

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič kroz sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava

Životna sredina

Ažurirano 31. avgusta 2024.

Pripremio Sekretarijat. Nije obavezujuće za Sud.

Izdavače ili organizacije koji žele da prevedu i/ili da reprodukuju ovaj vodič u celini ili u delovima kao štampano ili elektronsko izdanje pozivamo da popune kontakt obrazac: [request to reproduce or republish a translation](#) (zahtev za reprodukovanje ili ponovno objavljivanje prevoda) kako bi dobili informacije o postupku autorizacije.

Ako želite da saznate koji se vodiči sudske prakse trenutno prevode, molimo vas da pogledate listu [Pending translations \(Prevođenje u toku\)](#).

Ovaj vodič je izvorno sačinjen na francuskom jeziku. Vodič se redovno ažurira, a poslednje ažuriranje je izvršeno 31. avgusta 2024. godine. Može da podleže uredničkoj reviziji.

Vodiči kroz sudsku praksu dostupni su za preuzimanje na <https://ks.echr.coe.int>. Za ažurirana izdanja, pratite X nalog Suda na https://x.com/ECHR_CEDH.

Ovaj prevod sačinjen je i objavljen u okviru regionalnog projekta Saveta Evrope „Ljudska prava i održiva životna sredina u Jugoistočnoj Evropi” koji finansira Fond za ljudska prava, koji finansira Fond za ljudska prava (HRTF). Države članice Fonda za ljudska prava: Finska, Nemačka, Irska, Luksemburg, Holandija, Norveška, Švajcarska, Ujedinjeno Kraljevstvo.

© Savet Evrope / Evropski sud za ljudska prava, 2025.

Sadržaj

Napomena za čitaoce.....	5
Član 1. (obaveza poštovanja ljudskih prava).....	6
Član 2. (pravo na život)	7
I. Industrijske aktivnosti i predvidive prirodne katastrofe	7
A. Primenjivost.....	7
B. Sadržaj pozitivne obaveze zaštite života	9
II. Pasivno pušenje	16
Član 3. (zabrana mučenja)	16
Član 5. (pravo na slobodu i bezbednost)	17
Član 6. (građanski aspekt) (pravo na pravično suđenje).....	18
I. Postupci koje su pokrenule osobe pogođene štetom nanetom životnoj sredini	18
A. Primenjivost člana 6. stav 1. (građanski aspekt).....	18
B. Primeri primene člana 6. stav 1. u okviru sporova koji se tiču zaštite životne sredine.....	23
II. Ravnoteža moći u sporovima koji se tiču zaštite životne sredine	25
III. Postupci koje su pokrenuli pojedinci protiv mera zaštite životne sredine	26
IV. Ostalo.....	26
Član 6. (krivični aspekt) (pravo na pravično suđenje).....	26
Član 8. (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života)	26
I. Izloženost zagađenju, štetnim uticajima i opasnostima po životnu sredinu	27
A. Primenjivost.....	27
B. Obaveze država i nadzor Suda.....	42
II. Ograničavanje prava garantovanih članom 8. radi zaštite životne sredine.....	63
Član 9. (Sloboda misli, savesti i veroispovesti).....	64
Član 10. (sloboda izražavanja)	64
I. Demonstracije i kampanje za zaštitu životne sredine	65
II. Izražavanje mišljenja o pitanjima zaštite životne sredine: visok nivo zaštite	65
III. Priznavanje posebne uloge udruženja za zaštitu životne sredine u širenju informacija o delovanju javnih vlasti	66
IV. Pristup informacijama o pitanjima životne sredine.....	67
A. Uslovno i ograničeno priznavanje prava na pristup informacijama koje poseduje država.....	67
B. Pristup pravnim sredstvima koja omogućavaju preispitivanje sadržaja i kvaliteta dostavljenih informacija.....	68
V. Osnovi povezani sa zaštitom životne sredine mogu predstavljati legitiman cilj koji opravdava ograničenja u ostvarivanju slobode izražavanja	69
Član 11. (sloboda okupljanja i udruživanja)	69
I. Demonstracije za zaštitu životne sredine	70
II. Sloboda udruživanja i životna sredina	71

Član 13. (pravo na delotvoran pravni lek).....	71
Član 14. (zabrana diskriminacije)	72
Član 1. Protokola br. 1 (zaštita imovine).....	72
I. Ograničenja prava na poštovanje imovine zbog zaštite životne sredine	72
A. Očuvanje životne sredine kao cilj od opšteg ili javnog interesa.....	72
B. Šire polje slobodne procene.....	75
B. Nadzor Suda.....	75
II. Povreda prava na imovinu usled štete nanete životnoj sredini	77
A. Direktna odgovornost države	77
B. Propust države da ispuni svoju pozitivnu obavezu zaštite imovine	78
Član 34. Konvencije (pojedinačne predstavke).....	81
A. Opšta načela	81
2. Potencijalna žrtva: izloženost riziku od štete nanete životnoj sredini.....	83
B. Primena načela u kontekstu klimatskih promena	83
II. Gubitak statusa žrtve	85
Član 35. (uslovi prihvatljivosti).....	88
A. Iscrpljivanje domaćih pravnih lekova	88
B. Rok od šest meseci – trajna situacija zagađenja	88
C. <i>Ratione personae</i> – učešće u šteti nanetoj životnoj sredini od strane preduzeća regulisanih zakonima drugih država članica	89
D. <i>Ratione materiae</i> – nepostojanje univerzalnog individualnog prava na zaštitu određenog kulturnog nasleđa	89
E. Zloupotreba prava na podnošenje predstavke.....	89
F. Neznatna šteta – minimalni prag ozbiljnosti navodne povrede i uticaj sporne situacije na životnu sredinu i javno zdravlje.....	89
Član 46. (obaveznost i izvršenje presuda).....	90
Spisak citiranih predmeta	92

Napomena za čitaoce

Ovaj vodič je deo serije vodiča kroz sudsku praksu koje objavljuje Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: „Sud“, „Evropski sud“ ili „Sud u Strazburu“) kako bi obavestio pravnike o osnovnim presudama i odlukama koje je doneo Sud u Strazburu. Ovaj konkretni vodič analizira i sažima sudsku praksu prema različitim članovima Evropske konvencije o ljudskim pravima (u daljem tekstu: „Konvencija“ ili „Evropska konvencija“) koji se odnose na zaštitu životne sredine. Treba ga čitati zajedno sa vodičima kroz sudsku praksu po članovima, na koje se on sistematično poziva.

Sudska praksa navedena u ovom vodiču izabrana je među vodećim, najznačajnijim i/ili najnovijim presudama i odlukama.*

Presude i odluke Suda ne služe samo za odlučivanje u predmetima koji su pred Sud izneti, nego, šire gledano, služe tome da detaljnije osvetle, očuvaju i razviju pravila utvrđena Konvencijom, čime doprinose tome da države poštuju obaveze koje su preuzele na sebe kao strane ugovornice (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. januar 1978, stav 154, Serija A br. 25, i, nedavno, *Jeronomič protiv Letonije* [VV], br. 44898/10, stav 109, 5. jul 2016).

Stoga je zadatak sistema koji je uspostavljen Konvencijom da se rešavaju pitanja javne politike u opštem interesu, čime se uzdiže nivo standarda zaštite ljudskih prava i proširuje sudska praksa u oblasti ljudskih prava kroz celu zajednicu strana ugovornica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], br. 30078/06, stav 89, EKLJP 2012).

Sud je u više navrata naglasio ulogu Konvencije kao „ustavnog instrumenta evropskog javnog poretka“ u oblasti ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], br. 45036/98, stav 156, EKLJP 2005-VI, i, nedavno, *N. D. i N. T. protiv Španije* [VV], br. 8675/15 i 8697/15, stav 110, 13. februar 2020).

Protokolom br. 15 uz Konvenciju nedavno je u Preambulu Konvencije dodato načelo supsidijarnosti. Ovo načelo „predviđa zajedničku odgovornost Visokih strana ugovornica i Suda“ u pogledu zaštite ljudskih prava, pri čemu nacionalne institucije i sudovi moraju da tumače i primenjuju domaće pravo na način kojim se u najvećoj mogućoj meri poštuju prava i slobode definisane Konvencijom i Protokolima uz nju (*Grzęda protiv Poljske* [VV], br. 43572/18, stav 324, 15. mart 2022).

* Hiperlinkovi ka predmetima citiranim u elektronskoj verziji Vodiča upućuju na tekstove na engleskom ili francuskom jeziku (dva službena jezika Suda) presuda i odluka koje je doneo Sud, a gde je to odgovarajuće, i na odluke i izveštaje Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu „Komisija“). Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference odnose se na presudu o meritumu koju je izreklo jedno od veća Suda. Skraćenica „(odl.)“ ukazuje na to da je citat iz teksta odluke Suda, dok skraćenica „[VV]“ označava da je o predmetu odlučivano pred Velikim većem. Presude Veća koje nisu bile pravnosnažne u trenutku kada je ovaj vodič objavljen označene su zvezdicom (*).

„[Z]aštita životne sredine u širem smislu, a u tom kontekstu i specifična zaštita seoskih područja i šuma, ugroženih vrsta, bioloških resursa, kulturnog nasleđa ili javnog zdravlja, ... uključeni su među ciljeve koji se do danas smatraju pitanjem „opšteg interesa” u smislu Konvencije. [I]ako nijedan član Konvencije nije posebno osmišljen za opštu zaštitu životne sredine..., odgovornost javnih vlasti u ovoj oblasti u praksi podrazumeva njihovu pravovremenu intervenciju kako bi se obezbedilo da zakonske odredbe donete u cilju zaštite životne sredine ne budu potpuno nedelotvorne...” (Savetodavno [mišljenje o razlici u postupanju između udruženja vlasnika zemljišta „koja su imala priznat status u trenutku osnivanja odobrenog opštinskog lovačkog udruženja” i udruženja vlasnika zemljišta osnovanih nakon tog datuma](#) [VV], zahtev br. P16-2021-002, stav 80).

„... Sud će nastaviti sa procenom pitanja koja se postavljaju u ovom predmetu, uzimajući kao činjenično stanje da postoje dovoljno pouzdani pokazatelji da antropogena klimatska promena postoji, da to predstavlja ozbiljnu trenutnu i buduću pretnju za uživanje ljudskih prava garantovanih Konvencijom, da su države toga svesne i sposobne da preduzmu mere za njeno delotvorno rešavanje, da se predviđa da će relevantni rizici biti manji ako se porast temperature ograniči na 1,5 °C iznad preindustrijskih nivoa i ako se preduzmu hitne akcije, i da trenutni globalni naponi za ublažavanje nisu dovoljni da bi se postigao ovaj cilj.” ([Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske](#) [VV], 2024, stav 436).

Član 1. (obaveza poštovanja ljudskih prava)

Član 1. Konvencije

„Visoke strane ugovornice jemče svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Delu I ove Konvencije:”

1. Nadležnost države u smislu člana 1. Konvencije pre svega je teritorijalna. Načelno, činjenice zbog kojih podnosilac predstavke podnosi pritužbu Sudu moraju da se dogode na teritoriji tužene države. Međutim, u izuzetnim okolnostima Sud može prihvatiti da radnje država ugovornica preduzete izvan njihove teritorije, ili one koje proizvode dejstva van nje, mogu predstavljati ostvarivanje njihove jurisdikcije, i to u sledećim situacijama: 1. kada država vrši delotvornu kontrolu nad određenom oblasti izvan svoje nacionalne teritorije; 2. kada državni organ postupa izvan nacionalne teritorije i ima autoritet ili kontrolu nad žrtvom; 3. kada, u slučaju navodnog nepoštovanja proceduralnih obaveza iz člana 2. u vezi sa smrtnim ishodom koji se dogodio izvan teritorije države, postoji jurisdikcija u vezi sa tim proceduralnim obavezama; 4. kada u konkretnom predmetu postoje „posebne okolnosti” koje dovode do toga da država ugovornica ostvaruje svoju jurisdikciju izvan granica svoje teritorije. Ovo pitanje detaljnije je obrađeno u Vodiču kroz sudsku praksu u vezi sa članom 1. Konvencije.

2. Kada su prava i slobode pojedinca garantovane Konvencijom ugrožene degradacijom životne sredine ili rizikom za životnu sredinu, a navodni uzrok se ne nalazi na teritoriji države u kojoj on ili ona boravi, već u drugoj državi, postavlja se pitanje da li se, kao izuzetak od načela teritorijalnosti, aktivira jurisdikcija druge države.

3. Sud se ovim pitanjem bavio u kontekstu predstavke koju je protiv Portugalije i trideset dve druge države ugovornice podnelo šest mladih državljana Portugalije koji žive u Portugaliji. Oni su tvrdili da su povređena njihova prava garantovana članovima 2, 3, 8. i 14. Konvencije, zbog postojećih i ozbiljnih budućih posledica klimatskih promena ([Duarte Agostinho i drugi protiv Portugalije i 32 druge države](#) (odluka) [VV], 2024). Ostavljajući otvorenim pitanje ekstrateritorijalne jurisdikcije u kontekstu lokalizovane prekogranične štete nanete životnoj sredini (stav 167), Sud je zaključio da, iako podnosioci predstavke potpadaju pod (teritorijalnu) jurisdikciju Portugalije, budući da žive u toj državi (stav 178; videti i [Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske](#) [VV], 2024, stavovi 287. i 443), oni ne potpadaju pod jurisdikciju preostale 32 tužene države. U tom smislu, ukazujući na nedostatak teritorijalne jurisdikcije i napominjući da situacija podnosilaca predstavke ne odgovara nijednom od prva tri izuzetka navedena u odeljku 1 iznad, Sud je zaključio da ne postoje ni „posebne okolnosti” u ovom predmetu na osnovu kojih bi se mogla uspostaviti jurisdikcija ovih država. Podnosioci predstavke tvrdili su da postoji ekstrateritorijalna jurisdikcija ovih država, jer, u izuzetnim okolnostima ove predstavke, njihove emisije gasova sa efektom staklene bašte i/ili njihovi propusti u

regulisanju i ograničavanju tih emisija imaju efekte izvan njihovih teritorija. Sud je u tom kontekstu priznao određene aspekte klimatskih promena na koje su podnosioci predstavke ukazali: 1. Države imaju krajnju kontrolu nad javnim i privatnim aktivnostima kojima se proizvode emisije gasova sa efektom staklene bašte na njihovim teritorijama. 2. Premda složena i višeslojna, postoji određena uzročno-posledična veza između javnih i privatnih aktivnosti na teritoriji jedne države koje uzrokuju emisije gasova sa efektom staklene bašte i negativnog uticaja na prava i blagostanje ljudi koji žive izvan njenih granica, a time i izvan okvira demokratskog procesa te države; klimatske promene predstavljaju globalni fenomen – svaka država snosi deo odgovornosti za globalne izazove koje one stvaraju i ima ulogu u pronalaženju odgovarajućih rešenja. 3. Problem klimatskih promena je egzistencijalne prirode za čovečanstvo i razlikuje se od drugih uzročno-posledičnih situacija. Međutim, Sud je zaključio da ovi argumenti sami po sebi ne mogu biti razlog za stvaranje novog osnova za ekstrateritorijalnu jurisdikciju sudskim tumačenjem niti opravdanje za prošireno tumačenje postojećih kriterijuma. Odgovarajući na sve argumente podnosioca predstavke, Sud je generalno zaključio da ne postoji osnov u Konvenciji za proširenje, sudskim tumačenjem, ekstrateritorijalne jurisdikcije tuženih država na način na koji su to podnosioci predstavke zahtevali (*Duarte Agostinho i drugi protiv Portugala i 32 druge države* (odluka) [VV], 2024, stavovi 179–214).

Član 2. (pravo na život)

Član 2. Konvencije

„1. Pravo na život svake osobe zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namerno lišen života, sem prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.

2. Lišenje života se ne smatra protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna:

- (a) radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja;
- (b) da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode;
- (c) prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune.”

4. Pozitivna obaveza država da preduzmu odgovarajuće mere radi zaštite života lica pod njihovom jurisdikcijom, koja proizlazi iz prve rečenice člana 2. stav 1, primenjuje se u kontekstu bilo koje aktivnosti, bilo da je javna ili privatna, kojom se može ugroziti pravo na život. Sud je dodatno razjasnio ovu obavezu u okviru predmeta koji se tiče zaštite životne sredine, i to u predmetu *Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 71, gde je eksplozija metana u aprilu 1993. godine na deponiji u predgrađu Istanbula izazvala klizište koje je zatrpalo kuće u nižim područjima. U nesreći je stradalo trideset devet osoba, uključujući devet članova porodice podnosioca predstavke (videti i *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 130; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 158; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 101; *M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stav 170; *Istanbullu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 31; *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stav 114.

I. Industrijske aktivnosti i predvidive prirodne katastrofe

A. Primenjivost

5. Pozitivna obaveza zaštite života primenjuje se a fortiori na industrijske aktivnosti, koje su po svojoj prirodi opasne (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 71; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 130; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 158; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 101).

Pored upravljanja deponijom komunalnog otpada, u predmetu *Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, Sud je kao opasne industrijske aktivnosti prepoznao i sledeće:

- način upravljanja rezervoarom u regionu pod uticajem monsuna, uključujući ispuštanje vode u periodu obilnih padavina, što je u avgustu 2001. godine izazvalo poplave u delu urbanog područja (*Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 164);
- niz atmosferskih testova nuklearnog oružja koje su institucije u Britaniji sprovele na Božićnom ostrvu krajem 1950-ih, pri čemu su vojnici bili izloženi zračenju (*L.C.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, kako je navedeno u *Brincat i drugi protiv Malte*, 2012, stav 80);
- toksične emisije iz fabrike đubriva (*Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, kako je navedeno u *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 80);
- izloženost toksičnim supstancama poput azbesta na radnom mestu u okviru javne korporacije u vlasništvu i pod kontrolom Vlade (*Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 81);
- tajna proizvodnja čvrstog raketnog goriva pod nadzorom državne obaveštajne službe (*Mučibabić protiv Srbije*, 2016, stavovi 126–127);
- upravljanje postrojenjem za deaktivaciju oružja (*Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stav 260).

Sud je takođe zaključio da pritužbe koje se odnose na navodne propuste država u borbi protiv klimatskih promena spadaju u kategoriju slučajeva koji se odnose na aktivnosti koje, po svojoj prirodi, mogu da ugroze ljudski život. U tom kontekstu, Sud se pozvao na zaključke Međuvladinog panela za klimatske promene, koji je utvrdio da antropogene klimatske promene, posebno kroz povećanu učestalost i intenzitet ekstremnih vremenskih prilika, povećavaju smrtnost izazvanu toplotnim talasima (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 508–510).

6. Obaveza zaštite života primenjuje se i kada je pravo na život ugroženo prirodnim katastrofom, a opasnost je neposredna i jasno prepoznatljiva. Na primer:

- odroni blata u Rusiji u julu 2000. godine, u kojima su poginule osobe (*Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stavovi 137 i 142);
- zemljotresi u regionima Izmit (1999) i Van (2011), koji su izazvali veliki broj smrtnih slučajeva (*M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stavovi 170–171; *Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 31; *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 114–115).

7. U oblasti životne sredine, kao i u drugim oblastima, član 2. se primenjuje ne samo kada su postupanja ili propusti od strane države doveli do smrti neke osobe, nego i kada nije bilo smrtnog ishoda, ali je osoba očigledno bila izložena riziku po život (*Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stavovi 151–155 i 191; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 146).

Međutim, taj rizik po život mora biti „ozbiljan” (*Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 82) i „stvaran i neposredan” (*Fadeyeva protiv Rusije* (odluka), 2003; *Ledyayeva i drugi protiv Rusije* (odluka), 2004), odnosno, naročito u pogledu pritužbi na činjenje i/ili nečinjenje države u kontekstu klimatskih promena, „stvaran i neizbežan” (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 511 i 513).

Pojam „stvarnog” rizika podrazumeva postojanje ozbiljne i stvarne pretnje po život koja se može u dovoljnoj meri utvrditi. „Neposrednost” rizika uključuje element fizičke blizine pretnje (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 512).

U kontekstu klimatskih promena, rizik po život mora se tumačiti u svetlu činjenice da postoji ozbiljan rizik od neizbežnosti i neopozivosti štetnih uticaja klimatskih promena, čiji će učestalost i intenzitet verovatno rasti. Stoga se test „stvarnog i neposrednog” rizika može tumačiti kao ozbiljna i stvarna pretnja po život koja se može u dovoljnoj meri utvrditi, a koja uključuje materijalnu i vremensku blizinu pretnje u odnosu na štetu zbog koje podnosilac predstavke podnosi pritužbu. Ovo takođe podrazumeva da, ako je status žrtve pojedinačnog podnosioca predstavke utvrđen u skladu sa kriterijumima iz odeljka 231. u nastavku, je moguće pretpostaviti da ozbiljan rizik od značajnog

smanjenja životnog veka usled klimatskih promena može dovesti do primene člana 2. Konvencije (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 513).

8. Sud mora razmotriti i da li su institucije znale ili su morale znati da je podnosilac predstavke bio izložen smrtnoj opasnosti u relevantnom periodu (*Öneryildiz protiv Turske* [VV], 2004, stav 101; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stavovi 105–106).

9. U kontekstu opasnih aktivnosti kod kojih nije utvrđeno da je rizik kojem je osoba bila izložena smrtonosan, tako da član 2. ne može biti primenjen, situacija te osobe može se procenjivati u skladu sa članom 8. Konvencije, ako je bilo uticaja na njen privatni i porodični život. Sud je do ovog zaključka došao u predmetu u kojem su pojedinci bili izloženi azbestu, ali kod njih nije došlo do razvoja bolesti niti životno ugrožavajućeg zdravstvenog stanja (*Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stavovi 84–85).

B. Sadržaj pozitivne obaveze zaštite života

10. Pozitivna obaveza koja proizlazi iz člana 2. Konvencije pre svega podrazumeva osnovnu dužnost države da uspostavi zakonodavni i administrativni okvir koji omogućava delotvorno odvracanje od ugrožavanja prava na život, posebno putem krivičnog prava (*Öneryildiz i drugi protiv Turske* [VV], 2004, stavovi 89–90; *Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 32). Međutim, Sud je u predmetu *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 112, naveo da ova osnovna dužnost ne isključuje *a priori* mogućnost da se, u određenim specifičnim okolnostima i u odsustvu odgovarajućih zakonskih odredbi, pozitivne obaveze mogu ispuniti u praksi.

11. Pozitivna obaveza države takođe zahteva da, u slučaju kada pojedinac zadobije povrede opasne po život ili u slučaju smrti, država uspostavi delotvoran pravosudni sistem koji omogućava da se utvrde činjenice, pozovu na odgovornost odgovorne osobe i žrtvi pruži odgovarajuće pravno zadovoljenje (*Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 32; *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stav 126). Član 2. Konvencije neće biti zadovoljen ako zaštitni mehanizmi predviđeni domaćim pravom postoje samo u teoriji; pre svega, oni moraju biti delotvorni i u praksi, što zahteva brzo razmatranje slučaja bez neopravdanih odlaganja u predmetima podnetim nadležnim institucijama (*Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 34; *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stav 151).

1. Materijalni aspekt: preventivni i odvracajući zakonodavni i administrativni okvir

12. Sud mora razmotriti da li je, s obzirom na okolnosti slučaja, država učinila sve što je moglo biti razumno zahtevano kako bi sprečila da život podnosioca predstavke bude „doveden u opasnost iako se to moglo izbeći” (*L.C.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stav 36).

a. Načela

i. Preventivni propisi

13. U kontekstu opasnih aktivnosti, poseban naglasak mora biti stavljen na propise koji su usmereni na posebne okolnosti date aktivnosti, naročito u pogledu nivoa potencijalnog rizika za ljudske živote (*Öneryildiz protiv Turske* [VV], 2004, stav 90; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 132; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 158; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 101).

Ovi preventivni propisi bi trebalo da uređuju licenciranje, osnivanje, funkcionisanje, bezbednost i nadzor aktivnosti i moraju da obavežu sve relevantne aktere da preduzimaju praktične mere kako bi se obezbedila delotvorna zaštita građana čiji životi mogu biti ugroženi rizicima koji su svojstveni tim aktivnostima (*Öneryildiz protiv Turske* [VV], 2004, stav 90; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 132; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 158; *Brincat i drugi protiv Malte* 2014, stav 101).

Preventivnim propisima mora se naročito jemčiti pravo javnosti na informacije (*Öneryildiz protiv Turske* [VV], 2004, stavovi 90 i 108; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stavovi 132 i 152–155; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stavovi 159, 177, 181–182 i 185; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stavovi 101 i 113–114), čime se građanima omogućava da procene rizike kojima su izloženi.

Iz navedenih presuda proizlazi da je u oblasti opasnih aktivnosti i predvidivih prirodnih katastrofa pravo na informacije dodatno pojačano obavezom država da samoinicijativno pruže relevantne

informacije osobama izloženim smrtonosnom riziku (videti i *L.C.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stavovi 38–41).

14. Preventivnim propisima takođe treba da budu predviđene odgovarajuće procedure, gde su uzeti u obzir tehnički aspekti date aktivnosti, kao i prepoznavanje propusta u procesima i eventualnih grešaka odgovornih lica na različitim nivoima (*Öneryildiz protiv Turske* [VV], 2004, stav 90; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 132; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 159; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 101).

15. Propisi koji su usmereni na zaštitu ljudskih života ne samo da moraju postojati i biti odgovarajući, već ih institucije moraju i dosledno primenjivati u praksi (*Öneryildiz protiv Turske* [VV], 2004, stav 97).

ii. Polje slobodne procene

16. Izbor konkretnih mera načelno spada u polje slobodne procene države. S obzirom na to da postoji više načina za obezbeđivanje prava garantovanih Konvencijom, čak i ako država ne primeni određenu meru predviđenu domaćim pravom, ona i dalje može ispuniti svoju pozitivnu obavezu drugim sredstvima. Pri tome se ne sme nametati nemoguć ili nesrazmeran teret institucijama bez uzimanja u obzir operativnih izbora koje one moraju doneti u pogledu prioriteta i resursa. Ovo proizlazi iz širokog polja slobodne procene koju države uživaju u složenim društvenim i tehničkim oblastima (*Öneryildiz protiv Turske* [VV], 2004, stav 107; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stavovi 134–135; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 160; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 101).

17. Prilikom procene da li je tužena država u konkretnom predmetu ispunila svoju pozitivnu obavezu u skladu sa članom 2, Sud mora uzeti u obzir specifične okolnosti slučaja, kao što su zakonitost postupanja ili propusta domaćih institucija, proces donošenja odluka u državi, uključujući odgovarajuće istrage i studije, kao i složenost pitanja, naročito kada su u pitanju sukobljeni interesi garantovani Konvencijom (*Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 136; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 161; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 101).

iii. Predvidive prirodne katastrofe

18. U predmetu *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 137, gde su odroni blata izazvali smrt više osoba, Sud je istakao da su navedena načela primenjiva i u oblasti pružanja hitne pomoći, kada je država direktno uključena u zaštitu ljudskih života putem ublažavanja prirodnih opasnosti, pod uslovom da okolnosti konkretnog predmeta ukazuju na neposrednost prirodne opasnosti koja se mogla jasno prepoznati, naročito kada je u pitanju nepogoda koja se ponavlja i koja pogađa određeno područje namenjeno ljudima za stanovanje ili korišćenje. Opseg pozitivnih obaveza koje se mogu pripisati državi u određenim okolnostima zavisi od porekla pretnje i mere u kojoj se rizik može ublažiti.

Sud je posebno naglasio opseg polja slobodne procene države u oblasti hitne pomoći u vezi sa meteorološkim nepogodama. Kako su takvi događaji izvan ljudske kontrole, argument da institucijama ne treba nametati nemoguć ili nesrazmeran teret, bez obzira na operativne odluke koje moraju doneti u pogledu prioriteta i resursa, ima još veću težinu nego u oblasti opasnih aktivnosti izazvanih ljudskim delovanjem (*Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 135).

19. U vezi sa zemljotresima, Sud je u predmetu *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stav 128 (videti i *M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stavovi 173–174) naveo da, iako su zemljotresi događaji nad kojima države nemaju kontrolu, one ipak imaju dužnost da predvide prirodne rizike i usvoje mere za ublažavanje njihovih posledica kako bi se njihov katastrofalan uticaj sveo na minimum. Sud je dodao da se obim obaveze prevencije, koja ostaje materijalna obaveza, sastoji u jačanju kapaciteta države za suočavanje sa nepredvidivom i razornom prirodom prirodnih pojava kao što su zemljotresi. Sud je dodatno precizirao (*Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 129–133) da prevencija obuhvata odgovarajuće prostorno planiranje i kontrolisani urbani razvoj. Lokalne institucije, koje su odgovorne za regulisanje upotrebe zemljišta izdavanjem građevinskih dozvola, imaju ključnu ulogu u prevenciji rizika i snose primarnu odgovornost za sprovođenje preventivnih mera i poštovanje pravila za seizmičko projektovanje. Nacionalne institucije su zatim dužne da nadgledaju i pregledaju postojeće objekte kako bi, koliko je moguće, sprečile

opasnosti po širu populaciju. U slučaju pritužbi, sudske institucije su dužne da osiguraju da su nadležne institucije ispunile svoje obaveze. Pored toga, potrebno je izraditi „plan za zemljotrese“, između ostalog, kako bi se podigla svest građana, lokalnih institucija i stručnjaka i kako bi bili informisani o seizmičkom riziku. Na kraju, moraju biti uspostavljeni planovi za upravljanje krizama. Ovi planovi treba da obuhvate sve što je potrebno preduzeti u slučaju razornih zemljotresa. Ove mere planiranja i upravljanja krizama moraju se zasnivati na prethodno razvijenim planovima odgovora na katastrofe i spasilačkih operacija na različitim teritorijalnim nivoima, u skladu sa potrebama.

iv. Član 2. i član 8.

20. S obzirom na to da se obim pozitivnih obaveza iz člana 2. Konvencije u velikoj meri podudara sa onima iz člana 8, načela koja je Sud razvio u svojoj sudskoj praksi u vezi sa urbanističkim planiranjem i pitanjima u oblasti životne sredine koja utiču na privatni život i dom mogu se koristiti i za zaštitu prava na život (*Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 133).

b. Primeri

21. U predmetu *L.C.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, Sud je analizirao predmet sa aspekta pozitivne obaveze zaštite života. Podnositeljka predstavke tvrdila je da je leukemiju, od koje je obolela u detinjstvu, dobila zbog toga što je njen otac, pre njenog začeća, bio izložen zračenju tokom nuklearnih testiranja koje je sproveo Ujedinjeno Kraljevstvo. Sud je naveo da, ukoliko su institucije u periodu između 14. januara 1966, kada je Ujedinjeno Kraljevstvo priznalo nadležnost Komisije za primanje predstavki, i oktobra 1970, kada je podnositeljki predstavke dijagnostikovana leukemija, posedovale informacije koje su ukazivale na to da je njen otac bio izložen zračenju i da bi takva izloženost mogla predstavljati stvaran rizik po njeno zdravlje, od institucija se moglo razumno očekivati da deluju samoinicijativno – da pruže savete roditeljima podnositeljke i nadziru njeno zdravstveno stanje. Međutim, u smislu onoga što je navedeno u predmetu i uzimajući u obzir informacije koje su vlastima bile dostupne o ovom problemu u datom periodu, Sud nije utvrdio da se od institucija moglo očekivati da deluju samoinicijativno kako bi informisale roditelje podnositeljke predstavke ili preduzele bilo kakve druge posebne mere u vezi s njom. Stoga nije utvrđena povreda člana 2.

22. U predmetu *Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stavovi 97–110, Sud je najpre konstatovao da su u obe oblasti delovanja od centralnog značaja za ovaj predmet – upravljanje deponijama komunalnog otpada i sanacija i uklanjanje nehygieničkih naselja – postojali važeći propisi o bezbednosti u Turskoj. Zatim je, pozivajući se na spis predmeta, zaključio da su institucije u Turskoj znale ili su morale znati da postoji stvaran i neposredan rizik za veći broj osoba koje su živele u blizini deponije. Iz toga proizlazi da su imale pozitivnu obavezu prema članu 2. Konvencije da preduzmu preventivne operative mere koje su bile neophodne i dovoljne za zaštitu tih pojedinaca, posebno imajući u vidu da su same institucije uspostavile deponiju i odobrile njen rad, čime je i nastao sporni rizik. Nasuprot tome, Gradsko veće Istanbula nije preduzelo neophodne hitne mere nakon što je postalo svesno rizika, suprotstavilo se preporuci Kancelarije premijera za zaštitu životne sredine da se deponija uskladi sa standardima, koji su, između ostalog, zahtevali ugradnju sistema za kontrolisano oslobađanje akumulisanog gasa u atmosferu, i odbilo zahtev za privremeno zatvaranje deponije. Institucije su takođe dozvolile podnosiocu predstavke i njegovoj porodici da godinama žive u neposrednoj blizini deponije. Iako je ukazao na polje slobodne procene koju uživaju države ugovornice, Sud je naglasio da bi blagovremena ugradnja sistema za izvlačenje gasa mogla biti delotvorna mera, koja ne bi značajno opteretila resurse države niti izazvala ozbiljne političke probleme. Takva mera takođe bi bila u skladu sa propisima u Turskoj i opštom praksom u toj oblasti. Na kraju, Sud je konstatovao da Vlada nije pokazala da su preduzete bilo kakve mere za informisanje stanovnika siromašnih naselja kako bi mogli proceniti rizike kojima su izloženi usled svojih izbora. Sud je istakao da čak i da je pravo na informisanje bilo ispoštovano, to ne bi bilo dovoljno da oslobodi državu odgovornosti ukoliko nisu preduzete praktične mere za sprečavanje rizika po njihove živote. Sud je zaključio da je odgovornost države prema članu 2. Konvencije nastala pre svega zbog manjkavog regulatornog okvira za otvaranje, rad i nadzor deponija komunalnog otpada, kao i zbog toga što državne institucije nisu preduzele sve mere u svojoj moći da zaštite stanovnike nehygieničkih naselja od neposrednih i notornih rizika kojima su bili izloženi.

23. U predmetu *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stavovi 147–160, Sud je konstatovao da se

pogođeni grad nalazio u području sklonom odronima blata te da je redovna pojava ove nepogode tokom letnje sezone, uz postojanje prethodno uspostavljenih odbrambenih planova za zaštitu tog područja, ukazivala na to da su institucije i stanovništvo mogli razumno pretpostaviti da će do odrona verovatno doći tokom leta 2000. godine. Sud je zatim zaključio da su institucije bile unapred upoznate s tim da bi odron iz 2000. godine mogao izazvati razaranje većeg obima nego inače, budući da su primile više upozorenja: prethodnog leta, nadležna agencija za nadzor ih je obavestila o potrebi popravke zaštitne brane oštećene snažnim odronom blata, a ista agencija je takođe zahtevala uspostavljanje sistema ranog upozoravanja koji bi omogućio blagovremenu evakuaciju civila u slučaju odrona. Međutim, institucije nisu uspostavile nikakvu bezbednosnu infrastrukturu niti su upozorile stanovništvo. Pored toga, nisu uspostavile sistem za hitnu evakuaciju niti preduzele bilo koje druge mere kako bi sprečile ostvarenje rizika. Sud je zaključio da nije postojalo opravdanje za propuste institucija u sprovođenju politika urbanog planiranja i hitne pomoći u rizičnim oblastima, s obzirom na to da su stanovnici bili izloženi predvidivoj smrtonosnoj opasnosti. Sud je takođe utvrdio postojanje uzročno-posledične veze između ozbiljnih administrativnih propusta koji su ometali sprovođenje tih politika i smrti supruge prve podnositeljke predstavke, kao i povreda koje su pretrpeli prva i druga podnositeljka predstavke i članovi njihovih porodica. Sud je stoga zaključio da institucije nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu da uspostave zakonodavni i administrativni okvir koji bi omogućio delotvorno odvracanje od pretnji pravu na život.

24. U predmetu *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 161, Sud je utvrdio da institucije nisu sprovele odgovarajuće nacionalne propise kojima se zabranjuje dodeljivanje parcela za individualnu stambenu izgradnju u zonama zaštite voda bez preventivnih mera i kojima se posebno zabranjuje urbanizacija područja ugroženih od poplava i zona zaštite voda. Takođe nisu preduzele preventivne i hitne mere, nisu održavale i prilagođavale rečno korito i nisu obavestile javnost o rizicima. Sud je zaključio da vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu zaštite života podnosilaca predstavke na osnovu sledećih činjenica: 1. institucije nisu uspostavile jasan zakonodavni i administrativni okvir koji bi im omogućio da delotvorno procene rizike povezane sa radom rezervoara i da sprovedu politike urbanog razvoja u blizini rezervoara u skladu sa relevantnim tehničkim standardima; 2. nije postojao koherentan nadzorni sistem koji bi podstakao odgovorne da preduzmu korake kako bi osigurali adekvatnu zaštitu stanovništva koje živi u tom području, a posebno da održavaju rečno korito dovoljno čistim kako bi izdržalo hitno ispuštanje vode iz rezervoara, da na tom mestu uspostave sistem za hitna upozorenja i da obaveste lokalno stanovništvo o potencijalnim rizicima povezanim sa radom rezervoara; 3. nije utvrđeno da je postojala dovoljna koordinacija i saradnja između različitih administrativnih institucija kako bi se osiguralo da rizici na koje su upozorene ne postanu toliko ozbiljni da ugroze živote ljudi. Sud je takođe primetio da institucije nisu preduzele nikakve mere ni nakon poplave zbog koje su podnosioci predstavke podneli pritužbu, što znači da je rizik za živote onih koji su živeli u blizini rezervoara navodno i dalje postojao u trenutku donošenja presude.

25. U predmetu *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stavovi 103–117, Sud je iz onoga što je dostavljeno u predmetu zaključio da su institucije u relevantnom periodu znale ili su morale znati za opasnosti koje proizlaze iz izloženosti azbestu. Dalje je istakao da je iz dostupnih informacija proizašlo da je zakonodavstvo bilo manjkavo u smislu da nije adekvatno regulisalo rad sa azbestom niti obezbedilo bilo kakve praktične mere za osiguranje delotvorne zaštite zaposlenih čiji su životi mogli biti ugroženi rizikom povezanim sa izlaganjem azbestu. Pored toga, čak i takva ograničena zaštita koju je zakonodavstvo predviđalo nije imala nikakav uticaj na podnosiocima predstavke, jer se nije ni primenjivala. Sud je zatim konstatovao da je jedina praktična mera koju je država, kao poslodavac, preduzela, bila podela zaštitnih maski, koje su se pokazale kao neadekvatne, te da podnosiocima predstavke nisu bile dostupne nikakve informacije koje bi im omogućile da procene rizike po svoje zdravlje i živote tokom relevantnog perioda njihovog zaposlenja. Sud je zaključio da, uprkos polju slobodne procene koje država uživa pri izboru mera, institucije nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu da donesu odgovarajuće zakone ili preduzmu druge praktične mere zaštite. Stoga je Sud utvrdio da je došlo do povrede člana 2. u odnosu na podnosioca predstavke koji je preminuo od mezotelioma.

2. Procesni aspekt

26. Kada su životi izgubljeni u okolnostima koje mogu dovesti do odgovornosti države, član 2. Konvencije nameće obavezu državi da svim sredstvima koja su joj na raspolaganju obezbedi odgovarajući odgovor – bilo sudski ili na neki drugi način – kako bi se zakonodavni i administrativni

okvir uspostavljen radi zaštite prava na život pravilno primenjivao i kako bi svaka povreda tog prava bila suzbijena i sankcionisana (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 91; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 138; *Smaltini protiv Italije* (odluka), 2015, stav 52; *Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stav 183).

27. U specifičnom kontekstu **opasnih aktivnosti i predvidivih prirodnih katastrofa**, neophodno je sprovesti sudsku istragu, budući da su državne institucije često jedini subjekti koji poseduju dovoljno relevantnih informacija da identifikuju i utvrde složene pojave koje su mogle dovesti do takvih incidenata (pogledati, međutim, presudu *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stavovi 121–126, gde je Sud zaključio, u vezi sa iscrpljivanjem domaćih pravnih lekova u pogledu pritužbe po procesnom aspektu člana 2, da obaveza sprovođenja istrage po službenoj dužnosti ne postoji u situacijama kada nije očigledno da su okolnosti smrti poznate isključivo javnim vlastima). Nadalje, ako su institucije bile potpuno svesne verovatnih posledica i, uprkos ovlašćenjima koja su im bila na raspolaganju, nisu preduzele mere koje su neophodne i dovoljne za sprečavanje rizika povezanih sa određenom opasnom aktivnosti, činjenica da lica odgovorna za ugrožavanje života nisu krivično gonjena niti optužena za krivično delo mogla bi predstavljati povredu člana 2, bez obzira na bilo koju drugu vrstu pravnog sredstva koje pojedinci mogu da koriste na sopstvenu inicijativu (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 93; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stavovi 140 i 142; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 190).

a. Sprovođenje delotvorne istrage po službenoj dužnosti

28. Pravosudni sistem mora predvideti nezavisan i nepristrasan zvanični istražni postupak koji zadovoljava određene minimalne standarde delotvornosti i koji može da osigura primenu krivičnih sankcija kada su životi izgubljeni usled opasne aktivnosti, ako i u meri u kojoj nalazi istrage to opravdavaju. U takvim predmetima, nadležne institucije moraju delovati sa izuzetnom revnošću i bez odlaganja, te samoinicijativno pokrenuti istrage kojima se, prvo, mogu utvrditi okolnosti pod kojima se incident dogodio i eventualni propusti u funkcionisanju regulatornog sistema, a drugo, identifikovati državni službenici ili institucije koji su na bilo koji način bili uključeni u predmetne događaje (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 94; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 142; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 191; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 121; *Smaltini protiv Italije* (odluka), 2015, stav 53; *Mučibabić protiv Srbije*, 2016, stav 125; *Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stav 187).

29. Osnovni cilj takve istrage jeste osigurati delotvornu primenu domaćih zakona kojima se štiti pravo na život i, u predmetima u kojima su uključeni državni agenti ili organi, obezbediti da snose odgovornost za smrtne ishode koji su nastali u okviru njihove nadležnosti (*M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stav 188).

b. Sudski postupak

30. Kada istraga po službenoj dužnosti dovede do pokretanja postupka pred domaćim sudovima, celokupan postupak, uključujući fazu suđenja, mora ispuniti zahteve pozitivne obaveze zaštite života zakonskim putem (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 95; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 143; *M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stav 190). To, međutim, ne znači da član 2. Konvencije podrazumeva pravo podnosioca predstavljanja da zahteva krivično gonjenje ili osudu trećih lica, niti da svaka krivična prijava mora rezultirati osuđujućom presudom ili određenom kaznom (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 96; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 144; *M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stavovi 187 i 190; *Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 41; *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stav 138. Međutim, domaći sudovi ne bi smeli ni u kom slučaju da dozvole da dela koja ugrožavaju život prođu nekažnjeno. To je ključno za održavanje poverenja javnosti, obezbeđivanje poštovanja vladavine prava i sprečavanje bilo kakvih naznaka tolerancije ili saglasnosti sa nezakonitim radnjama (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 96; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 145; *M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stav 187). Zadatak Suda je, dakle, da ispita da li su i u kojoj meri domaći sudovi, prilikom donošenja svojih odluka, predmet podvrgli pažljivoj proverbi u skladu sa članom 2. Konvencije, kako ne bi bilo narušeno odvratajuće dejstvo pravosudnog sistema i njegova ključna uloga u sprečavanju povreda prava na život (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 96; *Budayeva i drugi protiv Rusije*,

2008, stav 145; *Smaltini protiv Italije* (odluka), 2015, stav 54; *Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stav 212).

31. U situacijama kada povreda prava na život nije bila namerna, pozitivna obaveza uspostavljanja delotvornog pravosudnog sistema ne zahteva nužno pokretanje krivičnog postupka. Ova obaveza može biti ispunjena i ako pravni sistem omogućava žrtvama da pokrenu postupak pred građanskim sudovima, bilo samostalno ili u kombinaciji sa krivičnim postupkom, čime bi se mogla utvrditi odgovornost odgovornih pojedinaca i omogućiti odgovarajuće pravno zadovoljenje, poput naknade štete (*Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 33; *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 137 i 141). Sud je sledio ovaj pristup u predmetima koji se odnose na smrtne slučajeve usled zemljotresa (*Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stav 33; *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stav 137). Kada su u takvim slučajevima umešani državni agenti ili pripadnici određenih profesija, mogu se razmatrati i disciplinske mere (*Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stav 137).

c. Primeri

32. U predmetu *Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stavovi 111–118, Sud je utvrdio da su istražne institucije postupale izuzetno brzo i pokazale revnost u utvrđivanju okolnosti koje su dovele do nesreće i smrtnih slučajeva, da je utvrđen identitet lica odgovornih za predmetne događaje i da je protiv gradonačelnika Istanbula i gradonačelnika opštine u kojoj se nalazila deponija pokrenut krivični postupak pred krivičnim sudom. Međutim, oni nisu bili procesuirani zbog povrede prava na život, već zbog nemara u vršenju službene dužnosti, a kažnjeni su samo uslovnim novčanim kaznama u iznosu ekvivalentom 9,70 evra, koje je Sud ocenio kao „zanemarljive”. Sud je zaključio da način na koji je turski krivični pravosudni sistem reagovao na ovu tragediju nije obezbedio punu odgovornost državnih službenika niti institucija za njihovu ulogu u događaju, niti je omogućio delotvornu primenu odredbi domaćih zakona kojima se garantuje poštovanje prava na život, naročito kada je reč o odvraćajućoj funkciji krivičnog prava. Sud je utvrdio povredu člana 2. Konvencije u njegovom procesnom aspektu, zbog toga što u vezi sa nesrećom sa smrtnim ishodom, izazvanom radom opasne aktivnosti, nije postojala adekvatna zaštita „zakonskim putem” kojom bi se obezbedilo poštovanje prava na život i odvraćanje od sličnog ponašanja koje ugrožava život u budućnosti.

33. U predmetu *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stavovi 161–165, Sud je utvrdio povredu procesnog aspekta člana 2. zbog toga što nesreća o kojoj je reč nikada nije bila predmet sudske ili administrativne istrage.

34. U predmetu *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stavovi 194–203, Sud je primetio da je sprovedena preliminarne istrage, ali da nadležne institucije nisu pokazale posebnu odlučnost u utvrđivanju okolnosti slučaja niti u identifikaciji i procesuiranju odgovornih lica. Institucije nisu ozbiljno pokušale da utvrde identitet lica odgovornih za loše održavanje rečnog korita, iako je utvrđeno da je upravo to bio glavni uzrok poplava, a odlučile su da zatvore istragu o propustima lokalnih institucija u oblasti urbanističkog planiranja.

35. U predmetu *M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stavovi 192–200, koji se odnosi na zemljotres u regiji Izmit 1999. godine, u kojem je stradalo više osoba, pokrenuti su krivični postupci protiv investitora odgovornih za izgradnju zgrada koje su se urušile, kao i protiv pojedinaca koji su bili direktno uključeni u njihovu izgradnju. Podnosioci predstavke su imali mogućnost da učestvuju u postupku. Pet osoba je krivično gonjeno. Sud je ipak konstatovao da trajanje postupka – dvanaest godina – nije ispunilo zahtev o blagovremenom razmatranju predmeta, bez neopravdanih odlaganja. Sud je takođe primetio da su postupci vođeni na način koji je doveo do toga da su samo dvojica optuženih proglašena odgovornima za ono što se desilo, dok su preostala trojica iskoristila zastarelost krivičnog gonjenja. Sud je takođe primetio da, u odsustvu prethodne administrativne dozvole koja je potrebna prema domaćem pravu, uprkos svim zahtevima podnosilaca predstavke, protiv državnih službenika nije pokrenuta nijedna krivična istraga u kojoj bi se mogle utvrditi njihove greške i propusti u nadzoru i inspekciji zgrada koje su se srušile.

U predmetu *Istanbulu i Ayden protiv Turske* (odluka), 2015, stavovi 36–43, koji se odnosi na isti zemljotres, podnosioci predstavke su podneli pritužbu zbog načina na koji su sprovedeni krivični postupci pokrenuti povodom smrti njihovih rođaka koji su stradali pod ruševinama zgrade u kojoj su

živeli, kao i nedelotvornosti pravosudnog sistema u Turskoj. Krivični postupak pokrenut protiv tehničkog nadzornika odgovornog za izgradnju zgrade i investitora završen je tako što je prvi oslobođen odgovornosti jer se smatralo da nije bio odgovoran za građevinske nedostatke, dok je u odnosu na investitora postupak zastareo zbog neažurnosti sudskih institucija. Sud je primetio da je dugi period neaktivnosti domaćih sudova onemogućio da se u krivičnom postupku utvrdi da li je investitor počinio krivično delo. Međutim, Sud je smatrao da nije postojalo ništa što bi umanjilo mogućnost da se utvrdi odgovornost zbog smrti rođaka podnosioca predstavke postojećim pravnim lekovima u građanskom postupku. Sud je zaključio da je, bez obzira na nedostatke u vođenju krivičnog postupka u ovom predmetu, domaće pravo obezbedilo podnosiocima predstavke pravne lekove koji su mogli da ispune obavezu države iz člana 2. Konvencije da uspostavi delotvoran pravosudni sistem koji bi na odgovarajući način odgovorio na smrt njihovih rođaka. Shodno tome, predstavka je ocenjena kao očigledno neosnovana.

U predmetu *Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 142–137, koji se odnosi na zemljotres u regiji Van 2011. godine, Sud je, razmatrajući predstavku koju su podneli članovi porodice osobe zatrpene prilikom urušavanja hotela, zaključio da je domaćim pravom podnosiocima predstavke omogućen pravni lek koji može da ispuni obavezu tužene države da uspostavi delotvoran pravosudni sistem kojim bi bio obezbeđen odgovarajući pravni odgovor na smrt njihovog rođaka u datim okolnostima slučaja. S tim u vezi, Sud je istakao da je država bila dužna da podnosiocima predstavke omogući pravni lek kojim bi se mogla utvrditi eventualna odgovornost nadležnih institucija i, po potrebi, obezbediti naknada štete. Kako nalaže tursko pravo, ovaj pravni lek imao je oblik tužbe pred upravnim sudovima sa punom nadležnošću. Podnosioci predstavke su iskoristili tu mogućnost. Upravni sud je presudio da Ministarstvo za životnu sredinu i urbanizam i opštinske institucije u Vanu nisu adekvatno nadzirali projekat izgradnje hotela i građevinske radove, kao i da turska državna agencija za upravljanje katastrofama nije sprovedla neophodnu istragu o nesreći niti pravovremeni nadzor hotela nakon prethodnog zemljotresa. Upravni sud je podnosiocima predstavke dosudio naknadu u iznosu od 71.694 evra, što je Sud ocenio kao primereno pravno zadovoljenje u datim okolnostima slučaja. Sud je takođe uzeo u obzir činjenicu da je nekoliko dana nakon urušavanja zgrade pokrenuta krivična istraga, u okviru koje je naloženo nezavisno veštačenje, i na kraju je utvrđeno da je glavno odgovorno lice menadžer hotela, koji je potom krivično gonjen i osuđen za svesni nemar koji je prouzrokovao smrt. Krivični sudovi su utvrdili, između ostalog, da hotel nije izgrađen u skladu sa propisima za seizmičko projektovanje, da su na hotelu vršene dogradnje bez dozvole, koje su narušile njegovu stabilnost, da optuženi nije prekinuo rad hotela nakon prvog zemljotresa, koji je oslabio njegovu strukturu, te da je na taj način postupio sa svesnim nemarom. Sud je zaključio da su sudske institucije pravilno ispitalle pitanje poštovanja bezbednosnih standarda i da su u vezi s tim pitanjem pokrenute krivične istrage. Iako je krivični postupak znatno odložen i još uvek je bio u toku, uprkos dužnosti institucija da postupaju savesno i brzo u vođenju istrage i sudskih postupaka, Sud je smatrao da to nije sprečilo utvrđivanje činjenica i odgovornosti, te da ne postoji ništa što bi ukazivalo na to da su krivični sudovi bili spremni da dopuste da krivična dela kojima se ugrožava život prođu nekažnjeno. Takođe je konstatovao da, s obzirom na odluku upravnog suda, činjenica da službenici koje su podnosioci predstavke smatrali odgovornim nisu krivično gonjeni nije sprečila utvrđivanje odgovornosti administrativnih institucija za smrt člana porodice podnosioca predstavke, niti im je uskratila pravo na dodeljenu naknadu štete.

36. U predmetu *Smaltini protiv Italije* (odluka), 2015, stavovi 56–61, podnositeljka predstavke, koja je preminula tokom postupka pred Sudom, živela je u Tarantu, gde se nalazi najveća železara u Evropi, čiji uticaj na zdravlje i životnu sredinu već duže vreme izaziva kontroverze (videti i *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019). Podnositeljka predstavke je smatrala da je akutna mijeloidna leukemija, od koje je obolela, prouzrokovana zagađenjem koje je emitovala fabrika, te je podnela krivičnu prijavu protiv jednog od direktora fabrike zbog nanošenja telesnih povreda kao posledice kršenja propisa o kontroli kvaliteta vazduha i zaštiti javnog zdravlja i životne sredine. Postupak je obustavljen jer nije utvrđena uzročno-posledična veza između zagađenja i bolesti podnositeljke predstavke. Sud je ispitao da li su domaći sudovi sprovedli pažljivu proveru okolnosti, u skladu sa zahtevima člana 2. Konvencije. U tom kontekstu, analizirao je da li su sudovi pravilno obrazložili odluku da obustave postupak ili su, nasuprot tome, imali dovoljno dokaza da utvrde uzročno-posledičnu vezu između toksičnih emisija fabrike i bolesti podnositeljke predstavke. Sud je primetio da su se domaći sudovi pozvali na tri nezavisna izveštaja o zdravstvenom stanju i uzrocima smrti stanovništva u regionu Pulja, kao i na epidemiološku

studiju, koja nije pokazala da je učestalost leukemije u Tarantu bila veća nego u drugim delovima Italije. Takođe je uzeo u obzir da je podnositeljka predstavke ostvarila pravo na akuzatorni postupak u okviru kog su na njen zahtev sprovedene dodatne istrage. Uzimajući u obzir ove okolnosti i *ne prejudicirajući bilo kakve buduće naučne studije*, Sud je zaključio da podnositeljka predstavke nije dokazala da, u svetlu tadašnjih naučnih saznanja, Vlada nije ispunila svoju obavezu zaštite njenog života u smislu procesnog aspekta člana 2. Konvencije.

37. U predmetu *Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stavovi 183–238, eksplozija u postrojenju za demontažu vojnih oružja 2008. godine dovela je do smrti dvadeset šest osoba i povreda kod više od tri stotine ljudi. Sud je zaključio da je istraga, koja je pokrenuta odmah nakon eksplozije, bila adekvatna jer su tokom nje načelno utvrđene okolnosti i relevantne činjenice, kao i identitet odgovornih lica. Podnosiocima predstavke je, u meri potrebnoj za zaštitu njihovih legitimnih interesa, bio omogućen pristup istrazi. Što se tiče sudskog postupka koji je usledio, Sud je primetio da, iako nijedan od pojedinaca koji su na kraju istrage identifikovani kao odgovorni nije osuđen za ubistvo, sva krivična dela za koja su glavni optuženi osuđeni bila su u vezi sa incidentom, a u njihovim osuđujućim presudama se konkretno navodi izazivanje smrti i povreda više osoba, tako da se odnose na dela kojima se ugrožava život i na zaštitu prava na život u smislu člana

2. Sud je zatim primetio da se kazne zatvora izrečene glavnim optuženima i vreme koje su zapravo proveli u zatvoru (u rasponu od šest godina i sedam meseci do deset godina i dvadeset sedam dana) ne mogu smatrati nesrazmerno blagim. Međutim, Sud je ipak utvrdio proceduralnu povredu člana 2. iz dva razloga. Prvo, podnosioci predstavke nisu imali procesna prava u krivičnom postupku i stoga nisu imali mogućnost da u njemu delotvorno učestvuju. Drugo, krivični postupak zbog zloupotrebe službenog položaja protiv tadašnjeg ministra odbrane još uvek je bio u toku više od četrnaest godina nakon incidenta. Određeni aspekti ovog postupka otvorili su ozbiljna pitanja u vezi sa spremnošću institucija da predmet vode u skladu sa zahtevima člana 2, čime je stvoren potencijal za nekažnjivost.

II. Pasivno pušenje

38. U predmetu *Botti protiv Italije* (odluka), 2004, Sud je razmatrao, u kontekstu članova 2. i 8. Konvencije, pitanje izloženosti nepušača duvanskom dimu na mestima koja su dostupna javnosti. Sud je zaključio da su interesi podnosioca predstavke kao nepušača u sukobu sa interesima drugih pojedinaca da nastave da puše, te je, uzimajući u obzir polje slobodne procene dostupno nacionalnim institucijama, smatrao da se izostanak opšte zabrane pušenja na javnim mestima ne može smatrati propustom države Italije da zaštiti prava podnosioca predstavke prema članovima 2. i 8. Konvencije.

U predmetu *Aparicio Benito protiv Španije* (odluka), 2006, zatvorenik je podneo pritužbu na osnovu člana 2. zbog izloženosti dimu usled pušenja drugih zatvorenika u zajedničkim prostorijama pritvorske ustanove u kojoj je bio smešten. Tvrdio je da pati od respiratornih problema koji su bili nespojivi sa udisanjem dima. Sud je naveo da je podnosilac predstavke bio smešten u odvojenoj ćeliji, da su sedam meseci nakon podnošenja predstavke propisi izmenjeni tako da je soba sa TV-om postala jedini zajednički prostor u kojem su zatvorenici smeli da puše, te da nije pružio dokaze o svojim navodnim zdravstvenim problemima. Sud stoga nije našao dokaze da je podnosilac predstavke pretrpeo posledice takvog intenziteta da bi one predstavljale povredu člana 2. Konvencije, te je pritužbu odbacio kao očigledno neosnovanu.

Član 3. (zabrana mučenja)

Član 3. Konvencije

„Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.”

39. Sud je razmatrao predmete u kojima su pojedinci tvrdili da zagađenje ili štetni uticaji po životnu sredinu kojima su bili izloženi predstavljaju postupanje suprotno članu 3. Konvencije. U mnogim takvim

predmetima Sud je zaključio da nije utvrđeno da je dostignut prag ozbiljnosti potreban za primenu ove odredbe (*López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 60; *Fadeyeva protiv Rusije* (odluka), 2003; *Ward protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004; *Ruano Morcuende protiv Španije* (odluka), 2005; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 130).

40. Međutim, korisno je razmotriti sudsku praksu u vezi sa uslovima pritvora u ovom kontekstu. Iz te sudske prakse proizlazi da izloženost zatvorenika zagađivačima, štetnim uticajima po životnu sredinu ili zagađenoj zatvorskoj sredini predstavlja makar faktor koji treba uzeti u obzir prilikom ocene predmeta u svetlu člana 3.

41. Sud je, stoga, utvrdio povredu člana 3. u pogledu zatvorenika koji su bili izloženi dimu od cigareta drugih zatvorenika. U gotovo svim takvim predmetima, pasivno pušenje bilo je prisutno u kombinaciji sa drugim fizičkim faktorima, poput prenatrpanosti i ne higijenskih uslova (*Florea protiv Rumunije*, 2010, stavovi 50–65; *Pavalache protiv Rumunije*, 2011, stavovi 87–101; *Vasilescu protiv Belgije*, 2014, stavovi 88–107; *Sylla i Nollomont protiv Belgije*, 2017, stavovi 35–42).

Međutim, u predmetu *Elefteriadis protiv Rumunije*, 2011, stavovi 46–55, utvrđena je povreda člana 3. isključivo na osnovu činjenice da je podnosilac predstavke, koji je bolovao od plućne fibroze, bio izložen duvanskom dimu svojih cimera iz zatvorske ćelije. Sud je posebno naglasio da je obaveza država da organizuju zatvorski sistem tako da garantuje poštovanje ljudskog dostojanstva zatvorenika, što može uključivati i obavezu da se preduzmu mere radi zaštite određenog zatvorenika od štetnih uticaja pasivnog pušenja ukoliko njegovo zdravstveno stanje to zahteva, a što bi bilo potvrđeno medicinskim pregledima i preporukama.

42. Nadalje, u predmetu *Plathey protiv Francuske*, 2011, stavovi 47–57, Sud je utvrdio povredu člana 3. isključivo na osnovu toga što je podnosilac predstavke bio zadržan dvadeset osam dana, po dvadeset tri sata dnevno, u disciplinskoj ćeliji koja je nedelju dana ranije bila zahvaćena požarom i koja je i dalje imala jak miris paljevine. Sud je smatrao da je ta činjenica povredila ljudsko dostojanstvo podnosioca predstavke i predstavljala ponižavajuće postupanje.

Član 5. (pravo na slobodu i bezbednost)

43. U predmetu *Bryan i drugi protiv Rusije*, 2023, Sud je zaključio da su hapšenje i lišenje slobode aktivista nevladine organizacije Greenpeace u ruskom Arktiku, nakon njihovog pokušaja da se ukrcaju na naftnu platformu, suprotni članu 5. stav 1 Konvencije (lišenje slobode koje država ne priznaje, praćeno nezakonitim lišenjem slobode). Sud je takođe utvrdio povredu člana 5. stav 1. u predmetu *Friedrich i drugi protiv Poljske*, 2024, koji se odnosi na hapšenje i lišenje slobode aktivista organizacije Greenpeace zbog učešća u akciji blokade teretnog broda koji je prevezio ugalj, kao i povredu člana 5. stav 2. (pravo svake uhapšene osobe da bude bez odlaganja obavještena, na jeziku koji razume, o razlozima hapšenja i optužbama koje joj se stavljaju na teret).

Član 6. (građanski aspekt) (pravo na pravično suđenje)

I. Postupci koje su pokrenule osobe pogođene štetom nanetom životnoj sredini

A. Primenjivost člana 6. stav 1. (građanski aspekt)

Član 6. Konvencije

„1. „Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, ustanovljenim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.”

44. U oblasti životne sredine, kao i u bilo kojoj drugoj oblasti, da bi se član 6. stav 1 Konvencije u svom „građanskom” aspektu primenjivao, mora postojati spor („contestation” u tekstu na francuskom) u vezi sa „građanskim pravima” (ili „građanskim obavezama”) koja se, barem na osnovu razumnih argumenata, mogu smatrati priznatim prema domaćem pravu. Takav spor mora biti „stvaran i ozbiljan”; može se odnositi ne samo na stvarno postojanje prava, već i na njegov obim i način ostvarivanja. Ishod postupka mora biti neposredno odlučujući za predmetno pravo, dok same slabe veze ili udaljene posledice nisu dovoljne da bi se član 6. stav 1 primenio. (Predmeti koji se odnose na životnu sredinu u kojima su ta načela potvrđena uključuju: *Zander protiv Švedske*, 1993, stav 22; *Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, 1997, stav 30; *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2000, stav 43; *Ünver protiv Turske* (odluka), 2000; *Lam i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2001; *Kyrtatou i Kyrtatos protiv Grčke* (odluka), 2001; *Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, 2004, stav 43; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 130; *Okyay i drugi protiv Turske*, 2005, stav 64; *Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006; *Folkman i drugi protiv Češke Republike* (odluka), 2006; *Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke Republike* (odluka), 2006; *Lorentzatou protiv Grčke* (odluka), 2010; *Zapletal protiv Češke Republike* (odluka), 2010; *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 90; *Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske*, 2018, stav 125; *Vecbaštika i drugi protiv Letonije* (odluka), 2019, stav 65; *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 52; *Çöçelli i drugi protiv Turske*, 2022, stav 42; *Cangi i drugi protiv Turske*, 2023, stav 34; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 595. Karakter zakonodavstva kojim se uređuje način rešavanja pitanja, kao i priroda institucije koja ima nadležnost da odlučuje o tom pitanju, od malog su značaja (*Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 90).

45. Glavna posledica je da se član 6. stav 1. ne primenjuje u svom građanskom aspektu na postupke koji imaju za cilj zaštitu životne sredine kao vrednosti od javnog interesa. Međutim, Sud je u predmetu *Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006, koji se odnosi na tužbu podnetu upravnom sudu od strane udruženja za zaštitu životne sredine radi poništenja uredbe kojom je odobrena ekspanzija fabrike za nuklearno gorivo, pojasnio da se navedeni kriterijumi moraju fleksibilno primenjivati kada udruženje podnese pritužbu zbog povrede ove odredbe. U tom kontekstu, Sud je naglasio da, iako bi strogo tumačenje člana 6. stav 1. moglo ukazivati na njegovu neprimenjivost u odsustvu spora o građanskom pravu koje bi udruženje podnosilac predstavke moglo tvrditi da ima, „takav pristup ne bi bio u skladu sa realnošću savremenog civilnog društva, u kojem udruženja igraju važnu ulogu, između ostalog, zastupajući određene ciljeve pred domaćim institucijama ili sudovima, posebno u oblasti zaštite životne sredine” (videti i *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 602).

1. Opšta načela o primenljivosti člana 6. stav 1.**a. Građansko pravo koje je priznato domaćim pravom i na koje se podnosilac predstavke može pozvati**

46. Primenjivost člana 6. stav 1 na sporove koji se tiču zaštite životne sredine prvenstveno zavisi od stanja domaćeg prava.

47. Domaćim pravom se pojedincima može garantovati pravo na životnu sredinu (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stavovi 131–133; *Okyay i drugi protiv Turske*, 2005, stav 65; *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 91; *Association Greenpeace France protiv Francuske* (odluka), 2011; *Cangi i drugi protiv Turske*, 2023, stav 35), ili se mogu garantovati pojedini aspekti tog prava, kao što su pravo javnosti na informisanje i učešće u procesu donošenja odluka kada se daje odobrenje za aktivnosti koje predstavljaju rizik po zdravlje ili životnu sredinu (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006; *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 57).

Kad takvo pravo postoji u domaćem pravu, ono će verovatno imati „građansku” prirodu u smislu člana 6 stav 1 (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 133; *Okyay i drugi protiv Turske*, 2005, stavovi 66–67; *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006; *Folkman i drugi protiv Češke Republike* (odluka), 2006; *Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke Republike* (odluka), 2006; *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 91; *Association Greenpeace France protiv Francuske* (odluka), 2011; *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 57; *Efgan Çetin i drugi protiv Turske*, 2023, stav 33; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 600).

Sud je u predmetu *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 133, u kojem su osobe koje su živеле u blizini rudnika zlata u kojem se koristio postupak cijanizacije podnele pritužbu zbog neizvršenja sudskih odluka o poništenju dozvole za rad rudnika, zaključio da je pravo na koje su se pozivali podnosioci predstavke omogućavalo pojedincima odgovarajuću zaštitu njihovog fizičkog integriteta od opasnosti koje su proisticale iz rudarskih aktivnosti. Sud je izveo zaključak da je to pravo bilo priznato turskim pravom, s obzirom na to da se Ustavom garantuje pravo na život u zdravom i uravnoteženom okruženju, i ocenio da su podnosioci predstavke mogli osnovano tvrditi da imaju pravo prema turskom pravu na zaštitu od štete nanete životnoj sredini koju je prouzrokovao rudnik. Konačno, u pogledu građanske prirode tog prava, Sud je primetio da je domaći sud utvrdio stepen rizika povezanog sa metodom cijanizacije u eksploataciji rudnika na osnovu analiza uticaja na životnu sredinu, te je zaključio da je to direktno uticalo na zaštitu fizičkog integriteta podnosioca predstavke.

Slično tome, u predmetu *Okyay i drugi protiv Turske*, 2005, stavovi 66–67, pojedinci izloženi zagađenju iz termoelektrana podneli su pritužbu zbog nesprovođenja sudskih odluka kojima je naloženo njihovo zatvaranje. Podnosioci predstavke su se pozvali na svoje pravo da „žive u zdravom i uravnoteženom okruženju”, koje je utvrđeno ustavnim pravom u Turskoj. Sud je, utvrđujući da je to pravo imalo građansku prirodu, uzeo u obzir činjenice da je zaštita fizičkog integriteta podnosioca predstavke ugrožena njihovom izloženošću spornom zagađenju i da su imali locus standi pred sudovima u Turskoj da podnesu pritužbu na aktivnosti koje ugrožavaju životnu sredinu, kao i da traže naknadu štete u slučaju nesprovođenja povoljnih odluka.

U predmetu *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006, koji se odnosi na tužbu za poništenje uredbe kojom je odobrena ekspanzija fabrike za nuklearno gorivo, koju je upravnom sudu podnelo udruženje za zaštitu životne sredine, pravo na koje se pozivaju podnosioci predstavke obuhvatalo je pravo javnosti na informisanje i učešće u procesu donošenja odluka. Sud je zaključio da je to pravo građansko pravo na osnovu činjenice da je svako zainteresovano lice moglo, na individualnoj osnovi, zahtevati njegovo poštovanje pred domaćim sudovima.

48. Alternativno, relevantno pravo može se odnositi na zaštitu života, fizičkog integriteta ili imovine.

U predmetu *Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, 1997, stavovi 33–34, u kojem su osobe koje žive u blizini nuklearne elektrane podnele pritužbu na povredu prava na pristup sudu radi osporavanja odluke Saveznog saveta o produženju dozvole za rad postrojenja, Sud je ocenio da je ovaj uslov ispunjen. Sud je primetio da se pravo na koje su se podnosioci predstavke pozivali odnosilo na

adekvatnu zaštitu njihovog fizičkog integriteta od rizika koje nosi upotreba nuklearne energije, a to pravo se temelji na članu 5(1) Zakona o nuklearnoj energiji, koji propisuje da se izdavanje dozvole za izgradnju ili rad nuklearnog postrojenja može odbiti ili usloviti kada je to neophodno radi zaštite ljudi, imovine drugih i važnih prava, kao i na ustavnom pravu na život. Sud je do sličnog zaključka došao i u predmetu *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2000, stav 44, koji se odnosi na uporedivu situaciju u kojoj su podnosioci predstavke na nacionalnom nivou nastojali da zaštite ne samo svoje pravo na fizički integritet, već i prava na život i zaštitu imovine. Sud je primetio da je pravni sistem u Švajcarskoj, uključujući Ustav i odredbe Građanskog zakonika kojim se regulišu prava suseda, ta prava garantovao svim građanima (videti i *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 617).

U predmetu *Zander protiv Švedske*, 1993, stav 27, pojedinci koji su živeli u blizini postrojenja za skladištenje i preradu komunalnog i industrijskog otpada gde se nalazio bunar kontaminiran cijanidom, podneli su pritužbu da prema domaćem pravu nisu mogli da pred sudom ospore upravnu odluku o obnovi dozvole za rad postrojenja i odobrenju proširenja aktivnosti, dok je istovremeno odbijena izrečena preventivna mera. Sud je primetio da se zahtev podnosioca predstavke neposredno odnosi na njihovu mogućnost da koriste vodu iz svog bunara za piće, kao deo njihovog prava kao vlasnika nad zemljištem na kojem se bunar nalazio, i utvrdio da je pravo na imovinu nesumnjivo „građansko pravo” u smislu člana 6. stav 1.

U predmetu *Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, 2004, stavovi 45–46, koji se odnosi na postupak za poništenje ministarske uredbe kojom je odobren projekat izgradnje brane, Sud je primetio da je pored zaštite javnog interesa, postupak imao za cilj i zaštitu određenih konkretnih interesa određenog broja osoba koje su živlele u dolini koja je trebalo da bude potopljena i čiji bi način života i imovina bili pogođeni. Sud je zaključio da je postupak imao „ekonomsku” i građanskopravnu dimenziju, te da se zasnivao na navodnoj povredi prava koja su takođe ekonomske prirode.

49. Predmet se mora ticati prava ili obaveze podnosioca predstavke (*Kyrtatou i Kyrtatos protiv Grčke* (odluka), 2001). Konkretno, u slučaju građanskog prava, podnosioci predstavke moraju da imaju mogućnost da se na njega pozovu u svoje ime (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, 2004, stav 46; *Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006; *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 57; *TMMOB i Karakuş Candan protiv Turske* (odluka), 2024, stav 42).

U predmetu *Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006 (videti i *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021), Sud je zaključio da udruženje za zaštitu životne sredine može u svoje ime da se pozove na odgovarajuće javno pravo na informisanje i učešće u procesu donošenja odluka u oblasti zaštite životne sredine, priznato domaćim pravom. Sud je naglasio da nevladine organizacije sa pravnim subjektivitetom, kao akteri civilnog društva, čine deo šire javnosti, te je primetio da Arhuska konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine, čija je Francuska strana potpisnica, uključuje udruženja u definiciju ovog pojma.

50. Sud je usvojio „fleksibilan” pristup (*Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006) u pogledu toga ko može biti nosilac građanskog prava u situaciji kada su postupke pokrenula udruženja za zaštitu životne sredine sa ciljem zaštite prava svojih članova i lokalnog stanovništva pogođenog projektom ili aktivnošću u vezi sa kojima se javljaju sporna pitanja u oblasti životne sredine. Primenjivost člana 6. stav 1. na takva udruženja mogla se izvesti iz činjenice da su postupci bili odlučujući u pogledu građanskih prava njihovih članova ili lokalnih stanovnika.

Tako se, na primer, u predmetu *Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, 2004, stavovi 45–48, domaći postupak koji je Sud razmatrao nije odnosio na prava na koja bi udruženje koje je podnosilac predstavke moglo da se pozove u svoje ime. Sud je, međutim, izveo zaključak da se član 6. stav 1. može primeniti, konkretno u odnosu na udruženje koje je podnosilac predstavke, jer je domaći postupak imao za cilj zaštitu građanskih prava njegovih članova (koji su takođe podneli predstavke Sudu, ali nisu bili strane u domaćem postupku).

U predmetu *L'Erablière A.S.B.L. protiv Belgije*, 2009, stavovi 28–30, udruženje podnosilac predstavke podnelo je tužbu domaćim sudovima tražeći poništenje dozvole za proširenje deponije za tehnički otpad. Zaključujući da je spor koji je pokrenulo udruženje imao dovoljno blisku vezu sa pravom na koje se ono moglo pozvati u svoje ime, Sud se pozvao na činjenice da su statutom udruženja predviđeni njegovi ciljevi zaštite životne sredine na lokalnom nivou, da su svi njegovi osnivači i administrativni službenici živeli u blizini sporne lokacije i da su njihova građanska prava bila ugrožena, s obzirom na to da je povećanje kapaciteta te lokacije moglo narušiti njihov svakodnevni kvalitet života i uticati na tržišnu vrednost njihove imovine.

U predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 59, udruženje starijih žena osnovano radi promocije i sprovođenja delotvorne zaštite klime u ime svojih članica, zajedno sa četiri članice, bezuspešno su podneli pritužbu Saveznom upravnom sudu, a potom i Saveznom vrhovnom sudu, zbog neadekvatnih mera koje je Švajcarska preduzela u ovoj oblasti. Sud je utvrdio da je tužba udruženja zasnovana na pretnji koju negativni uticaji klimatskih promena predstavljaju za zdravlje i blagostanje njegovih članova, te je zaključio da su interesi koje je udruženje zastupalo imali dovoljno direktnu i blisku vezu sa pravima njegovih članova o kojima je reč u ovom sporu, uzimajući u obzir posebnu ulogu udruženja u kontekstu klimatskih promena.

51. Spor koji se odnosi isključivo na zaštitu životne sredine kao sastavni deo javnog interesa ne spada u okvir građanskog prava u smislu člana 6. stav 1. (*TMMOB i Karakuş Candan protiv Turske* odluka), 2024, stav 47). Međutim, činjenica da su povezani postupci usmereni ka zaštiti javnog interesa u oblasti životne sredine ne isključuje mogućnost da budu odlučujući i za konkretna građanska prava (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, 2004, stavovi 45–47; *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006; *L'Erablière A.S.B.L. protiv Belgije*, 2009, stav 25; *Karin Andersson i drugi protiv Švedske*, 2014, stav 46; *Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske* 2018, stav 128; *Stichting Landgoed Steenberg i drugi protiv Holandije*, 2021, stav 30; *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 57; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 615-616 i 633-634).

b. „Stvaran i ozbiljan” spor

52. Ljudi koji su živeli u blizini nuklearne elektrane i koji su podneli pritužbe domaćim sudovima u vezi sa zakonitošću, u smislu svojih prava, odluke o produženju dozvole za rad elektrane pokrenuli su **spor** (*contestation*) (*Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, 1997, stav 37; *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2000, stavovi 45–46).

53. Istinitost i ozbiljnost spora mogu se, na primer, izvesti iz činjenice da je odgovarajuća žalba proglašena dopuštenom na domaćem nivou (*Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, 1997, stav 38; *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2000, stav 45; *Kyrtatou i Kyrtatos protiv Grčke* (odluka), 2001), na osnovu sadržaja tvrdnji iznetih pred domaćim sudovima (*Association Greenpeace France protiv Francuske* (odluka), 2011; *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 59) ili na osnovu argumenata koje su nadležne institucije ili sudija koristili da odbace žalbu (*Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, 1997, stavovi 37–38; *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2000, stav 45; *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske* (odluka), 2006; *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 59).

2. Spor koji je „direktno odlučujući” za građansko pravo podnosioca predstavke

54. U predmetu *Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, 1997, stavovi 39–40, Sud je presudio da je veza između odluke Saveznog veća o produženju dozvole za rad nuklearne elektrane i prava podnosioca predstavke, koji su živeli u blizini elektrane, na zaštitu njihovog fizičkog integriteta bila suviše slaba i udaljena da bi se primenio član 6. stav 1. Sud je primetio da podnosioci predstavke nisu uspeli da dokažu da ih je rad elektrane izložio opasnosti koja je bila ne samo ozbiljna, već i konkretna i, pre svega, neposredna. Sličan zaključak donet je i u predmetu *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2000, stavovi 49–55. Sud je posebno je primetio da ni u jednom od ta dva predmeta podnosioci predstavke,

ni u jednoj fazi postupka, nisu tvrdili da su pretrpeli bilo kakav gubitak, ekonomski ili drugi, za koji su nameravali da traže naknadu. Takođe je primetio da su podnosioci predstavke neopravdano pokušavali da iz člana 6. stav 1. Konvencije izvedu pravni lek za osporavanje samog načela korišćenja nuklearne energije ili, u najmanju ruku, sredstvo za prebacivanje odgovornosti sa Vlade na sudove za donošenje konačne odluke o radu pojedinačnih nuklearnih elektrana, na osnovu tehničkih dokaza. Sud je naglasio da je najbolji način za regulisanje upotrebe nuklearne energije da svaka država ugovornica donese političku odluku putem svojih demokratskih procesa (videti i: *Folkman i drugi protiv Češke Republike* (odluka), 2006; *Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke Republike* (odluka), 2006).

55. Sud je doneo sličan zaključak i u predmetu *Ünver protiv Turske* (odluka), 2000, u kojem član 6. stav 1. nije bio primenljiv na postupak za poništenje građevinske dozvole i obustavu radova koje je pokrenuo lokalni stanovnik radi očuvanja prirodne lepote područja u javnom interesu. Sud je primetio da ishod postupka nije bio direktno odlučujući za prava podnosioca predstavke, ukazujući na to da se spor nije odnosio ni na kakav materijalni interes i da podnosilac predstavke nikada nije tvrdio pred domaćim sudovima da je sporni razvoj događaja negativno uticao na vrednost njegove imovine.

56. U predmetu *Zapletal protiv Češke Republike* (odluka), 2010, osoba koja je živela u blizini fabrike za proizvodnju automobilskih delova metodom sabijanja metalnih ploča, što je izazivalo buku, pokrenula je domaći postupak tražeći preispitivanje zakonitosti odluke o odobravanju fabrike. Sud je prihvatio da je time podnosilac predstavke pokušavao da zaštiti građanska prava priznata domaćim pravom na koja je mogao da se pozove u svoje ime, ali je zaključio da član 6. stav 1 nije bio primenljiv, jer postupak odobrenja fabrike nije bio direktno odlučujući za ta prava. Sud je primetio da su uslovi kojima se uređuju izgradnja i rad fabrike, uključujući obavezu poštovanja standarda za buku, bili utvrđeni u okviru prethodnog postupka, a da je u postupku odobravanja samo potvrđeno da fabrika ispunjava te uslove. Sud je takođe primetio da podnosilac predstavke nije uspeo da dokaže da je zagađenje bukom nakon odobrenja bilo dovoljno ozbiljno da bi predstavljalo povredu njegovih prava, kao i da ni zvanični postupak odobravanja ni postupak koji je pokrenuo podnosilac predstavke nisu mogli dovesti do isplate naknade štete nastale usled osporenog zagađenja bukom.

57. Možemo pomenuti i predmete *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stavovi 89–96, i *Vecbaštika i drugi protiv Letonije* (odluka), 2019, u kojima je Sud utvrdio da uslov „direktne odlučujuće prirode” spora nije bio ispunjen u vezi sa sledećim aspektima: tužbom za poništenje dozvole za transport mulja iz postrojenja za prečišćavanje vode u jalovište nekadašnjeg rudnika bakra, udaljenog oko jedan kilometar od kuće podnosioca predstavke, s ciljem popunjavanja jalovišta u okviru operacije rekultivacije zemljišta, kao ni žalbom koju su stanovnici podneli Ustavnom sudu radi ukidanja urbanističkog plana za izgradnju vetroelektrana.

58. U predmetu *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 59, više udruženja za zaštitu životne sredine je, u kontekstu projekta *Cigéo*, koji se odnosi na skladištenje visoko radioaktivnog otpada dugog veka u dubokim geološkim odlagalištima, pokrenulo parnični postupak protiv Nacionalne agencije za upravljanje radioaktivnim otpadom pred građanskim sudovima, zahtevajući naknadu štete koju su tvrdili da su pretrpeli zbog propusta agencije da pruži javnosti informacije o upravljanju radioaktivnim otpadom, kako je to propisano domaćim pravom. Sud je zaključio da je taj postupak bio direktno odlučujući za pravo udruženja podnosilaca na informisanje i učešće u procesu donošenja odluka u oblasti zaštite životne sredine.

59. U predmetu *Cangi i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 36–37, podnosioci predstavke su pokrenuli postupak pred upravnim sudovima tražeći poništenje ministarske odluke kojom je odobrena studija o proceni uticaja na životnu sredinu u vezi sa eksploatacijom zlata korišćenjem cijanidnog luženja u rudniku. Sud je zaključio da je ishod postupka bio „direktno odlučujući” za „građansko” pravo na život u zdravoj životnoj sredini (zagarantovano Ustavom Turske) u odnosu na one podnosiocce predstavke koji su živeli ili posedovali imovinu u neposrednoj blizini rudnika. Stoga je utvrdio da je član 6. stav 1 primenljiv u njihovom predmetu. Nasuprot tome, Sud je proglasio neprihvatljivim pritužbe ostalih podnosilaca predstavke, jer nisu živeli u blizini rudnika i njegovo poslovanje nije imalo direktan i ličan uticaj na njih. Naglasio je da, radi primene člana 6. stav 1, nije dovoljno tvrditi da su delovali pred sudovima kao „javna straža” za zaštitu životne sredine, s obzirom na to da su pripadali pokretu osnovanom radi proučavanja i ocene pravnih, društvenih i ekoloških posledica rudnika zlata u predmetnom regionu.

60. Dakle, prema navodima presude u predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 607, Sud smatra da, kada su štetni ekološki uticaji na prava podnosioca predstavke neposredni i izvesni, spor u vezi s tim pitanjem potpada pod član 6. stav 1 Konvencije.

Primenjivost člana 6. stav 1. u kontekstu klimatskih promena

61. Sud je u predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 608, naglasio da gore navedena opšta načela preovlađuju i u kontekstu klimatskih promena, ali da karakteristike ove teme nužno imaju implikacije na primenu njegove sudske prakse.

62. Stoga je zaključio (stav 614) da nije moguće primeniti elemente trećeg kriterijuma (da li je ishod postupka „direktno odlučujući” za pravo podnosioca predstavke), posebno pojam neposredne štete ili opasnosti, a da se pritom ne uzme u obzir specifična priroda rizika povezanih s klimatskim promenama, uključujući njihov potencijal za izazivanje nepovratnih posledica i s tim povezanu ozbiljnost štete. Kada buduća šteta nije samo spekulativna, nego realna i veoma verovatna (ili gotovo sigurna) u odsustvu odgovarajućih korektivnih mera, činjenica da šteta nije strogo neposredna ne bi smela sama po sebi da dovede do zaključka da ishod postupka ne bi bio odlučujući za njeno ublažavanje ili smanjenje. Takav pristup bi neopravdano ograničio pristup sudu u pogledu mnogih najtežih rizika povezanih s klimatskim promenama, naročito u slučaju pravnih postupaka koje pokreću udruženja. Sud je dodao da se, u kontekstu klimatskih promena, njihove pravne radnje moraju posmatrati kao sredstvo putem kojeg se mogu braniti prava iz Konvencije onih koji su pogođeni klimatskim promenama, uključujući one koji su u posebno nepovoljnom položaju za zastupanje svojih interesa, i putem kojeg takva lica mogu tražiti odgovarajuće korektivne mere zbog navodnih propusta i nečinjenja nadležnih institucija u ovoj oblasti.

U ovom predmetu, jedno udruženje starijih žena, osnovano radi promocije i sprovođenja delotvorne zaštite klime u ime svojih članica, zajedno sa četiri članice, bezuspešno su podneli pritužbu Saveznom upravnom sudu, a zatim i Saveznom vrhovnom sudu, zbog neadekvatnih mera koje je Švajcarska preduzela u ovoj oblasti. Pred Sudom su tvrdile da im je povređeno pravo na pristup sudu.

Sud je zaključio da je član 6. stav 1 primenjiv na pritužbu u delu u kojem ju je podnelo udruženje podnosilac predstavke (stavovi 621–623). Sud je primetio da je udruženje, koje je pokazalo da ima stvarnu i dovoljno blisku povezanost s predmetom pritužbe i s pojedincima koji traže zaštitu od negativnih uticaja klimatskih promena na njihov život, zdravlje i kvalitet života, nastojalo da zaštiti konkretna građanska prava svojih članova u vezi sa štetnim posledicama klimatskih promena. Delovalo je kao sredstvo putem kojeg su se mogla braniti prava onih koji su pogođeni klimatskim promenama i putem kojeg su mogli tražiti odgovarajuće korektivne mere zbog propusta države da delotvorno sprovede mere ublažavanja u skladu sa važećim zakonima. Sud je takođe ponovio važnu ulogu udruženja u zastupanju određenih ciljeva u oblasti zaštite životne sredine, kao što je već utvrđeno u njegovoj sudskoj praksi, kao i poseban značaj kolektivnog delovanja u kontekstu klimatskih promena, čije posledice nisu ograničene isključivo na određene pojedince. Dodao je da, shodno tome, kada spor odražava ovu kolektivnu dimenziju, uslov „direktno odlučujućeg” ishoda treba posmatrati u širem smislu – kao pokušaj da se isprave postupci i propusti institucija koji utiču na građanska prava njegovih članova u skladu s domaćim pravom.

Nasuprot tome, Sud je zaključio da član 6. stav 1. nije primenjiv na pritužbu u delu u kojem su je podnale četiri članice udruženja koje su takođe bile podnositeljke predstavke u ovom predmetu (stav 624), jer nisu dokazale da bi radnja zahtevana od institucija – odnosno delotvorno sprovođenje mera ublažavanja klimatskih promena prema važećem domaćem pravu – sama po sebi proizvela dovoljno neposredne i sigurne posledice po njihova pojedinačna prava u kontekstu klimatskih promena. Sud je zaključio da njihov spor ima samo slabu povezanost ili dalekosežne posledice u odnosu na prava na koja se pozivaju u domaćem pravu, te da ishod spora stoga nije bio direktno odlučujući za njihova građanska prava.

B. Primeri primene člana 6. stav 1. u okviru sporova koji se tiču zaštite životne sredine

63. Sud je razmatrao osnovanost pritužbi podnetih na osnovu člana 6. stav 1 u predmetima o životnoj sredini koji su se ticali sledećih pitanja:

- trajanje sudskih postupaka u vezi sa bukom u susedstvu (*Ekholm protiv Finske*, 2007, stavovi 92–66);
- pravo na pristup sudu radi osporavanja mere koja utiče na životnu sredinu, poput dozvole za rad ili odobrenja za proširenje deponije otpada (*Zander protiv Švedske*, 1993, stav 29; *L'Erablière A.S.B.L. protiv Belgije*, 2009, stavovi 35–44), građevinske dozvole za železničku prugu (*Karin Andersson i drugi protiv Švedske*, 2014, stavovi 68–70) ili odluke upravnog organa da se ne zahteva prethodna procena uticaja na životnu sredinu za geotermalnu elektranu (*Efgan Çetin i drugi protiv Turske*, 2023);
- pravo na pristup sudu radi podnošenja tužbe za naknadu štete protiv lokalnih institucija koje su nemarno odobrile instaliranje postrojenja koje uzrokuje zagađenje i nisu preduzele neophodne mere (*Lam i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2001), protiv privatnog poslodavca i osiguravajućeg društva zbog smrti zaposlenog koji je bio izložen azbestu u okviru svojih radnih aktivnosti (*Howald Moor i drugi protiv Švajcarske*, 2014, stavovi 70–80) ili protiv rafinerije nafte odgovorne za eksploziju koja je oštetila imovinu podnosioca predstavke (*Kurşun protiv Turske*, 2018, stavovi 93–105).
- pravo na pristup sudu u vezi sa pritužbom udruženja za zaštitu životne sredine za naknadu štete prouzrokovane navodnim kršenjem obaveze iz domaćeg prava da se pruže informacije o upravljanju radioaktivnim otpadom (*Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stavovi 64–72);
- pravo na pristup sudu radi podnošenja pritužbe zbog neadekvatne mere zaštite klime (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024);
- pravo na pristup dokumentima koje poseduju institucije, a koja su potrebna za dokazivanje u predmetu vojnika izloženih radijaciji tokom atmosferskih testova nuklearnog oružja, u okviru postupka za dobijanje invalidske penzije (*McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stavovi 85–90 i 99);
- obaveza sprovođenja ili osiguravanja sprovođenja sudskih odluka koje se odnose na buku u susedstvu (*Ekholm protiv Finske*, 2007, stavovi 72–75; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stavovi 72–83), kao i odluka koje su donete u interesu zaštite životne sredine, poput onih kojima se nalaže zatvaranje termoelektrana koje zagađuju životnu sredinu (*Okyay i drugi protiv Turske*, 2005, stavovi 72–75), poništavanje upravnih akata kojima su odobrene izgradnja i rad fabrike skroba (*Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske*, 2018, stavovi 133–145) ili rudnika zlata koji koristi cijanidaciju i predstavlja ozbiljnu pretnju po zdravlje i životnu sredinu (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stavovi 135–138; *Lemke protiv Turske*, 2007, stavovi 51–53; *Genç i Demirgan protiv Turske*, 2017, stavovi 45–46), odluka kojima se nalaže rušenje nelegalno izgrađenih objekata koji ugrožavaju životnu sredinu (*Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stavovi 30–32) ili uklanjanje telekomunikacionih antena postavljenih u blizini manastira, jer elektromagnetni talasi premašuju bezbednosne granice izloženosti javnosti (*Iera Moni Profitou Iliou Thiras protiv Grčke*, 2005, stavovi 34–38);
- poštovanje načela pravne sigurnosti u kontekstu ponovnog otvaranja roka za žalbu i prihvatanja žalbi podnetih van propisanog roka protiv pravnosnažne presude kojom su odobrene naknade i dodatna obeštećenja osobama koje su učestvovala u operacijama hitnog spasavanja na mestu nuklearne katastrofe u Černobilju (*Magomedov i drugi protiv Rusije*, 2017, stavovi 86–101);
- neutralnost veštaka imenovanih da procene rizike za životnu sredinu u vezi sa dve cementare, u okviru postupaka osporavanja odluka upravnih organa o odobravanju izveštaja o proceni uticaja na životnu sredinu za ove fabrike (*Çöçelli i drugi protiv Turske*, 2022, stavovi 57–64);
- učešće lokalnih stanovnika u akuzatornom ispitivanju izveštaja veštaka koji je naložio sud u okviru postupka koji se odnosi na njihov zahtev za poništavanje ministarske odluke kojom je odobrena procena uticaja na životnu sredinu za vađenje zlata korišćenjem cijanidnog luženja u rudniku (*Cangı i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 43–56).

64. U predmetu *Iera Moni Profitou Iliou Thiras protiv Grčke* 2005, stav 38, koji se odnosi na nesprovođenje sudske odluke o uklanjanju telekomunikacionih antena postavljenih u blizini

manastira zbog premašenih bezbednosnih granica za izlaganje javnosti elektromagnetnim talasima, Sud je očigledno pridao poseban značaj ekološkom aspektu predmeta. On je ustanovio povredu člana 6. stav 1 „imajući u vidu [posebno] šta je po sredi bilo u pogledu očuvanja prirodnog i kulturnog okruženja”.

65. U predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 635–638, Sud je uzeo u obzir hitnost rešavanja negativnih posledica klimatskih promena. U ovom predmetu, sudovi u Švajcarskoj su proglasili neprihvatljivom žalbu koju je podnelo udruženje starijih žena, osnovano radi promovisanja i sprovođenja delotvornih mera zaštite klime u ime svojih članica, zajedno sa pojedinim članicama, zbog neadekvatnih mera koje je Švajcarska preduzela u ovoj oblasti. Oni su smatrali da prava podnosioca predstavke nisu pogođena navodnim propustima sa dovoljnom ozbiljnošću u smislu člana 25a Federalnog zakona o upravnom postupku (kojim se određuje pravo na podnošenje zahteva za odluku u vezi sa stvarnim radnjama zasnovanim na saveznom javnom pravu, a koje utiču na prava i obaveze, ali ne proističu iz formalnih odluka), te da njihova pritužba ima karakter *actio popularis* (prim. prev. opšte pritužbe koja se ne odnosi na individualna prava, već na širu društvenu korist). Sud je naveo da nije bio uveren nalazima domaćih sudova prema kojima je još uvek bilo dovoljno vremena da se spreči da globalno zagrevanje dostigne kritičnu granicu. Naglasio je da taj zaključak nije bio zasnovan na dovoljnoj analizi naučnih dokaza o klimatskim promenama, kao ni na opštem priznanju hitnosti u pogledu postojećih i neizbežnih budućih uticaja klimatskih promena na različite aspekte ljudskih prava. Takođe je dodao da postojeći dokazi i naučni nalazi o hitnosti rešavanja negativnih posledica klimatskih promena, uključujući ozbiljan rizik njihove neizbežnosti i nepovratnosti, ukazuju na to da postoji hitna potreba za pravnom zaštitom ljudskih prava u vezi sa navodnim neadekvatnim postupanjem institucija u rešavanju problema klimatskih promena. Pored toga, Sud je istakao da se domaći sudovi nisu bavili pitanjem procesne legitimacije udruženja podnosioca predstavke i nisu se ozbiljno ili uopšte osvrnuli na tužbu koju je ono podnelo. Na osnovu toga, Sud je zaključio da je pravo udruženja na pristup sudu bilo ograničeno na način i u meri koja je dovela do ugrožavanja same suštine tog prava, čime je došlo do povrede člana 6. stava 1 Konvencije.

II. Ravnoteža moći u sporovima koji se tiču zaštite životne sredine

66. U predmetima *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2005, stavovi 59–72, i *Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox protiv Francuske*, 2007, stavovi 13–16, Sud je uzeo u obzir moguću neravnotežu u „građanskim” postupcima na štetu organizacija za zaštitu životne sredine.

U prvom od ovih predmeta, ekološki aktivisti su delili letke u kojima su kritikovali jednu kompaniju brze hrane, tvrdeći, između ostalog, da ona doprinosi nehumanim i nemoralnim praksama u stočarstvu, deforestaciji i prodaji nezdrave hrane. Kompanija ih je tužila za klevetu, a nakon dugotrajnog sudskog postupka, aktivisti su obavezani da plate visoke iznose naknade štete. Pošto nisu mogli da priušte advokata, podneli su zahtev za pravnu pomoć. Zahtev im je odbijen pa su pred Sudom tvrdili da im je time uskraćeno pravo na pravično suđenje. Sud je presudio u njihovu korist, ističući da je uskraćivanje pravne pomoći podnosiocima predstavke onemogućilo da delotvorno iznesu svoje argumente pred sudom i doprinelo neprihvatljivoj neravnoteži moći između njih i kompanije koja ih je tužila.

U drugom predmetu, udruženje za zaštitu životne sredine i ekološka politička partija pokrenuli su postupak pred domaćim sudovima radi poništenja uredbe kojom je odobreno proširenje fabrike nuklearnog goriva. Udruženje je Sudu podnelo pritužbu da je privatnoj kompaniji, koja je upravljala fabrikom, bilo dozvoljeno da se uključi u postupak kao strana u sporu. Udruženje je tvrdilo da je time bilo suočeno sa dva protivnika, čime je narušena nužna pravična ravnoteža među stranama u postupku, što je pogoršano nalogom suda da plati troškove te kompanije. Sud je zaključio da je činjenica da su podnosioci predstavke bili suočeni sa „dva giganta – državom i multinacionalnom kompanijom” bila dovoljna da ih stavi u očigledno nepovoljan položaj pri iznošenju njihovih argumenata. Međutim, Sud je dalje izrazio iznenađenje što je domaći sud smatrao pravičnim da naloži udruženju, koje je raspolagalo ograničenim resursima, da snosi troškove bogate multinacionalne kompanije. Primetio je da sud time nije samo kaznio slabiju stranu u postupku, već je uveo i meru koja je mogla odvratiti udruženje od bilo kakvog budućeg korišćenja sudskih mehanizama u cilju

ostvarivanja svoje statutarne misije, dok je zapravo odbrana ciljeva poput zaštite životne sredine pred sudovima deo glavne uloge koje nevladine organizacije igraju u demokratskom društvu. Takođe, Sud nije potpuno isključio mogućnost da ovakve okolnosti mogu biti u suprotnosti s pravom na pristup sudu, kako je to propisano članom 6. stav 1. Konvencije, ali nije utvrdio povredu tog prava, konkretno zato što je udruženju podnosiocu predstavke bilo omogućeno da iznese svoje argumente protiv odluke o plaćanju troškova, kao i zato što su postojali dokazi koji su ukazivali na to da je domaći sud uzeo u obzir ograničene finansijske kapacitete udruženja prilikom određivanja iznosa naknade, koji je bio umeren.

III. Postupci koje su pokrenuli pojedinci protiv mera zaštite životne sredine

67. Član 6. stav 1. može biti primenljiv kada mere za zaštitu životne sredine utiču na građanska prava pojedinca, kao što je pravo na zaštitu imovine. Podnosioci predstavke stoga imaju pravo na pristup sudu koje je praktično i delotvorno (*De Geouffre de la Pradelle protiv Francuske*, 1992, stavovi 27–35; *Posti i Rahko protiv Finske*, 2002, stavovi 52–66; *Geffre protiv Francuske* (odluka), 2003; *Alatulkkila i drugi protiv Finske*, 2005, stavovi 49–54; *De Mortemart protiv Francuske* (odluka), 2017; *Sakskoburggotski i Chrobok protiv Bugarske*, 2021, stavovi 271–275). Takođe, u predmetu *CRASH 2000 OOD i drugi protiv Bugarske* (odluka), 2013, Sud je, u kontekstu osnivanja nacionalnog parka, istakao da Konvencijom nije garantovano pravo na pristup sudu radi osporavanja odluka koje se tiču opštih politika.

IV. Ostalo

68. U predmetu *Dimopoulos protiv Turske*, 2019, stav 39, podnositeljka predstavke je domaćim sudovima podnela tužbu zahtevajući priznanje svojih vlasničkih prava na osnovu održaja zemljišta označenog kao „zaštićeno prirodno područje”. Domaći sud je odbio tužbu na osnovu zakona koji je stupio na snagu nakon podnošenja tužbe, prema kojem se pravo vlasništva nad zaštićenim prirodnim područjima više nije moglo steći održajem. Prilikom razmatranja pritužbe podnositeljke zbog navodne povrede njenog prava na pravično suđenje, Sud je naglasio da zaštita životne sredine predstavlja osnov u javnom interesu koji može opravdati retroaktivnu primenu novog zakonodavstva na postupke koji su u toku (ipak, Sud je u konkretnim okolnostima slučaja utvrdio povredu člana 6. stav 1).

Član 6. (krivični aspekt) (pravo na pravično suđenje)

69. U predmetu *European Air Transport Leipzig GmbH protiv Belgije*, 2023, Sud je utvrdio da se član 6. stav 1. Konvencije primenjuje u svom krivičnom aspektu na postupke koji se odnose na administrativne kazne izrečene kompaniji podnosiocu predstavke zbog krivičnih dela u skladu sa pravilima o suzbijanju buke u avio-saobraćaju.

Član 8. (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života)

Član 8. Konvencije

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

I. Izloženost zagađenju, štetnim uticajima i opasnostima po životnu sredinu

70. Sudska praksa u vezi sa životnom sredinom u velikoj meri se razvila na osnovu nalaza Suda u predmetu *López Ostra protiv Španije*, 1994, da teška zagađenja životne sredine mogu negativno uticati na blagostanje pojedinaca i sprečiti ih da uživaju u svom domu na način koji utiče na njihov privatni i porodični život (*López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 51; videti takođe: *Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, stav 60; *Gronuš protiv Poljske* (odluka), 1999; *Băcilă protiv Rumunije*, 2010, stav 59; *Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000; *Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stav 52; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 113; *Botti protiv Italije* (odluka), 2004; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008; *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Frankowski i drugi protiv Poljske* (odluka), 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 36; *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 104; *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 88; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 157; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 62; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 32), čak i ako ne predstavlja ozbiljnu opasnost po zdravlje (*López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 51; videti takođe: *Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000; *Botti protiv Italije* (odluka), 2004; *Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stav 52; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 113; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008; *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009; *Băcilă protiv Rumunije*, 2010, stavovi 63–64; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Frankowski i drugi protiv Poljske* (odluka), 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 36; *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 88; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 62; *Tolić i drugi protiv Hrvatske* (odluka), 2019, stav 91; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 32); *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 69; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 120; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 517).

71. Dakle, iako u Konvenciji ne postoji izričito pravo na čist i miran životni prostor, pitanje u vezi s tim se može postaviti na osnovu člana 8. kada je pojedinac direktno i ozbiljno pogođen bukom ili nekim drugim oblikom zagađenja ili štetnog uticaja (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 96; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008; *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 86; *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stav 45; *Leon i Agnieszka Kania protiv Poljske*, 2009, stav 98; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stav 94; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Frankowski i drugi protiv Poljske* (odluka), 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 36; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 133; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 137; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stav 18; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 62; *Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2019, stav 31; *Tolić i drugi protiv Hrvatske* (odluka), 2019, stav 91; *Çiçek i drugi protiv Turske* (odluka), 2020, stav 22; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 32); *Kapa i drugi protiv Poljske*, stav 149, 2021; *Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stav 38).

Povrede koje nisu konkretne ili fizičke, poput buke, emisija, neprijatnih mirisa ili drugih oblika ometanja, mogu uticati na pravo pojedinca na poštovanje privatnog i porodičnog života i doma, što ne uključuje samo pravo na stvarni fizički prostor, već i pravo na mirno uživanje tog prostora (*Moreno „Gómez protiv Španije*, 2004; *Luginbühl protiv Švajcarske* (odluka), 2006; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stav 44; *Deés protiv Mađarske*, 2010, stav 21; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stav 93; *Martinez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stav 40; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 133); *Kapa i drugi protiv Poljske*, stav 148, 2021; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 516).

A. Primenjivost

72. Sud, kako u predmetima koji se tiču životne sredine (*Solyanik protiv Rusije*, 2022, stavovi 39–45), tako i u drugim kontekstima, obično razmatra primenjivost člana 8. kao pitanje prihvatljivosti *ratione materiae*. Međutim, takođe je utvrdio da su pritužbe koje nisu ispunile uslove primenjivosti člana 8. neprihvatljive zbog očigledne neosnovanosti (videti, na primer, *Calancea i drugi protiv Republike Moldavije* (odluka), 2018, stavovi 27–33, i *Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stavovi 38–48).

73. Udaljenost od spornog izvora zagađenja jedan je od relevantnih faktora koji se uzimaju u obzir, ali činjenica da podnosilac predstavke ne živi u neposrednoj blizini nije sama po sebi dovoljna da se isključi primenljivost člana 8. (*Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 63–66).

1. Izloženost zagađenju i štetnim uticajima: potreba za direktnim i ozbiljnim uticajem na privatni i porodični život i dom

74. Kako bi član 8. bio primenljiv, podnosilac predstavke mora biti u stanju da dokaže: 1. da je došlo do stvarnog mešanja u njegovu privatnu sferu usled situacije u vezi sa životnom sredinom zbog koje se podnosi prigovor, i 2. da je to mešanje dostiglo minimalni stepen težine (*Çiçek i drugi protiv Turske* (odluka), 2020, stav 29; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 61; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 101; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 515).

a. Direktan uticaj

75. Sud priznaje da je zaštita životne sredine u današnjem društvu sve važniji faktor. Međutim, član 8. nije primenljiv svaki put kada dođe do degradacije životne sredine. Sud je tako utvrdio da Konvencija ne sadrži izričito pravo na čist i tih životni prostor (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 96), da ni član 8. niti bilo koji drugi član Konvencije nije posebno osmišljen da bi pružao opštu zaštitu životne sredine (*Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stav 52), te da pravo na očuvanje prirode samo po sebi nije obuhvaćeno pravima i slobodama zagaranovanim Konvencijom (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 68; *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 66). U tom kontekstu, obaveze države prema članu 8. nastaju samo ako postoji direktna i neposredna veza između navodnog štetnog uticaja po životnu sredinu i doma podnosioca predstavke, ili njegovog privatnog ili porodičnog života (*Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 66). Drugim rečima, kako bi se pokrenulo pitanje u vezi sa članom 8, šteta naneta životnoj sredini mora imati direktan uticaj na pravo na poštovanje doma, porodičnog života ili privatnog života podnosioca predstavke (*Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, stav 57; *Luginbühl protiv Švajcarske* (odluka), 2006; *Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 68; *Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stav 38; *Borysiewicz protiv Poljske*, 2008, stav 51; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Leon i Agnieszka Kania protiv Poljske*, 2009, stav 100; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Hardy i Mail protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 187; *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 77; *Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2019, stav 34; *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stav 40), odnosno mora predstavljati „stvarno mešanje” u uživanje privatnog ili porodičnog života ili doma podnosioca predstavke (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 514–515).

76. Opšte pogoršanje životne sredine nije dovoljno samo po sebi; mora postojati negativan uticaj na privatnu ili porodičnu sferu pojedinca (*Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stav 52; *Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stav 42) koji se može okarakterisati kao mešanje (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 70; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 515).

U predmetu *Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stav 53, podnosioci predstavke su podneli prigovor da je urbanizacija uništila močvaru koja se nalazila pored njihove imovine i da je područje u kojem se nalazila njihova kuća izgubilo svu svoju prirodnu lepotu. Sud je naveo da, čak i pod pretpostavkom da je urbanizacija ozbiljno oštetila životnu sredinu u tom području, podnosioci predstavke nisu izneli ubedljive argumente koji bi pokazali da je navodna šteta po ptice i druge zaštićene vrste koje žive u močvari direktno uticala na njihova prava iz člana 8. stav 1 Konvencije. Sud je naglasio da bi situacija mogla biti drugačija da se, na primer, degradacija životne sredine na koju je podnet prigovor odnosila na uništavanje šumskog područja u blizini kuće podnosioca predstavke, što bi moglo imati direktniji uticaj na njihovu dobrobit. Međutim, u ovom slučaju, Sud nije mogao da prihvati da su promene u životnim uslovima životinja u močvari predstavljale mešanje u privatni ili porodični život podnosioca predstavke.

U predmetu *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stavovi 76–79, podnosilac predstavke je podneo pritužbu zbog plana za sanaciju jalovišta koje je sadržalo ostatke iz bivšeg rudnika bakra, udaljenog jedan kilometar od njegove kuće, pri čemu je proces sanacije uključivao odlaganje mulja iz kanalizacione stanice u jalovište. Sud je naveo da, iako nema sumnje da je postupak izazvao neprijatnu

situaciju u okolini, nije bio uveren da je zagađenje uticalo na privatnu sferu podnosioca predstavke u meri neophodnoj za primenu člana 8. Kao prvo, dom i zemljište podnosioca predstavke bili su znatno udaljeni od izvora zagađenja. Kao drugo, zagađenje koje je dolazilo iz jalovišta nije bilo rezultat aktivnih proizvodnih procesa koji bi mogli dovesti do naglog oslobađanja velikih količina toksičnih gasova ili supstanci, pa je i rizik od naglog pogoršanja situacije bio manji. Kao treće, nije bilo dokaza o incidentima sa negativnim posledicama po zdravlje stanovnika tog područja. Sud je takođe primetio da nije bilo dokaza o bilo kakvom direktnom uticaju na podnosioca predstavke ili njegovu porodicu izazvanom navodnim zagađenjem iz kanalizacionog mulja.

U predmetu *Çiçek i drugi protiv Turske* (odluka), 2020, stavovi 30–32, podnosioci predstavke su podneli pritužbu zbog dima koji ispušta fabrika kreča udaljena nekoliko stotina metara od njihovih domova. Sud je, imajući u vidu nepostojanje bilo kakvih dokaza o direktnom uticaju na podnosioca predstavke ili na kvalitet njihovog života, naveo da nije uveren da je došlo do mešanja u njihov privatni život. Stoga je zaključio da član 8. nije primenljiv u ovom slučaju.

77. Nezakonitost privatnog preduzeća koje proizvodi zagađenje ili neki drugi štetni uticaj nije sama po sebi dovoljna da bi predstavljala mešanje u prava zaštićena članom 8. (videti predmete *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008, u vezi sa bukom i zagađenjem vazduha iz nelegalno izgrađene automehaničarske radionice; *Galev i drugi protiv Bugarske* (odluka), 2009, u vezi sa bukom iz stomatološke ordinacije koja je nelegalno osnovana u zgradi podnosilaca predstavke; i *Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stav 91, koji se odnosi na buku iz ilegalnog internet kluba u zgradi podnosilaca predstavke; videti i *Çiçek i drugi protiv Turske* (odluka), 2020, stav 29).

b. Prag ozbiljnosti

78. Negativni uticaji zagađenja životne sredine moraju dostići određeni minimalni stepen težine da bi potpali pod oblast primene člana 8. (*Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stav 54; *Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 69; *Borysiewicz protiv Poljske*, 2008, stav 51; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008; *Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stav 90; *Leon i Agnieszka Kania protiv Poljske*, 2009, stav 100; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 37; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stav 96; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 105; *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011, stav 58; *Martínez Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stav 46; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 188; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 139; *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 77; *Płachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 80; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stav 19; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 62; *Calancea i drugi protiv Moldavije* (odluka), 2018; *Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2019, stav 34; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 157; *Çiçek i drugi protiv Turske* (odluka), 2020, stav 22; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 32; *Kapa i drugi protiv Poljske*, stav 153, 2021; *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stav 40; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 121). Neophodno je dokazati da je navodni štetni uticaj po životnu sredinu bio dovoljno ozbiljan da značajno ugrozi uživanje prava podnosioca predstavke na poštovanje njegovog ili njenog privatnog i porodičnog života ili doma (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 514).

79. Ocena ovog minimalnog stepena je relativna i zavisi od svih okolnosti konkretnog slučaja, uključujući intenzitet i trajanje štetnog uticaja, kao i njegove fizičke ili psihičke posledice po zdravlje ili kvalitet života podnosioca predstavke (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 69; *Borysiewicz protiv Poljske*, 2008, stav 51; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stav 49; *Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stav 90; *Leon i Agnieszka Kania protiv Poljske*, 2009, stav 100; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 105; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stav 96; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011, stav 58; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 37; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 188; *Martínez Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stav 46; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 139; *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 78; *Płachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 80; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stav 19; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 62; *Calancea i drugi protiv Moldavije* (odluka), 2018, stav 27; *Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2019, stav 34; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 157; *Çiçek i drugi protiv Turske* (odluka), 2020, stav 22; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 32; *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stav 40; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 61; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 101; *Locascia i drugi protiv Italije*,

2023, stav 121; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i Drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 516).

Takođe, treba uzeti u obzir i opšti kontekst životne sredine. Ne postoji dokaziva tvrdnja na osnovu člana 8. ako je šteta na koju se podnosilac poziva zanemarljiva u poređenju sa opasnostima po životnu sredinu koje su svojstvene životu u svakom savremenom gradu (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 69; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Galev i drugi protiv Bugarske* (odluka), 2009; *Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stav 90; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 105; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 37; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stav 96; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 188; *Plachtla i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 80; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stav 19; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 62; *Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2019, stav 34; *Çiçek i drugi protiv Turske* (odluka), 2020, stav 22; *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stav 40; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 71; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 517).

U predmetu *Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stavovi 95–96, Sud je zaključio da se ne može pretpostaviti da je buka koja je dolazila iz kancelarije u stambenom bloku ili nastala usled radova koji su se izvodili u tom bloku, po pravilu, premašivala uobičajeni nivo buke u stambenom bloku u modernom gradu.

80. U zavisnosti od okolnosti, prag ozbiljnosti može biti dostignut čak i kada se zagađenje ili buka na koje je podnosilac uložio pritužbu javljaju samo povremeno (videti predmet *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 38, koji se odnosi na buku izazvanu vatrometom koji se ispaljuje samo tokom dve odvojene sedmice godišnje).

81. Zdravlje pojedinca ne mora nužno biti pogođeno, pa čak ni ugroženo, da bi se pokrenulo pitanje prema članu 8. na osnovu njegove ili njene izloženosti zagađenju ili drugoj vrsti štetnog uticaja (*López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 51; videti takođe: *Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000; *Botti protiv Italije* (odluka), 2004; *Kyrtatos protiv Grčke*, 2003, stav 52; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 113; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008; *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 36; *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 88; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 62; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 32; *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stav 41; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 69; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 108; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 131).

Ovo je prikazano u predmetu *Brândușe protiv Rumunije*, 2006, stav 67, koji se odnosi na neprijatne mirise kojima je bio izložen pritvorenik u zatvoru blizu deponije. Sud je naglasio da činjenica da zdravstveno stanje podnosioca predstavke nije pogoršano nije dovoljna da se isključi primenljivost člana 8. Izveo je zaključak da je ovaj član primenjiv zbog toga što je sporno štetno delovanje uticalo na njegov kvalitet života i blagostanje. Slično tome, u predmetu *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 108, Sud je naveo da podnosioci predstavke, koji su bili primorani da žive u okruženju zagađenom otpadom koji je mesecima stajao na ulicama, nisu tvrdili da su se razboleli, niti je bilo dokaza da su njihovi životi i zdravlje bili ugroženi. Međutim, Sud je smatrao da je ova situacija mogla dovesti do pogoršanja kvaliteta njihovog života i, konkretno, negativno uticati na njihovo pravo na poštovanje doma i porodičnog života, ističući da se „član 8. može primeniti čak i u odsustvu bilo kakvog dokaza o ozbiljnoj opasnosti po zdravlje ljudi”.

Samim tim, može se još lakše zaključiti da je prag ozbiljnosti dostignut ukoliko je zagađenje ili neki drugi štetni uticaj imao negativan uticaj na ljudsko zdravlje (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 88; *Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006, stav 100; *Băcilă protiv Rumunije*, 2010, stavovi 63–64; videti, nasuprot tome, sledeće: *Borysiewicz protiv Poljske*, 2008, stav 54; *Ruano Morcuende protiv Španije* (odluka), 2005; *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008).

2. Izloženost pretnji po životnu sredinu

82. Izloženost osobe opasnosti po životnu sredinu, za razliku od zagađenja ili druge vrste štetnog delovanja čiji se uticaj direktno oseća, može biti dovoljna da se primeni član 8. Opasnost po životnu sredinu o kojoj je reč mora značajno uticati na sposobnost osobe da uživa u svom domu, odnosno privatnom ili porodičnom životu (*McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stavovi 96–97; *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2005, stavovi 155–156; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stavovi 105 i 111; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 192; *Dzemyuk protiv*

Ukrajine, 2014, stavovi 81-84; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stavovi 157 i 172). Drugim rečima, rizik za životnu sredinu kojem je pojedinac izložen mora biti „ozbiljan” (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 435 i 518).

83. Sud je konkretno utvrdio da se član 8. primenjuje kada su opasni uticaji aktivnosti kojima će određeni pojedinci verovatno biti izloženi utvrđeni u okviru postupka procene uticaja na životnu sredinu tako da je uspostavljena dovoljno bliska veza sa privatnim i porodičnim životom u smislu člana 8. Konvencije (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stavovi 112–113; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 39; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 189; *Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stav 38), čak i kada je opasna aktivnost još uvek u fazama planiranja (*Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stav 38).

Sud je naglasio da, ukoliko je situacija drugačija, pozitivna obaveza države da preduzme razumne i odgovarajuće mere za obezbeđivanje prava podnosioca predstavke po članu 8. stav 1. ne postoji (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 113).

84. Opasnost o kojoj je reč mora biti procenjena u svetlu situacije podnosioca predstavke, kao što je prikazano u odlukama u predmetima *Folkman i drugi protiv Češke Republike* (odluka), 2006; *Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke Republike* (odluka), 2006). U tim predmetima, pojedinci koji su živeli u oblasti obuhvaćenoj planom zaštite od štete za nuklearnu elektranu Temelin, koji su smatrali da rad elektrane predstavlja pretnju po životnu sredinu, javno zdravlje i ljudske živote, bezuspešno su podneli tužbu Ustavnom sudu kako bi poništili odluku o puštanju u rad elektrane. Sud je, prilikom procene pritužbe na osnovu člana 6, konstatovao da su podnosioci predstavke podneli pritužbu zbog opšte opasnosti od korišćenja nuklearne energije, a ne na konkretnu i neposrednu pretnju njihovom zdravlju ili životima, čime su iznosili argumente relevantne za *actio popularis*. Stoga je Sud proglasio pritužbu po članu 8. neosnovanom, s obzirom na vrlo slabu vezu između sporne odluke i prava zagaranovanih tim članom.

85. U predmetu *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stavovi 127–130, koji se odnosi na krizu upravljanja otpadom u regiji Kampanija, Sud je utvrdio da, iako nije bilo moguće, s obzirom na nedostatak medicinskih dokaza, reći da je zagađenje proisteklo iz krize upravljanja otpadom nužno prouzrokovalo štetu po zdravlje podnosilaca predstavke, bilo je moguće utvrditi, uzimajući u obzir zvanične izveštaje i dostupne dokaze, da je život u oblasti koja je bila značajno izložena otpadu u suprotnosti sa važećim bezbednosnim standardima učinio podnosiocima predstavke podložnijim različitim bolestima. Sud se oslonio na nekoliko studija o situaciji u pogledu životne sredine u datoj oblasti, koje su pokazale da je rizik od smrtnosti povezan sa tumorima i drugim zdravstvenim problemima bio viši nego u ostatku Kampanije, i nije našao razlog da ospori postojanje uzročne-posledične veze, kako pokazuju studije, između izloženosti obradi otpada i povećanog rizika od razvoja patoloških oboljenja kao što su rak ili urođene malformacije, iako su i drugi faktori, poput porodične anamneze, ishrane i pušačkih navika u toj oblasti, mogli imati uticaj. Takođe je ukazao na činjenicu da su Sud pravde Evropske unije i jedna italijanska parlamentarna komisija prepoznali postojanje rizika po ljudsko zdravlje kao posledicu krize upravljanja otpadom.

86. Predmeti koje je Sud razmatrao u meritumu uglavnom su se odnosili na situacije u kojima su ljudi bili izloženi opasnosti po zdravlje ili fizički integritet. Međutim, terminologija korišćena u sudskim odlukama, poput „opasnost po životnu sredinu” ili „rizik za životnu sredinu”, može ukazivati na to da se član 8. može primeniti i u predmetima koji se odnose na rizike za životnu sredinu čija realizacija ne bi imala naročito ozbiljne posledice (videti *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stavovi 81–84, gde je podnosilac predstavke podneo pritužbu zbog izgradnje groblja u blizini njegove kuće, tvrdeći da bi to moglo kontaminirati vodu u bunaru iz kojeg se snabdevao, u odsustvu priključka na vodovodnu mrežu).

3. Primeri

87. Zagađenje, štetni uticaji i napadi na kvalitet života osoba:

- buka avio-saobraćaja izazvana radom aerodroma Hitrou uopšte (*Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990), a posebno noćnim letovima (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003), kao i proširenjem glavne piste na aerodromu (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske* 2012) ili vojnog aerodroma (*Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014);

- noćna buka iz bara (*Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014), noćnih klubova (*Moreno Gómez protiv Španije*, 2004) ili barova, pabova i diskoteka (*Cuenca Zarzoso protiv Španije*, 2018);
- buka iz krojačke radionice (*Borysiewicz protiv Poljske*, 2008);
- buka izazvana radom vetroparka (*Fägerskiöld protiv Švedske* odluka), 2008);
- buka i vibracije iz kluba za računarske igre (*Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010);
- buka izazvana vatrometom tokom dve zasebne sedmice godišnje (*Zammit Maempel protiv Malte*, 2011);
- neprijatni mirisi, buka i otrovni dimovi iz postrojenja za preradu tečnog i čvrstog otpada (*López Ostra protiv Španije*, 1994);
- neprijatni mirisi koji dolaze sa opštinskog smetlišta (*Brândușe protiv Rumunije*, 2009);
- neprijatni mirisi, zagađenje vazduha i kontaminacija podzemnih voda izazvani deponijom otpada (*Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022);
- zagađenje i drugi štetni uticaji izazvani lošim upravljanjem sakupljanjem i preradom otpada (*Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stavovi 131–132);
- buka, vibracije i zagađenje koje bi dolazilo iz planirane železničke pruge (*Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001);
- buka i zagađenje izazvano auto-putem (*Ward protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004);
- buka, vibracije, zagađenje i neprijatni mirisi izazvani drumskim saobraćajem (*Deés protiv Mađarske*, 2010; *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011; *Kapa i drugi protiv Poljske*, 2021);
- buka iz gradske železničke stanice (*Bor protiv Mađarske*, 2013);
- zagađenje vazduha izazvano radom železara i drugih industrijskih postrojenja (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005; *Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022);
- buka i zagađenje vazduha izazvani ilegalno izgrađenom automehaničarskom radionicom (*Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008);
- izloženost vodi, vazduhu i zemljištu zagađenim zbog rudnika uglja, fabrike za preradu uglja i jalovišta (*Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011);
- buka i prašina izazvani radom fabrike za proizvodnju betona i kamionima koji prevoze materijale (*Apanasiewicz protiv Poljske*, 2011);
- buka izazvana radom kamenoloma (*Martínez Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012);
- zagađenje vazduha izazvano termoelektranom (*Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017);
- buka iz fabrike krečnjaka i cementa (*Podelean protiv Rumunije* (odluka), 2019).

88. Zagađenje, drugi štetni uticaji i šteta po zdravlje:

- zagađenje vazduha izazvano železarama (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005; *Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006);
- izloženost osobe, koja živi u blizini rudnika zlata i srebra, natrijum-cijanidu koji se koristi u rudarskom procesu (*Tătar protiv Rumunije*, 2009);
- zagađenje vazduha izazvano fabrikom olova i cinka (*Băcilă protiv Rumunije*, 2010);
- zagađenje vazduha izazvano termoelektranom (*Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017).

89. Izloženost rizicima za životnu sredinu:

- blizina hemijske fabrike klasifikovane kao „visokorizične prema direktivi Seveso”, koja tokom proizvodnog ciklusa ispušta velike količine zapaljivih gasova i toksičnih supstanci; u prošlosti se u fabrici dogodila nesreća koja je dovela do hospitalizacije 150 osoba (*Guerra i drugi protiv Italije*, 1998);
- izloženost vojnika zračenju tokom atmosferskih testova nuklearnog oružja koje je Ujedinjeno Kraljevstvo sprovodilo na Božićnom ostrvu krajem 1950-ih godina (*McGinley i Egan protiv*

Ujedinjenog Kraljevstva, 1998, stavovi 96–97 i 99);

- blizina postrojenja za skladištenje i preradu opasnog otpada hemijskim putem, koje „potencijalno nosi značajne rizike po životnu sredinu i zdravlje ljudi” (*Giacomelli protiv Italije*, 2006, stavovi 85 i 89);
- rizik po zdravlje i bezbednost stanovnika sela u blizini rudnika zlata kojem je odobreno korišćenje postupka cijanizacije (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stavovi 39–40);
- izloženost pasivnom pušenju na javnim mestima (*Botti protiv Italije* (odluka), 2004) ili u zatvoru (*Aparicio Benito protiv Španije* (odluka), 2006);
- izloženost vojnika niskim dozama iperita i nervnog gasa u istraživačke svrhe (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2005, stavovi 155–156);
- izloženost zračenju sa mobilnih baznih stanica (*Luginbühl protiv Švajcarske* (odluka), 2006) ili mobilnog tornja (*Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007);
- blizina rudnika zlata i srebra koji koristi postupak cijanizacije i jalovišta (*Tătar protiv Rumunije*, 2009);
- izloženost čađi i česticama prašine koje ispuštaju dizel vozila (*Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009);
- izloženost vodi, vazduhu i zemljištu zagađenim zbog rudnika uglja, fabrike za preradu uglja i jalovišta (*Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011);
- blizina terminala za tečni prirodni gas koji predstavljaju rizik od eksplozije (*Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012);
- izgradnja opštinskog groblja u blizini kuće osobe, čime je ona bila izložena riziku za životnu sredinu, posebno mogućoj kontaminaciji vode, uključujući pijaću vodu (*Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014; videti takođe *Solyanik protiv Rusije*, 2022);
- izloženost zagađenju koje emituju železare, što je dovelo do dobro dokumentovanog rizika po zdravlje (*Cordella i drugi protiv Italije*, 2019);
- izloženost elektromagnetnom polju koje generiše dalekovod ultravisokog napona (*Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022);
- zdravstveni rizici povezani sa krizom upravljanja otpadom u regionu Kampanja (*Locascia i drugi protiv Italije*, 2023).

90. Treba takođe pomenuti predmet *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, koji se odnosi na poplavu izazvanu naglim ispuštanjem velike količine vode iz rezervoara u cilju sprečavanja njenog izlivanja, pri čemu su, između ostalog, oštećene kuće u kojima su podnosioci predstavke živeli. Sud je ovaj slučaj razmatrao u kontekstu člana 8. Konvencije i člana 1. Protokola br. 1, i zaključio da je pozitivna obaveza na osnovu tih odredbi od domaćih institucija zahtevala preduzimanje istih praktičnih mera kao i pozitivna obaveza predviđena članom 2. Konvencije (videti u nastavku).

4. Klimatske promene

91. U predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, udruženje starijih žena, osnovano radi promocije i sprovođenja delotvorne zaštite klime u ime svojih članica, zajedno sa četiri pojedinačne članice, podneli su pritužbu, između ostalog, na osnovu člana 8, na neadekvatne mere koje su institucije u Švajcarskoj preduzele u cilju ublažavanja uticaja klimatskih promena.

92. Sud je zaključio (stavovi 519–520) da član 8. može biti primenjiv u oblasti klimatskih promena, naglašavajući da se ova odredba mora tumačiti kao da obuhvata pravo pojedinaca na delotvornu zaštitu od strane državnih institucija od ozbiljnih negativnih uticaja klimatskih promena na njihov život, zdravlje, blagostanje i kvalitet života. Međutim, precizirao je da pitanje „stvarnog mešanja” u uživanje privatnog ili porodičnog života podnosioca predstavke (videti odeljak 75. gore), njihovog doma, ili postojanja relevantnog i dovoljno ozbiljnog rizika koji bi omogućio primenu člana 8, u osnovi zavisi od ocene kriterijuma sličnih onima navedenim u stavu 231, koji se odnosi na status žrtve kod pojedinaca, ili u stavu 235. koji se odnosi na procesnu legitimaciju udruženja. Ovi kriterijumi su, dakle, presudni za utvrđivanje da li su prava iz člana 8. ugrožena i da li je ta odredba primenjiva. U svakom slučaju, ova

pitanja se moraju ispitati na osnovu konkretnih činjenica svakog predmeta i dostupnih dokaza.

93. Primenjujući ove kriterijume, Sud je u presudi (stavovi 521–526) istakao sledeće: udruženje podnosilac predstavke, prema svom statutu, predstavlja neprofitno udruženje osnovano u skladu sa zakonom u Švajcarskoj radi promocije i sprovođenja delotvorne zaštite klime u ime svojih članica. Ima više od 2.000 članica koje žive u Švajcarskoj, a prosečna starost im je 73 godine. Skoro 650 članica ima 75 ili više godina. U statutu je dalje navedeno da je udruženje posvećeno različitim aktivnostima usmerenim na smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte u Švajcarskoj i suzbijanje njihovih uticaja na globalno zagrevanje. Udruženje ne deluje samo u interesu svojih članica, već i u interesu šire javnosti i budućih generacija, s ciljem osiguranja delotvorne zaštite klime. Ciljeve ostvaruje kroz različite aktivnosti, uključujući pokretanje pravnih postupaka radi rešavanja problema klimatskih promena u interesu svojih članica. Sud je zatim zaključio da je priznavanje prava na pokretanje postupka udruženju podnosiocu predstavke pred Sudom u interesu pravilnog sprovođenja pravde. U tom kontekstu, Sud je prihvatio da je, prvo, s obzirom na članstvo, reprezentativnost i cilj osnivanja udruženja podnosioca predstavke, ono predstavljalo instrument kolektivnog pravnog sredstva usmerenog na odbranu prava i interesa pojedinaca od pretnji koje klimatske promene predstavljaju u tuženoj državi, i drugo, da pojedinačni podnosioci predstavke nisu imali pristup sudu u tuženoj državi.

Sud je u tom smislu zaključio da je udruženje podnosilac predstavke zakonito osnovano; jasno je pokazalo da deluje u skladu sa svojim statutarnim ciljevima u zaštiti ljudskih prava svojih članica i drugih pogođenih pojedinaca od pretnji povezanih sa klimatskim promenama u tuženoj državi; da je bilo stvarno kvalifikovano i reprezentativno da zastupa te pojedince, koji su mogli tvrditi da su izloženi konkretnim pretnjama ili negativnim uticajima klimatskih promena na njihov život, zdravlje, blagostanje i kvalitet života, koji su zaštićeni Konvencijom. U skladu s tim, Sud je utvrdio da pritužbe koje je podnelo udruženje u ime svojih članica potpadaju pod oblast primene člana 8, što znači da udruženje ima pravo na pokretanje postupka pred Sudom i da je član 8. primenljiv na pritužbu udruženja.

5. Dokaz

a. Opšte

94. Na podnosiocu predstavke je obaveza da dokaže da je došlo do mešanja u njegov privatni život usled zagađenja, štetnog uticaja ili opasnosti po životnu sredinu zbog koje podnosi prigovor (*Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 75).

95. Takođe, mora dokazati da je dostignut minimalni stepen težine ili da je izložen opasnosti po životnu sredinu (videti, na primer, *Furlepa protiv Poljske* (odluka), 2008; *Galev i drugi protiv Bugarske* (odluka), 2009; *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 75; *Calancea i drugi protiv Republike Moldavije* (odluka), 2018, stav 28; *Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stavovi 40–48).

96. U načelu, same tvrdnje podnosioca predstavke nisu dovoljne. Međutim, u predmetu *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 118, koji se odnosi na zagađenje bukom koje su trpeli stanovnici u blizini aerodroma Hitrou usled izmenjenih propisa o noćnim letovima, Sud se oslonio uglavnom na tvrdnje podnosioca predstavke, naglašavajući da nema sumnje da je situacija mogla negativno uticati na kvalitet njihovog privatnog života i mogućnost uživanja u njihovim domovima. Sud nije video razlog da sumnja u njihovu iskrenost i primetio je da osetljivost na buku ima subjektivnu komponentu, pa nelagodnost izazvana bukom zavisi ne samo od geografske lokacije doma u odnosu na rute leta, već i od lične predispozicije da buka bude smetnja. Slično tome, u predmetu *Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004, u kojem su osobe koje žive u blizini privatnog aerodroma podnele pritužbu zbog zagađenja bukom, Sud je samo ukazao da je, po njegovom mišljenju, nivo buke bio dovoljan da bi član 8. Konvencije bio primenljiv, očigledno se oslanjajući samo na tvrdnje podnosioca predstavke.

97. Sud načelno primenjuje standard dokazivanja „van svake razumne sumnje”. Takav dokaz može proizaći iz skupa dovoljno jakih, jasnih i međusobno saglasnih zaključaka ili sličnih nepobitnih činjeničnih pretpostavki. Međutim, Sud dopušta određenu fleksibilnost, uzimajući u obzir prirodu prava o kojem je reč i eventualne poteškoće u pribavljanju dokaza. U pojedinim slučajevima samo tužena država ima pristup informacijama koje bi mogle da potvrde ili opovrgnu navode podnosioca tvrdnje, zbog čega stroga primena načela da je teret dokazivanja na onome ko tvrdi (*affirmanti, non*

neganti, incumbit probatio) nije moguća (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 79).

98. Kada je reč o zagađenju, Sud smatra da nema sumnje da ozbiljno industrijsko zagađenje negativno utiče na javno zdravlje uopšte (*Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006, stav 90; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008) i da može pogoršati kvalitet života pojedinca (*Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 61; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 101). Međutim, teško je razlikovati posledice opasnosti po životnu sredinu od uticaja drugih faktora, poput starosti, zanimanja ili životnog stila. Isto važi i za pogoršanje kvaliteta života usled industrijskog zagađenja, pri čemu sam pojam „kvalitet života” predstavlja subjektivnu kategoriju koja se ne može precizno definisati (*Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006, stav 90; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 61; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 101; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 122). Ova razmatranja odnose se i na zagađenje koje nije industrijsko (*Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 79).

99. Prilikom utvrđivanja činjeničnih okolnosti predmeta, Sud se pretežno, ali ne isključivo, oslanja na nalaze domaćih sudova i drugih nadležnih domaćih institucija (*Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006, stav 90; *Vařkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 107; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 63; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 160); *Kapa i drugi protiv Poljske*, stav 153, 2021; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 62; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 102; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 122).

100. Ipak, Sud je naglasio da ne može slepo da se oslanja na odluke domaćih institucija. Ovo je naročito slučaj kada su one očigledno nedosledne ili kontradiktorne. U takvim situacijama Sud mora samostalno da oceni celokupan dokazni materijal (*Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006, stav 90; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 107; *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 80; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 63; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 62; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 102).

101. Prilikom ocene da li je dostignut prag ozbiljnosti ili postoji rizik za životnu sredinu, Sud može uzeti u obzir povredu ne samo domaćih standarda o zagađenju (*Kapa i drugi protiv Poljske*, 2021, stav 153; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 106), već i međunarodnih standarda o zaštiti životne sredine (na primer: *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stavovi 52–62 i 65; *Frankowski i drugi protiv Poljske* (odluka), 2011.). Sud takođe može uzeti u obzir medicinske potvrde, kao i stručno mišljenje, studije i izveštaje veštaka, uključujući one koje su sastavili nezavisni veštaci (na primer: *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stavovi 52–62 i 65). Kada je reč o klimatskim promenama, Sud je naglasio poseban značaj izveštaja nezavisnih eksperata Međuvladinog panela za klimatske promene (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 429).

Sud je u mnogim slučajevima zaključio da je prag ozbiljnosti dostignut na osnovu kombinacije podataka iz različitih izvora (na primer: *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 65–71).

102. Primeri

U predmetu *López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 50, koji se odnosi na neprijatne mirise, buku i isparenja iz postrojenja za preradu otpada, Sud je primetio da je domaći sud priznao da je sporno štetno delovanje negativno uticalo na kvalitet života osoba koje su živele u blizini.

U predmetu *Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, stav 57, Sud je zaključio da su osobe koje su živele u blizini hemijske fabrike bile izložene riziku po zdravlje, na osnovu sledećih činjenica: fabrika je na nacionalnom nivou bila klasifikovana kao „visokorizična prema direktivi Seveso”; dokazano je da je tokom proizvodnog procesa ispuštala velike količine zapaljivih gasova i toksičnih supstanci; na toj lokaciji se ranije dogodila ozbiljna nesreća; izveštaj veštaka potvrdio da su emisije iz fabrike često bile usmerene ka gradu u kojem su podnosioci predstavke živeli.

U predmetu *McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stav 99, koji se odnosi na izloženost vojnika radijaciji tokom atmosferskih testova nuklearnog oružja, Sud je, pošto je konstatovao da su podnosioci predstavke, zajedno sa drugim vojnim licima, dobili naređenje da stoje na otvorenom, okrenuti leđima prema eksplozijama, držeći zatvorene oči dvadeset sekundi nakon eksplozije, jednostavno primetio da izloženost visokim nivoima radijacije ima skrivene, ali ozbiljne i dugotrajne posledice po zdravlje.

U predmetu *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 112 (videti i *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 40), koji se odnosi na odobrenje za eksploataciju rudnika zlata uz primenu postupka cijanizacije,

Sud je primetio da je Vrhovni upravni sud, oslanjajući se na nekoliko studija, zaključio da odluka o izdavanju dozvole nije bila u skladu sa javnim interesom. Taj viši sud je utvrdio da je, s obzirom na geografski položaj rudnika i geološke karakteristike regiona, upotreba natrijum-cijanida u rudniku predstavljala pretnju po životnu sredinu i pravo na život stanovništva u okolini, te da bezbednosne mere koje je kompanija nameravala da primeni nisu bile dovoljne da eliminišu rizike povezane s takvom delatnošću. Sud je takođe uzeo u obzir studiju o uticaju na životnu sredinu sprovedenu u okviru domaćih postupaka i primetio da je ista potvrdila zdravstveni rizik kojem su podnosioci predstavke bili izloženi, čime je dokazana dovoljno bliska povezanost sa njihovim privatnim i porodičnim životom.

U predmetu *Moreno Gómez protiv Španije*, 2004, stavovi 58–59, koji se odnosi na buku iz noćnih klubova, Sud nije smatrao presudnim to što su domaći sudovi zaključili da podnositeljka predstavke nije dokazala nivo buke unutar svog doma. Sud je ocenio da je bilo preterano formalistički zahtevati takav dokaz, s obzirom na to da su gradske institucije već proglasile oblast u kojoj je podnosilac predstavke živeo akustički zasićenom zonom, odnosno zonom u kojoj su lokalni stanovnici izloženi visokom nivou buke, koja ih ozbiljno uznemirava. Sud je takođe primetio da su opštinske institucije u više navrata potvrdile da su maksimalno dozvoljeni nivoi buke bili prekoračeni. Zaključio je da nije bilo neophodno zahtevati od osobe koja živi u akustički zasićenoj zoni da pruži dokaz o činjenici koja je već bila zvanično poznata opštinskim institucijama. Uzimajući u obzir nivo buke – noću i iznad dozvoljenih vrednosti – kao i činjenicu da je trajala godinama, Sud je utvrdio povredu prava zaštićenih članom 8. Konvencije.

U predmetu *Ward protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004, koji se odnosi na buku i zagađenje koji su uticali na osobu koja je živela u kamp prikolici u nomadskom naselju u blizini auto-puta i železničke infrastrukture, Sud se oslonio na izveštaje nezavisnih službenika za zaštitu životne sredine, koji su utvrdili da to mesto nije bilo pogodno za parkiranje kamp prikolica, posebno zbog nivoa buke i koncentracije azot-dioksida.

Slično tome, u predmetu *Brândușe protiv Rumunije*, 2009, stav 66, koji se odnosi na neprijatne mirise kojima je bio izložen pritvorenik u zatvoru pored gradske deponije, Sud je uzeo u obzir kasnije studije o uticaju na životnu sredinu, koje su potvrdile izuzetno visok nivo zagađenja vazduha u blizini deponije, koje je uzrokovalo ekstremnu nelagodu lokalnim stanovnicima.

U predmetu *Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stav 97, koji se odnosi na zagađenje bukom i vibracijama iz kluba za računarske igre, Sud je, iako u spisu predmeta nije bilo preciznih merenja nivoa buke unutar stanova podnosilaca predstavke, zaključio da je prag ozbiljnosti bio dostignut na osnovu sledećih činjenica: klub je bio otvoren 24 sata dnevno, sedam dana u nedelji, tokom otprilike četiri godine; brojni klijenti, s obzirom na to da je klub imao skoro pedeset računara, proizvodili su visok nivo buke, kako unutar, tako i izvan zgrade; stvarali su razne druge smetnje u okolini, uzimajući u obzir da je zgrada u kojoj se nalazio klub u suštini stambenog karaktera.

U predmetu *Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stavovi 80–88, u kojem je osoba koja je živela u blizini železare tvrdila da je bila izložena zagađenju, Sud je utvrdio da su tokom dužeg vremenskog perioda koncentracije raznih toksičnih supstanci u vazduhu, merene u blizini doma podnositeljke predstavke, značajno premašivale maksimalno dozvoljene nivoe, odnosno, prema zakonu u Rusiji, maksimalne koncentracije toksičnih zagađivača koje ne predstavljaju rizik po zdravlje. Sud je prihvatio oborivu pretpostavku da, ako zagađenje u određenoj oblasti prelazi te granice, ono postaje potencijalno opasno po zdravlje i dobrobit osoba koje su mu izložene. Sud je primetio snažnu kombinaciju indirektnih dokaza i pretpostavki, koja je omogućila zaključak da je zdravlje podnositeljke predstavke pogoršano kao posledica dugotrajne izloženosti industrijskim emisijama, iako nije dostavila medicinske dokaze koji bi jasno ukazivali na vezu između bolesti od kojih je patila i te izloženosti. Sud je dodao da, čak i ako zagađenje nije izazvalo nikakvu merljivu štetu po njeno zdravlje, ono je neminovno učinilo podnositeljku predstavke podložnijim različitim bolestima i nesumnjivo negativno uticalo na njen kvalitet života u njenom domu. Stoga je Sud prihvatio da je stvarna šteta po zdravlje i dobrobit podnositeljke predstavke dostigla nivo dovoljan da pitanje potpadne u delokrug člana 8. Konvencije (uporediti sa *Gronuś protiv Poljske* (odluka), 1999).

U predmetu *Ruano Morcuende protiv Španije* (odluka), 2005, koji se odnosi na elektromagnetno zračenje i vibracije koje je proizvodio električni transformator pored kuće podnositeljke predstavke, Sud je primetio da su domaći sudovi, u dovoljno obrazloženim i neproizvoljnim odlukama zasnovanim na više procena veštaka, zaključili da su nivoi zagađenja u njenom domu ostali ispod vrednosti koje se

smatraju štetnim po zdravlje. Sud je ocenio da podnositeljka predstavke nije dokazala da su intenzitet vibracija i zračenja u njenom domu premašili prag ozbiljnosti.

U predmetu *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008, koji se odnosi na buku koju su proizvodile vetroturbine, Sud je uzeo u obzir činjenicu da su one neznatno premašile nivoe preporučene u Švedskoj, ali nisu premašile maksimalne nivoe koje preporučuje Svetska zdravstvena organizacija.

U predmetu *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stavovi 93–97 i 107, koji se odnosi na rudnik zlata u kojem se koristio proces cijanizacije, Sud je ispitao činjenicu da nije doneta nijedna sudska odluka ili drugi zvanični dokument koji bi jasno ukazivao na to koliko je osporena aktivnost opasna po zdravlje ljudi i životnu sredinu. Sud je uzeo u obzir zvanične izveštaje koje su pripremili Ujedinjene nacije, Evropska unija i Ministarstvo za zaštitu životne sredine u Rumuniji, kao i studije o uticaju na životnu sredinu koje su institucije u Rumuniji sprovele nakon nesreće u januaru 2000. godine, kada se velika količina zagađene vode iz jalovišta izlila u reku u blizini rudnika, a zatim u Dunav, uzrokujući veliku štetu nanetu životnoj sredini. Sud je primetio da su izveštaji pokazali da su neko vreme nakon nesreće različiti zagađivači (cijanid, olovo, cink i kadmijum) premašili dozvoljene domaće i međunarodne nivoe u životnoj sredini, uključujući područje u blizini kuće podnosioca predstavke, te da su studije o uticaju na životnu sredinu ukazale na rizik od zagađenja hemikalijama koje predstavljaju pretnju po zdravlje ljudi. Na osnovu toga, Sud je zaključio da je nastalo zagađenje moglo narušiti kvalitet života lokalnog stanovništva, a posebno da je moglo uticati na dobrobit podnosioca predstavke i lišiti ih uživanja u njihovom domu, što je moglo narušiti njihov privatni i porodični život.

U predmetu *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009, u kojem su osobe koje su živele u blizini putne infrastrukture podnele pritužbu na zagađenje od isparenja gasova iz dizel vozila, Sud se oslonio na zaključke domaćih sudova, kao i na izveštaje veštaka koje su podneli sami podnosioci predstavke, kako bi utvrdio da čađ i čestice prašine mogu imati ozbiljne štetne posledice po zdravlje, posebno u gusto naseljenim oblastima sa intenzivnim saobraćajem.

U predmetu *Leon i Agnieszka Kania protiv Poljske*, 2009, stav 102, koji se odnosi na buku i zagađenje iz zanatske zadruga specijalizovane za obradu metala, Sud je, zaključujući da prag ozbiljnosti nije dostignut, uzeo u obzir nalaz da su brojni nadzori objekta pokazali da aktivnosti zadruga nisu uzrokovalе štetne uticaje i da nisu premašile dozvoljeni nivo buke. Takođe je napomenuo da je zadruga na kraju obustavila sve svoje aktivnosti, te da podnosioci predstavke nisu izneli valjanu tvrdnju da su pretrpeli ozbiljne i dugoročne zdravstvene probleme zbog buke u vezi sa kojom su podneli pritužbu.

U predmetu *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stavovi 52-62 i 65, koji se odnosi na buku iz bara u kasnim večernjim satima, Sud se prvenstveno oslonio na niz akustičnih merenja koje su sproveli nezavisni veštaci, a koja su pokazala da su domaći standardi i maksimalni nivoi koje je postavila Svetska zdravstvena organizacija premašeni. Sud je zaključio da je, s obzirom na jačinu buke i činjenicu da se javljala noću i da je trajala godinama, nivo smetnje dostigao minimalni stepen težine potreban za primenu člana 8, čime je pokrenuta pozitivna obaveza države da zaštiti podnosioca predstavke.

U predmetu *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stavovi 98–101, koji se odnosi na buku i prašinu koju je proizvodila betonara, kao i na kretanje kamiona povezanih s njenim radom, Sud je uzeo u obzir činjenicu da je domaći sud naložio obustavu rada postrojenja uz obrazloženje da su te aktivnosti ometale mirno uživanje imovine podnositeljke predstavke na način koji je prevazilazio uobičajeni nivo smetnji koje uzrokuju susedi. Sud je primetio da je domaći sud zasnovao svoju odluku na nezakonitoj gradnji koju je izveo vlasnik postrojenja, dugom trajanju i intenzitetu smetnji, neposrednoj blizini postrojenja i nepokretnosti, kao i na nespojivosti delatnosti betonare sa namenom zemljišta prema važećim urbanističkim regulativama. Takođe, Sud je konstatovao da je domaći sud pri donošenju odluke koristio tehničke podatke prikupljene prilikom merenja buke na licu mesta, koji su ukazivali na visok nivo buke iznad domaćih i međunarodnih standarda. Ističući da u spisu nije bilo dokaza koji bi pokazali kako su se nivoi buke promenili nakon pravosnažne presude domaćeg suda, Sud je primetio da su na spornoj lokaciji sprovedeni dalji nezakoniti građevinski i drugi radovi s ciljem proširenja aktivnosti postrojenja.

U predmetu *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011, u kojem su meštani podneli pritužbu zbog smetnji koje su uzrokovali destilerija i bazen za prikupljanje ostataka alkohola u njihovom selu, Sud se oslonio na sledeće činjenice kako bi utvrdio da te smetnje nisu predstavljale mešanje u prava podnosioca predstavke: domaći sudovi su odbili njihovu žalbu uz obrazloženje da nisu ispunili sve

uslove za dobijanje ekološke dozvole, kao i da su nadležne institucije zaključile da destilerija ne remeti ni okruženje ni životnu sredinu; obrazloženje administrativnih i sudskih institucija bilo je uverljivo i zasnovano na pažljivom razmatranju predmeta te nije bilo naznaka proizvoljnosti u njihovom rezonovanju; podnosioci pritužbe nisu potkrepili svoju pritužbu o navodnom štetnom uticaju po životnu sredinu pred nacionalnim institucijama. Nisu dostavili mišljenja veštaka medicinske struke ili veštaka u oblasti životne sredine, niti bilo kakve druge dokaze o šteti ili smetnjama koje su pretrpeli usled rada destilerije u blizini svojih nepokretnosti, ni u domaćim postupcima, ni pred Sudom. Shodno tome, nije bilo pouzdano utvrđeno da je rad destilerije izazvao opasnost po životnu sredinu, niti da je zagađenje koje je proizvela premašilo bezbedne nivoe određene važećim propisima. Takođe, nije izgledalo da su neprijatni mirisi imali ozbiljan uticaj na podnosioc predstavlke ili da su im onemogućili uživanje u njihovim domovima i privatnom i porodičnom životu. Pored toga, destilerija je imala dozvolu za rad samo trideset dana godišnje, dvadeset četiri sata dnevno, a ukupno je radila tri godine.

U predmetu *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 111, koji se odnosi na zagađenje vode, vazduha i zemljišta, kao i na smetnje izazvane radom rudnika uglja, Sud je presudio da je život u oblasti pogođenoj zagađenjem koje je jasno premašivalo važeće bezbednosne standarde izložio podnosioc predstavlke ozbiljnom zdravstvenom riziku.

U predmetu *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011, stavovi 59–62, koji se odnosi na zagađenje i buku uzrokovane saobraćajem u ulici u kojoj su živeli podnositeljka predstavlke i njena porodica, Sud je primetio da nivoi buke kojima su bili izloženi, kao i njihov uticaj na privatni i porodični život podnositeljke predstavlke, nisu bili izmereni. Međutim, pozivajući se na izveštaj o ispitivanju na licu mesta koji su sačinile zdravstvene institucije, Sud je utvrdio da je površina puta u blizini kuće podnositeljke predstavlke bila ozbiljno oštećena i da je u roku od jednog sata njime prošlo više od sto vozila, te je smatrao verovatnim da su podnositeljku predstavlke redovno uznemiravali buka i vibracije. Takođe, Sud je primetio da je iz izveštaja proizašlo da je više od polovine ispitanih vozila emitovalo zagađivače, uključujući olovo i bakar, u količinama koje su premašivale važeće zdravstvene i bezbednosne standarde, te da je sinu podnositeljke predstavlke dijagnostikovano hronično trovanje solima olova i bakra. Na osnovu svega navedenog, Sud je zaključio da je kumulativni efekat buke, vibracija i zagađenja vazduha i zemljišta koje je proizvodila saobraćajnica značajno ometao podnositeljku predstavlke u uživanju prava iz člana 8, zbog čega je ta odredba bila primenljiva.

U predmetu *Martínez Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stav 46, koji se odnosi na smetnje izazvane radom kamenoloma, Sud se oslonio na izveštaj žandarmerije pripremljen u okviru krivičnog postupka koji su podnosioci predstavlke pokrenuli zbog krivičnih dela u oblasti životne sredine, kao i na zaključke tog izveštaja u pogledu poštovanja domaćih propisa.

U predmetu *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 140, koji se tiče buke sa aerodroma, Sud je primetio da su domaći sudovi utvrdili da su podnosioci predstavlke mogli biti izloženi visokom nivou buke prilikom preletanja aviona. Na osnovu toga, zaključio je da je nivo buke kojoj su bili izloženi dostigao prag potreban za primenu člana 8.

U predmetu *Bor protiv Mađarske*, 2013, stav 26, koji se odnosi na buku koja je uticala na osobu koja je živela u blizini gradske železničke stanice, Sud je pridao značaj činjenici koju Vlada nije osporila, a to je da su domaći pravni standardi prekoračeni.

U predmetu *Udovićić protiv Hrvatske*, 2014, stavovi 141–149, koji se odnosi na buku iz bara, spis predmeta sadržao je nekoliko izveštaja veštaka, od kojih su neki utvrdili da su standardi ispoštovani, dok su drugi pokazali da su prekoračeni. Sud je izvršio detaljnu analizu tih izveštaja, posebno ističući da je najnoviji izveštaj pokazao da su dozvoljeni nivoi buke premašeni i da zvučna izolacija nije bila adekvatna. Takođe, Sud je uzeo u obzir činjenicu da je bar radio deset godina i da je policija bila pozvana osamdeset sedam puta, što je rezultiralo pokretanjem četrdeset dva prekršajna postupka protiv različitih osoba zbog narušavanja javnog reda i mira.

U predmetu *Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stavovi 83–84, koji se tiče buke sa vojnog aerodroma, Sud se oslonio na nalaze veštaka koje su angažovali domaći sudovi, koji su utvrdili da je buka nastala usled letova vazduhoplova u blizini imovine podnosilaca predstavlke znatno premašila maksimalne dozvoljene nivoe, te da su vojni trenažni letovi nesumnjivo ometali lokalno stanovništvo.

U predmetu *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stavovi 22–23, u kojem su podnosioci predstavlke podneli pritužbu zbog privremenog postrojenja za preradu i skladištenje otpada koje se

nalazilo nekoliko stotina metara od njihovih domova, Sud je primetio da su njihovi domovi bili udaljeni više od 200 metara od tog postrojenja, da nijedan izveštaj ili drugi dokument nije potvrdio postojanje zagađenja životne sredine ili štetnih uticaja po zdravlje ljudi, te da podnosioci predstavke nisu dostavili nikakve medicinske izveštaje koji bi dokazali uticaj navodnog zagađenja na njihovo zdravlje ili ukazali na bilo kakav zdravstveni rizik. Sud je zaključio da ne postoji osnov za tvrdnju da je navedeno postrojenje uticalo na kvalitet njihovog života i blagostanje u meri koja bi predstavljala mešanje u njihov privatni i porodični život i uživanje u njihovim domovima.

U predmetu *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stavovi 65–72, podnosioci predstavke, koji su živeli u blizini termoelektrane, podneli su pritužbu na zagađenje vazduha, buku i elektromagnetno zagađenje. Sud je primetio da tvrdnje o buci i elektromagnetnom zagađenju nisu potkrepljene procenama veštaka sprovedenim u okviru domaćih postupaka i da su domaći sudovi odbacili zahteve podnosilaca predstavke iz tog razloga. Stoga je Sud proglasio taj deo predstavke očigledno neosnovanim. S druge strane, Sud je ocenio da je član 8. primenljiv u pogledu zagađenja vazduha, konstatujući da su izveštaji veštaka potvrdili da odsustvo zaštitne zone između elektrane i zgrade u kojoj su živeli podnosioci predstavke, zajedno s nedostatkom filtera ili druge opreme za prečišćavanje na dimnjacima elektrane, predstavlja stvaran rizik za stanovnike. Ti izveštaji su takođe ukazali na to da je koncentrisana toksičnost različitih supstanci emitovanih iz elektrane bila dvostruko veća od dozvoljenih normi. Pored toga, Sud je uzeo u obzir izveštaj veštaka medicinske struke koji je sačinio organ odgovoran Ministarstvu za rad, zdravlje i socijalna pitanja, koji je pokazao da su neki podnosioci predstavke patili od sličnih zdravstvenih problema, poput neurastenije i asteničnog sindroma, koji su mogli biti uzrokovani „dugotrajnim i kombinovanim uticajem izloženosti štetnim faktorima“. Sud je zaključio da, čak i pod pretpostavkom da zagađenje nije izazvalo određenu štetu po njihovo zdravlje, ono je neizbežno učinilo podnosiocima predstavke podložnijim različitim bolestima i nesumnjivo negativno uticalo na kvalitet njihovog života u njihovim domovima.

U predmetu *Calancea i drugi protiv Republike Moldavije* (odluka), 2018, stavovi 29–33 (videti takođe *Mastelica i drugi protiv Srbije* (odluka), 2020, stavovi 47–50), u kojem su osobe koje su živele u blizini visokonaponskog dalekovoda podnele pritužbu na rizike kojima su bile izložene zbog blizine te instalacije, Sud je uzeo u obzir činjenicu da je jačina električnog polja izmerena na nepokretnostima podnosilaca predstavke bila znatno ispod granice koju preporučuje Svetska zdravstvena organizacija. U pogledu magnetnog polja, primetio je da u spisu predmeta nije bilo nikakvih podataka o merenju njegove jačine. Pored toga, Sud je konstatovao da su bolesti koje su neki od podnosilaca prijavili dijagnostikovane pre završetka izgradnje njihovih kuća, tako da nije bilo uzročno-posledične veze između tih oboljenja i dalekovoda.

U predmetu *Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2019, stavovi 35–38, gde su osobe koje su živele u blizini industrijskog postrojenja, čije je rušenje naloženo zbog nezakonite gradnje, podnele pritužbu na buku i prašinu koju je postrojenje proizvodilo, Sud je zaključio da prag ozbiljnosti nije dostignut, s obzirom na to da je izveštaj veštaka koji je dostavila Vlada pokazao da su ispoštovane relevantne domaće norme. Sud je primetio da su podnosioci predstavke osporavali rezultate izveštaja, ali nisu dostavili nikakav dokaz da su buka i kvalitet vazduha u njihovim domovima zaista prekoračili norme utvrđene domaćim pravom ili relevantnim međunarodnim standardima u oblasti životne sredine, niti da su nadmašili nivoe opasnosti po životnu sredinu svojstvene životu u svakom savremenom gradu.

U predmetu *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stavovi 33–34, koji se tiče buke i drugih smetnji iz policijske stanice smeštene u stambenoj zgradi, Sud je primetio da podnosilac predstavke nije dostavio nikakav neposredan dokaz da je buka prekoračila prihvatljive nivoe u njegovom stanu niti da su sprovedena bilo kakva relevantna merenja. Ipak, Sud je utvrdio da je prag ozbiljnosti dostignut, oslanjajući se na izveštaj o inspeksijskom nadzoru koji je izdala državna agencija za zaštitu potrošača, kao i na činjenice da je domaći sud utvrdio da je pravo podnosioca predstavke na miran odmor narušeno, da su institucije priznale da je policijska stanica nezakonito smeštena u stambenoj zgradi i da je ta situacija trajala trinaest godina.

U predmetu *Kapa i drugi protiv Poljske*, 2021, stav 155, koji se odnosi na zagađenje bukom od drumskog saobraćaja, Sud je primetio da su domaći sudovi utvrdili povredu prava lokalnih stanovnika na zdravlje i mirno uživanje njihovih domova na osnovu činjenice da su domaće zakonske granice buke bile prekoračene. Sud je zaključio da je, imajući u vidu okolnosti slučaja, kao i intenzitet, trajanje i fizičke i mentalne efekte, štetan uticaj zagađenja (buka, vibracije i izduvni gasovi) na podnosiocima

predstavke dostigao potreban prag za primenjivost člana 8.

U predmetu *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stavovi 42–45, podnosilac predstavke je tvrdio da je groblje u blizini njegove imovine kontaminiralo zemljište na njegovom posedu i bunar iz kojeg se snabdevao pijaćom vodom, te da je to uticalo na njegovo pravo na poštovanje privatnog života i doma. U zaključku da je dotična povreda dostigla stepen ozbiljnosti dovoljan za primenu člana 8, Sud se oslonio na izveštaje veštaka i na činjenicu da je postepeno širenje groblja dovelo do toga da se kuća podnosioca predstavke našla unutar granica „sanitarno-zaštitne zone” koja je prema domaćim zdravstvenim propisima trebalo da bude uspostavljena oko groblja.

U predmetu *Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stavovi 40–48, podnosioci predstavke su podneli pritužbu da bi planirana instalacija dalekovoda veoma visokog napona mogla predstavljati zdravstveni rizik za osobe koje žive u njegovoj blizini, uključujući i njih same, te da bi mogla uticati na njihovo uživanje u domu. Sud je zaključio da podnosioci nisu dokazali da bi ih instalacija dalekovoda izložila takvoj opasnosti po životnu sredinu koja da bi direktno i ozbiljno uticala na njihovu sposobnost da uživaju u privatnom i porodičnom životu ili domu. Sud je primetio da su podnosioci predstavke uglavnom tvrdili da izloženost elektromagnetnim poljima generisanim dalekovodima veoma visokog napona povećava rizik od leukemije kod dece. Sud je priznao nalaz domaćeg suda da je stanje naučnog znanja takvo da se rizik mora smatrati dovoljno verovatnim da bi opravdao primenu načela predostrožnosti, te je ponovio svoje zapažanje iz predmeta *Calancea i drugi protiv Republike Moldavije* (odluka), 2018, stav 19, da su, prema smernicama Međunarodne komisije za zaštitu od nejonizujućeg zračenja, epidemiološke studije pokazale da je svakodnevna izloženost magnetnim poljima niskog intenziteta povezana sa povećanim rizikom od leukemije kod dece, a da je Međunarodna agencija za istraživanje raka klasifikovala takva polja kao verovatno kancerogena za ljude, iako uzročno-posledična veza između magnetnih polja i leukemije kod dece ili drugih dugoročnih efekata nije utvrđena. Međutim, Sud je istakao da su podnosioci predstavke odrasle osobe, da nisu naveli da u njihovom domaćinstvu ima dece i da njihov dom nije u neposrednoj blizini planirane trase, već udaljen nešto više od 115 metara. Takođe je primetio da nisu dostavili nikakav dokaz da bi ih sprovođenje projekta izložilo elektromagnetnom polju koje premašuje domaće ili međunarodne standarde. Sud je generalno primetio da podnosioci tvrdnje nisu potkrepili svoje tvrdnje u vezi s rizikom kojem bi lično bili izloženi.

b. Specifično: dokazivanje uzročno-posledične veze između bolesti i izvora zagađenja i smetnje – mogućnost primene pristupa zasnovanog na verovatnoći

103. U predmetima u kojima podnosioci predstavke tvrde da su zagađenje ili smetnje negativno uticali na njihovo zdravlje, moraju se dostaviti medicinske potvrde ili izveštaji kao dokaz njihovog oboljenja i uzročno-posledične veze između oboljenja i spornog zagađenja ili smetnje (primeri: *Fägerskiöld protiv Švedske* (odluka), 2008; *Cuenca Zarzoso protiv Španije*, 2018, stav 47). Međutim, u predmetu *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 107, koji se odnosi na zagađenje sa deponije, Sud je zaključio da, iako se zbog nedostatka medicinskih dokaza nije moglo tvrditi da je prijavljeno zagađenje nužno prouzrokovalo štetu zdravlju podnosioca predstavke, bilo je moguće utvrditi, uzimajući u obzir zvanične izveštaje i dostupne dokaze, da je život u području izloženom zagađenju koje je očigledno prelazilo važeće sigurnosne standarde učinio podnosioca predstavke podložnijim različitim bolestima.

104. Činjenica da se određeno patološko oboljenje javilo pre izloženosti zagađenju ili smetnjama može sprečiti utvrđivanje uzročno-posledične veze između njih (videti *Calancea i drugi protiv Republike Moldavije* (odluka), 2018, stav 31).

105. U predmetu *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stavovi 102–106, Sud je istakao da ne može isključiti mogućnost usvajanja „pristupa zasnovanog na verovatnoći”. Jedan od podnosilaca predstavke je tvrdio da je njegovo oboljenje od astme pogoršano usled izloženosti natrijum-cijanidu koji se koristio u rudarskim operacijama. Sud je primetio da je činjenica da podnosilac predstavke boluje od tog oboljenja potvrđena medicinskim izveštajima, da je natrijum-cijanid nesumnjivo toksična supstanca koja bi, pod određenim uslovima, mogla ugroziti ljudsko zdravlje, i da je visok stepen zagađenja otkriven u blizini doma podnosioca predstavke nakon incidenta u oblasti životne sredine u januaru 2000. godine. Međutim, oslanjajući se na naučne studije sadržane u spisu predmeta, Sud je primetio da niko ne zna koja bi koncentracija natrijum-cijanida bila potrebna da pogorša respiratorne bolesti poput astme. Dodao je da bi, „u odsustvu relevantnih dokaza, [Sud] mogao eventualno usvojiti pristup zasnovan na verovatnoći, s obzirom na to da je zajednička karakteristika mnogih savremenih

patoloških oboljenja da imaju više različitih uzroka. To bi bilo moguće u slučaju naučne nesigurnosti praćene adekvatnim i ubedljivim statističkim podacima”. Pošto u ovom predmetu nije bilo takvih dokaza, Sud je zaključio da podnosioci predstavke nisu uspjeli da dokažu postojanje jasno utvrđene uzročno-posledične veze između izloženosti određenim nivoima natrijum-cijanida i pogoršanja astme kod jednog od podnosilaca predstavke.

5. Ostali faktori relevantni za primenljivost

106. U predmetu *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 108, Sud je ukazao na to da je, kako bi se utvrdilo da li se država može smatrati odgovornom prema članu 8. Konvencije, potrebno takođe ispitati:

- da li je data situacija rezultat iznenadnog i neočekivanog obrta događaja ili je, nasuprot tome, postojala dug vremenski period i bila poznata državnim institucijama;
- da li je država bila ili je trebalo da bude svesna da je opasnost ili štetno delovanje uticalo na privatni život podnosioca predstavke;
- u kojoj meri je sam podnosilac predstavke doprineo stvaranju te situacije i da li je bio u mogućnosti da je otkloni bez nesrazmerno velikih troškova.

107. Tako je, u pomenutom predmetu, koji se odnosi na zagađenje vode, vazduha i zemljišta i smetnje koje je stvarao rad rudnika, fabrike za preradu uglja i jalovišta, a koje su pogađale lokalne stanovnike, Sud uzeo u obzir sledeće faktore kako bi utvrdio da su smetnje u oblasti životne sredine dostigle prag ozbiljnosti potreban da bi se pritužba razmatrala u okviru člana 8:

- postojanje rizika po zdravlje podnosilaca predstavke, izvedeno iz činjenice da su živeli u području izloženom zagađenju koje je jasno premašivalo važeće sigurnosne standarde;
- što se tiče kvaliteta njihovog života, fotografije zagađene vode i opisi njihovog svakodnevnog života;
- dokaze u spisu predmeta koji su pokazivali da je rad rudnika godinama doprinosio spornim problemima u vezi sa životnom sredinom, makar i u određenoj meri;
- nacionalno zakonodavstvo koje je predviđalo da stambene kuće ne mogu da se nalaze unutar zaštitnih zona rudnika, da su jalovišta *a priori* opasna po životnu sredinu i da je „sigurna udaljenost” od kuće do jalovišta višeg od 50 metara najmanje 500 metara, dok su kuće podnosilaca predstavke od tih jalovišta udaljene manje od 500 metara;
- merenja zagađujućih materija u blizini spornih objekata koja su pokazala da su propisane norme prekoračene;
- činjenicu da su institucije u više navrata razmatrale preseljenje podnosilaca predstavke i da je domaći sud potvrdio potrebu da se neki od njih presele.

Sud je zaključio da su podnosioci predstavke više od dvanaest godina, od stupanja Konvencije na snagu u odnosu na Ukrajinu, neprekidno živeli u području u kojem je, prema domaćem pravu i izvršenim merenjima na licu mesta, bilo opasno stanovati zbog zagađenja vazduha i vode, kao i sleganja zemljišta uzrokovanog radom dva državna industrijska postrojenja. Zatim je ispitao da li je postojala dovoljna veza između zagađenja i države kako bi se razmotrila njena odgovornost prema članu 8, što je zaključio iz sledećih činjenica:

- država je, kao vlasnik, trebalo da bude svesna, a zapravo i jeste bila svesna, uticaja rada rudnika i fabrike za preradu uglja na životnu sredinu;
- podnosioci predstavke nisu imali realnu mogućnost da se presele;
- podnosioci predstavke su se naselili u svojim domovima pre nego što su sporna postrojenja počela s radom.

108. U predmetu *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 72, koji se odnosi na zagađenje vazduha koje je pogađalo lokalne stanovnike u blizini termoelektrane, Sud je primetio da su se, za razliku od podnosilaca predstavke u predmetu *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, podnosioci predstavke u ovom predmetu uselili u svoju stambenu zgradu kada je termoelektrana već bila u funkciji. Međutim, Sud je smatrao da možda nisu bili u mogućnosti da u tom trenutku donesu informisan izbor, ili čak da nisu imali mogućnost da odbiju stambeni smeštaj koji im je država ponudila u sovjetsko doba. Na

osnovu toga, u ispitivanju primenljivosti člana 8, Sud je zaključio da se ne može tvrditi da su sami podnosioci predstavke stvorili situaciju zbog koje su podneli pritužbu ili da su na neki način odgovorni za nju.

109. U predmetu *Podelean protiv Rumunije* (odluka), 2019, u kojem je pojedinac koji je živio u kući podneo pritužbu zbog buke koju je stvarala obližnja fabrika krečnjaka i cementa, Sud je smatrao da je odluka podnosioca predstavke da živi u toj kući, iako je znao za smetnje, dovela do sporne situacije. Ta činjenica je dovela do preispitivanja primenljivosti člana 8, iako je iz spisa predmeta proizlazilo da je podnosilac predstavke bio izložen buci koja je premašila norme propisane domaćim pravom.

B. Obaveze država i nadzor Suda

1. Obaveze nečinjenja i pozitivne obaveze

110. Član 8. može biti primenljiv u predmetima koji se tiču životne sredine bez obzira na to da li je zagađenje direktno uzrokovala država ili se odgovornost države zasniva na propustu da pravilno reguliše privatnu industriju, odnosno privatni sektor (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stavovi 98 i 119; *Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 89; *Borysiewicz protiv Poljske*, 2008, stav 50; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 87; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 78; *Leon i Agnieszka Kanija protiv Poljske*, 2009, stav 99; *Frankowski i drugi protiv Poljske* (odluka), 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 61; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 134); *Tolić i drugi protiv Hrvatske* (odluka), 2019, stav 91).

Ukoliko buka ili druge smetnje prevazilaze uobičajene poteškoće u suživotu sa susedima, one mogu uticati na mirno uživanje nečijeg doma, bez obzira na to da li su ih izazvali fizička lica, poslovne aktivnosti ili javne ustanove (*Kapa i drugi protiv Poljske*, stav 151, 2021).

111. Bez obzira na to da li se predmet analizira sa stanovišta pozitivne obaveze države da preduzme razumne i odgovarajuće mere kako bi osigurala prava podnosioca predstavke iz člana 8. stav 1, ili kao mešanje javnih vlasti koje treba da se opravda u skladu sa stavom 2. istog člana, primenjiva načela su u velikoj meri slična. U oba slučaja mora se uzeti u obzir pravična ravnoteža koja treba da se uspostavi između suprotstavljenih interesa pojedinca i zajednice u celini; a u oba slučaja država uživa određeno polje slobodne procene u pogledu koraka koje treba da preduzme kako bi osigurala poštovanje Konvencije (*Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990, stav 41; *López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 51; *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 98; *Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011; *Moreno Gomez protiv Španije*, 2004, stav 55; *Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 94; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 78; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stav 46; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 61; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 134; *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009; *Bor protiv Mađarske*, 2013, stav 24; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 138; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stavovi 64 i 73; *Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2019, stav 33; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 158); *Tolić i drugi protiv Hrvatske* (odluka), 2019, stav 92; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 75; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 123).

Nadalje, čak i u vezi sa pozitivnim obavezama koje proističu iz člana 8. stav 1, pri uspostavljanju potrebne ravnoteže, ciljevi navedeni u stavu 2. mogu imati određeni značaj (*Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990, stav 41; *López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 51; *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 98; *Moreno Gómez protiv Španije*, 2004, stav 55; *Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 78; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stav 46; *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 61; *Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stav 43; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 134; *Bor protiv Mađarske*, 2013, stav 24; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 138; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 75).

Tako je u predmetu *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, koji se odnosi na buku uzrokovanu vatrometima tokom dve zasebne sedmice godišnje u okviru lokalnih festivala, Sud uzeo u obzir činjenicu da su ti događaji privlačili turiste, stvarajući tako prihod, i da su deo malteškog kulturnog i verskog nasleđa. Ističući povezanost sa nekim od legitimnih ciljeva navedenih u članu 8 (2) – ekonomskim blagostanjem zemlje i zaštitom prava i sloboda drugih – Sud je smatrao da je bilo

opravdano da država uzme u obzir navedene interese prilikom oblikovanja regulatornog okvira koji se primenjuje na tradiciju vatrometa.

112. S obzirom na to da je osnovno pitanje da li je postignuta pravična ravnoteža između interesa lica pogođenih zagađenjem ili smetnjama i suprotstavljenih interesa društva u celini, Sud ponekad izbegava da precizira da li se određeni predmet treba razmatrati iz ugla obaveze nečinjenja da se ne ometa ostvarivanje prava garantovanih članom 8. ili iz ugla pozitivne obaveze da se reguliše privatna industrija na način koji osigurava poštovanje tih prava (*Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990; *López Ostra protiv Španije*, 1994; *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 119; *Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 63).

U većini ovih predmeta, Sud je obavio ispitivanje na isti način kao u kontekstu pozitivnih obaveza, generalno nastojeći da utvrdi da li je uspostavljena pravična ravnoteža (*Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990; *López Ostra protiv Španije*, 1994; *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020).

Međutim, Sud je ponekad primenio i ispitivanje karakteristično za obaveze nečinjenja, prethodno proveravajući postojanje pravnog osnova i legitimnog cilja. Takav pristup usvojio je u predmetu *Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007, koji se odnosi na zračenje sa bazne stanice za mobilne telefone koju je montirao operater u kojem je država bila glavni akcionar. Sud je proverio da li je dozvola za izgradnju predmetne infrastrukture bila propisana zakonom, da li je izdata radi ostvarivanja legitimnog cilja – u ovom slučaju ekonomskog blagostanja zemlje i interesa javnosti u korišćenju mobilne telefonije – i da li su institucije uspostavile pravičnu ravnotežu između javnog interesa i interesa podnosioca predstave da bude zaštićen od potencijalno štetnog zračenja.

113. Sud je ponekad primenio test za obavezu nečinjenja prilikom ispitivanja pozitivne obaveze države da obezbedi poštovanje prava garantovanih članom 8. (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005). Takođe, povremeno bi utvrdio mešanje države, odlučio da razmatra o tome u skladu sa drugim stavom člana 8, a zatim izneo obrazloženje koje je primenjivao na pozitivne obaveze (*Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stavovi 53–57).

114. Sud je istakao da, iako države treba da uzmu u obzir zaštitu životne sredine kad postupaju u okviru svog polja slobode procene, dok Sud treba da je uzme u obzir prilikom ocene te slobode, ne bi bilo prikladno da Sud usvoji poseban pristup u tom pogledu pozivajući se na poseban status zaštite ljudskih prava u vezi sa životnom sredinom (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 122; *Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004).

115. Sud je takođe zaključio da u predmetima koji pokreću pitanja u vezi sa životnom sredinom država mora imati široko polje slobodne procene (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 100; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 116; *Luginbühl protiv Švajcarske* (odluka), 2006; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 80; *Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Frankowski i drugi protiv Poljske* (odluka), 2011; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 218; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 136; *Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 79).

2. Nadzor Suda

116. U predmetima koji se odnose na odluke države koje utiču na pitanja životne sredine, Sud može sprovesti dvostruku analizu. Prvo, može ocenjivati suštinsku opravdanost odluka Vlade kako bi osigurao njihovu usklađenost sa članom 8. Drugo, može ispitivati postupak donošenja odluka kako bi se utvrdilo da li su interesi pojedinaca uzeti u obzir na odgovarajući način. Ovaj pristup se primenjuje kako pri preispitivanju odluka ili mera koje institucije donose radi zaštite prava garantovanih članom 8, tako i pri razmatranju odluka ili mera koje predstavljaju mešanje javnih vlasti u ostvarivanje tih prava (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 99; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 115; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 41; *Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 79; *Wałkuskaprotiv Poljske* (odluka), 2008; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 217; *Brândușe protiv Rumunije*, 2009, stav 62; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 135; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 150).

a. Opšta razmatranja

i. Materijalni aspekt

α. Obaveze nečinjenja: mešanje javnih vlasti

117. Primeri mešanja javnih vlasti:

- *Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001: planirana javna železnička pruga;
- *Ruano Morcuende protiv Španije* (odluka), 2005: montaža električnog transformatora od strane opštine, koji emituje elektromagnetno zračenje i vibracije;
- *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 141: buka izazvana proširenjem piste koja pripada, zajedno sa infrastrukturom, javnoj vlasti; javna tela su rekonstruisala pistu, upravljala njom i održavala je, dok su javne vlasti donosile odluke o njenom proširenju;
- *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stav 90: izgradnja opštinskog groblja u blizini privatne kuće, što je vlasnika izložilo riziku za životnu sredinu, naročito kontaminaciji vode za piće (videti i *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stav 50);
- *Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 85: buka sa vojnog aerodroma;
- *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 53: buka i druge smetnje uzrokovane policijskom stanicom smeštenom u stambenoj zgradi.

118. Kao i u svim predmetima koji potpadaju pod član 8 stav 2, Sud ispituje da li je mešanje bilo propisano zakonom, da li je imalo legitiman cilj i da li je bilo neophodno u demokratskom društvu (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 142; *Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 85).

• Mešanje propisano zakonom

119. Sud pridaje značaj nalazima domaćih sudova u tom pogledu (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 144).

U predmetu *Dzemyuk protiv Ukrajine*, 2014, stavovi 91–92 (videti i *Solyanik protiv Rusije*, 2022, stavovi 51–54), koji se odnosi na izgradnju groblja od strane opštinskih institucija u blizini kuće podnosioca predstavke, čime je on bio izložen riziku od kontaminacije vode za piće, Sud je utvrdio povredu člana 8. na osnovu toga što je groblje izgrađeno i korišćeno nezakonito, što su domaći sudovi u više navrata konstatovali, a što je priznala i Vlada tužene države. Stoga, pomenuto mešanje nije bilo propisano zakonom.

• Legitimni cilj

120. U predmetima koji se odnose na buku uzrokovanu radom javnih civilnih aerodroma, Sud se pozivao na „ekonomsko blagostanje zemlje” u smislu člana 8, čak i kada je ekonomski interes pretežno lokalnog karaktera (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stavovi 147–149; videti i *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 121, iako u tom predmetu Sud nije izričito procenjivao predmet sa stanovišta obaveza nečinjenja).

Videti takođe *Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001, koji se odnosi na planiranu javnu železničku prugu.

121. U predmetu *Ruano Morcuende protiv Španije* (odluka), 2005, koji se odnosi na elektromagnetno zračenje i vibracije proizvedene električnim transformatorom, Sud je konstatovao da je montaža transformatora imala legitimni cilj: poboljšanje kvaliteta života u opštini i njenog ekonomskog i socijalnog blagostanja snabdevanjem jednog gradskog okruga električnom energijom.

122. U predmetu *Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 87, koji se odnosi na buku sa vojnog aerodroma, Sud je priznao očuvanje nacionalne bezbednosti kao legitimni cilj.

• Neophodnost mešanja

123. S obzirom na široko polje slobodne procene koje se državama priznaje u predmetima koji se tiču životne sredine, prvenstveno je na domaćim institucijama da ocene „neophodnost” mešanja (*Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 80; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 218), kako u pogledu pravnog okvira tako i konkretnih mera sprovođenja (*Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001).

124. Međutim, na Sudu je da zaključi da li su nacionalne institucije načinile očiglednu grešku u proceni (*Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001).

125. Sud je dužan da proceni da li je mešanje bilo srazmerno legitimnom cilju kojem se teži, i naročito da li je, s obzirom na široko polje slobodne procene u oblasti zaštite životne sredine, postignuta pravična ravnoteža između suprotstavljenih interesa (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 150).

Pri tome Sud mora uzeti u obzir sve mere koje su institucije preduzele radi ograničavanja zagađenja i smetnji (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 153).

U određenim predmetima Sud priznaje da institucije imaju neizbežno ograničen izbor mera kako bi odgovorile na „goruću društvenu potrebu” u vezi sa mogućim negativnim posledicama mešanja u privatni život građana (*Ruano Morcuende protiv Španije* (odluka), 2005).

126. Primeri:

U predmetu *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stavovi 150–154, koji se odnosi na proširenje glavne piste aerodroma, Sud je smatrao da ništa u spisu predmeta ne ukazuje na to da je utvrđeno da je proširenje piste dovelo do značajnog povećanja vazdušnog saobraćaja, kao što su to tvrdili podnosioci predstave. Sud je zatim ispitao mere koje su institucije preduzele radi ograničavanja uticaja buke: pista je trebalo da bude proširena na 2.550 metara umesto planiranih 2.750 metara; najbučnijim avionima više nije bilo dozvoljeno da lete u francuskom vazdušnom prostoru; aerodrom više nije primao jedrilice niti je služio za vojnu obuku; obuka civilnih pilota takođe je bila regulisana i ograničena; broj dozvoljenih noćnih letova bio je mali; a visina i putanja letova pri sletanju i poletanju prilagođeni su za sve aerodrome kako bi se smanjila buka. Sud je zaključio da su institucije postigle pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih interesa u predmetu.

U predmetu *Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stavovi 88–94, Sud je zaključio da akustične smetnje koje su uzrokovale mešanje zbog kojeg su pojedinci koji žive u blizini vojnog aerodroma podneli pritužbu nisu bile nesrazmerne legitimnom cilju rada tog aerodroma. Sud je primetio da su neki od podnosilaca predstavke dobili nadoknadu za radove na zvučnoj izolaciji koje su sami sproveli, da podnosioci nisu dokazali da su smetnje u blizini njihovih domova bile toliko intenzivne i česte da bi se mogle smatrati nepodnošljivim i izuzetnim u poređenju sa situacijom mnogih ljudi koji žive u blizini aerodroma, da su domaći sudovi utvrdili da oni nisu bili primorani da promene namenu svojih nepokretnosti i da nisu dokazali da je nivo buke doveo do toga da svoje nekretnine ne mogu da prodaju ili koriste, da je njihova vrednost značajno opala ili da zbog toga nisu mogli da se presele, ukoliko su to želeli, bez znatnog finansijskog gubitka.

β. Pozitivne obaveze: zaštitne mere

• Opšte

127. Države su dužne da preduzmu „neophodne mere” (*López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 55; *Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, stav 58; *Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000) ili, drugim rečima, „sve neophodne mere” (*Luginbühl protiv Švajcarske* (odluka), 2006; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 173) odnosno „razumne i odgovarajuće mere” (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 89; *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 110; *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 77; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 123), kako bi zaštitile prava garantovana članom 8. Ove pozitivne obaveze mogu podrazumevati i donošenje mera radi zaštite tih prava čak i u okviru međusobnih odnosa između pojedinaca (*Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000; *Botti protiv Italije* (odluka), 2004; *Deés protiv Mađarske*, 2010, stav 21).

128. Stoga odgovornost države može postojati čak i kada su sporno zagađenje, smetnja ili rizik za životnu sredinu rezultat delovanja pojedinaca (*Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004), naročito zbog propusta države da reguliše privatnu industriju (*Fadeyeva protiv Rusije*,

2005, stav 89).

129. U tom pogledu, država se ne može pozvati na činjenicu da su nadležne institucije upravljanje javnom službom koja izaziva zagađenje ili štetni uticaj preneli na privatni subjekt (*Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 110; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 123).

130. Propust nadležnih institucija da donesu mere za zaštitu prava pojedinaca izloženih zagađenju, drugim štetnim uticajima ili zdravstvenom riziku sam po sebi može predstavljati povredu člana 8. (*Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stavovi 154–156).

U predmetu *López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 56, koji se odnosi na neprijatne mirise, buku i dim iz postrojenja za preradu otpada, Sud je utvrdio da ne samo da institucije nisu preduzele mere za zaštitu prava podnosioca predstavke na poštovanje doma i privatnog i porodičnog života, već su se i aktivno suprotstavljale sudskim odlukama donetim u tom cilju. Sud je zaključio da, uprkos polju slobodne procene koje imaju tužene države, u ovom slučaju država nije uspjela da uspostavi pravičnu ravnotežu između interesa ekonomske dobrobiti grada – koji je zahtevao postojanje postrojenja za preradu otpada – i delotvornog uživanja prava podnosioca predstavke na poštovanje doma i privatnog i porodičnog života, te je stoga došlo do povrede člana 8.

U predmetu *Bor protiv Mađarske*, 2013, stavovi 25–28, koji se odnosi na buku u blizini železničke stanice u urbanom području, Sud je naglasio da u slučajevima kada buka značajno prelazi zakonske norme, može doći do povrede člana 8. ako država ne reaguje odgovarajućim merama. Sud je ukazao da su institucije bile pod pozitivnom obavezom da, nakon pritužbe podnosioca predstavke, uspostave pravičnu ravnotežu između njegovog interesa za mirnim životnim okruženjem i suprotstavljenog interesa društva u celini za postojanjem železničkog saobraćaja. Međutim, sudski postupak u vezi s ovom situacijom trajao je šesnaest godina, što je Sud smatrao nerazumnim te je utvrđena povreda člana 8.

U predmetu *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stavovi 53–57, koji se odnosi na buku i druge smetnje iz policijske stanice smeštene u stambenoj zgradi, nadležne institucije nisu preduzele nikakve mere tokom više godina, iako je lokalni načelnik policije priznao da je stanica bila smeštena u objektu koji nije predviđen za takvu svrhu, peticija koju su podneli stanari ostala je samo „mrtvo slovo na papiru“, a institucijama je bilo potrebno gotovo sedam godina da sprovedu odluku domaćeg suda kojom je utvrđeno da je pravo podnosioca predstavke na odmor u svom domu bilo povređeno. Sud je zaključio da država nije uspjela da uspostavi pravičnu ravnotežu između interesa lokalne zajednice da uživa zaštitu javnog mira i bezbednosti i delotvorne primene zakona od strane policijskih snaga, s jedne strane, i prava podnosioca predstavke na poštovanje privatnog i porodičnog života i doma, s druge strane.

131. Isto važi i za propust institucija da osiguraju delotvornu primenu propisa i mera koje su donele (*Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stav 63; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 144; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 53; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 135). Propisi koji štite garantovana prava gotovo da nemaju svrhu ako se ne sprovode na odgovarajući način; (*Moreno Gómez protiv Španije*, 2004, stav 61; *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stav 63; *Cuenca Zarzoso protiv Španije*, 2018, stav 51; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 538(b)).

U predmetu *Moreno Gómez protiv Španije*, 2004, stavovi 61–63 (videti i *Cuenca Zarzoso protiv Španije*, 2018, stavovi 50–54), koji se odnosi na buku iz noćnih klubova, Sud je utvrdio da su opštinske institucije izvršile merenja kako bi osigurale poštovanje garantovanih prava (kao što su lokalni propisi o buci i vibracijama), koji su, načelno, trebalo da budu dovoljni. Međutim, institucije su tolerisale i time doprinele ponovnom kršenju pravila koja su same donele. Istakavši da propisi o zaštiti garantovanih prava nemaju svrhu ako se ne primenjuju na odgovarajući način i da je Konvencija namenjena zaštiti stvarnih, a ne iluzornih ili teorijskih prava, Sud je zaključio da je podnositeljki predstavke ozbiljno narušeno pravo na poštovanje doma zbog nepreduzimanja mera od strane institucija u vezi sa smetnjama noću. Stoga je utvrdio da država nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da osigura pravo podnositeljke predstavke na poštovanje doma i privatnog života.

Slično tome, u predmetu *Oluić protiv Hrvatske*, 2010, stavovi 63–66, koji se odnosi na buku iz bara tokom noći, Sud je utvrdio da su institucije usvojile određene mere, ali ih nisu primenile na

odgovarajući način. Naredili su vlasniku bara da smanji nivo buke koju je proizvodila muzička oprema. Međutim, ta odluka nije sprovedena. Nakon toga su naložili vlasniku bara da doda zvučnu izolaciju na zidove i međuspratnu konstrukciju u skladu sa relevantnim domaćim standardima, ali se ispostavilo da je postavljena izolacija bila neadekvatna. Dodatno, postupak po upravnoj tužbi podnositeljke predstavke trajao je gotovo četiri godine. Imajući u vidu da su institucije omogućile da ova situacija traje skoro osam godina dok su različiti postupci pred upravnim institucijama i Upravnim sudom bili u toku, te su ti postupci postali nedelotvorni, Sud je utvrdio da država nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da osigura pravo podnositeljke predstavke na poštovanje njenog doma i privatnog života.

U predmetu *Apanasewicz protiv Poljske*, 2011, stavovi 102–104, koji se odnosi na buku i prašinu prouzrokovane radom fabrike za proizvodnju betona i kretanjem kamiona, domaći sud je usvojio pritužbu podnositeljke predstavke i naložio obustavu aktivnosti koje su uzrokovale smetnje. Međutim, imajući u vidu nedelotvornost mera koje su institucije preduzele kako bi sprovele tu odluku, Sud je zaključio da su mere za zaštitu prava podnositeljke predstavke prema članu 8. bile potpuno nedelotvorne i da je došlo do povrede te odredbe.

132. U oblasti zaštite životne sredine, kao i u mnogim drugim oblastima, izbor pozitivnih mera koje će države sprovesti načelno spada u njihovo polje slobodne procene (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 96; *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, stav 141, 2011; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 66; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 128).

Iako država mora uzeti u obzir pojedinačne interese koje je dužna da zaštiti na osnovu člana 8, načelno joj mora biti ostavljen izbor između različitih načina i sredstava za ispunjenje te obaveze. Imajući u vidu da je nadzorna funkcija Suda supsidijarna, ona je ograničena na ispitivanje da li se konkretno rešenje može smatrati takvim da uspostavlja pravičnu ravnotežu (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 123; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 66) ili da li su razlozi koje je država navela u cilju opravdanja donetih mera relevantni i dovoljni (*Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 128; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 538(c)).

133. Sud je posebno istakao da bi, u vezi sa izlaganjem osoba koje žive u blizini industrijskih postrojenja zagađenju koje ta postrojenja proizvode, u kontekstu širokog polja slobodne procene koje države imaju u ispunjavanju svojih obaveza u oblasti životne sredine prema članu 8, bilo preterano ustanoviti opšte pravo podnosilaca predstavki na besplatan nov smeštaj o trošku države, budući da bi pritužbe prema toj odredbi mogle biti otklonjene i kroz adekvatno rešavanje opasnosti po životnu sredinu (*Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 150).

Videti i predmet *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011, stav 65, u vezi sa izloženošću zagađenju i smetnjama izazvanim saobraćajem na ulici kroz koju su institucije odlučile da preusmere auto-put, gde je Sud takođe istakao da se član 8. ne može tumačiti kao da zahteva od Vlade da svakom pojedincu obezbedi smeštaj koji ispunjava određene standarde u oblasti životne sredine.

Videti i predmet *Ward protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004, u vezi sa bukom i zagađenjem kojem je bila izložena osoba koja živi u kamp prikolici u nomadskom naselju u blizini auto-puta i železničke infrastrukture, gde je Sud istakao da član 8. ne predviđa pravo koje bi zahtevalo od institucija da obezbede smeštaj ili uslove stanovanja koji zadovoljavaju određene standarde u oblasti životne sredine ili se nalaze na određenoj lokaciji.

134. Međutim, Sud može da zaključi da su nacionalne institucije počinile očiglednu grešku u proceni prilikom uspostavljanja ravnoteže između suprotstavljenih interesa različitih privatnih aktera u ovoj oblasti (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 105), odnosno između suprotstavljenih interesa zajednice u celini i interesa podnosilaca predstavke (*Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stavovi 141–142). Ipak, složenost pitanja vezanih za donošenje odluka u oblasti zaštite životne sredine čini ulogu Suda pre svega supsidijarnom. On prvo mora da ispita da li je proces donošenja odluka bio pravičan, a samo u izuzetnim okolnostima može ići dalje od toga i revidirati materijalne zaključke domaćih institucija (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 105; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 142).

135. Kada domaći sudovi nisu utvrdili da li su usvojene mere zaista bile delotvorne i mogle da otklone negativne posledice spornog zagađenja, i kada nisu uzeli u obzir interes podnosilaca predstavke da žive u sigurnom okruženju ni uspostavili ravnotežu između interesa podnosilaca i opšteg ekonomskog interesa, Sud može sam sprovesti ovu procenu, uzimajući u obzir ne samo informacije dostupne domaćim sudovima već i kasniji razvoj događaja (*Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 85–86).

136. Sud može biti pozvan da ispita da li su mere koje su institucije preduzele adekvatne i dovoljne. Na primer, u predmetu *Deés protiv Mađarske*, 2010, stavovi 23–24, u vezi sa smetnjama koje je izazvao saobraćaj na gradskoj saobraćajnici, Sud je istakao da buka koja značajno prevazilazi zakonske norme, a protiv koje država nije preduzela odgovarajuće mere, sama po sebi može predstavljati povredu člana 8. Konvencije. U predmetu *Kapa i drugi protiv Poljske*, stavovi 164 i 174, 2021, koji se takođe odnosi na smetnje uzrokovane druskim saobraćajem, Sud je, nakon što je razmotrio mere koje su institucije preduzele, zaključio da one nisu bile adekvatan ili odgovarajući odgovor na situaciju sa kojom su se suočavali podnosioci predstavke koji su živeli u blizini sporne saobraćajnice. Videti i predmet *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 87–93, u kojem je Sud utvrdio da mere preduzete za rešavanje problema zagađenja vazduha kojem su bili izloženi stanovnici industrijskog grada nisu bile dovoljne.

137. S obzirom na slobodno polje procene koje uživaju nacionalne institucije u ovoj oblasti, Sud nema nadležnost da određuje šta je tačno trebalo preduzeti kako bi se uklonile ili smanjile smetnje. Međutim, Sud može da oceni da li su institucije postupile sa dužnom pažnjom i da li su uzele u obzir sve suprotstavljene interese (*Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stav 98; *Podelean protiv Rumunije* (odluka), 2019; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 134; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 140; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 538(e)). U tom smislu, Sud je naglasio da je država dužna da, koristeći detaljne i rigorozne podatke, opravda situaciju u kojoj pojedini građani snose veliki teret u ime ostatka zajednice (*Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 140).

138. U vezi s tim, Sud će uzeti u obzir, između ostalog, da li su nacionalne institucije postupile u skladu sa domaćim pravom (*Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stav 98; *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 141).

U predmetu *Brândușe protiv Rumunije*, 2009, stavovi 71–72, koji se odnosi na neprijatne mirise sa gradske deponije, Sud je uzeo u obzir činjenicu da deponija nije pribavila potrebne dozvole ni za rad ni za zatvaranje, te da su lokalne institucije, ne ispunivši obavezne procedure, mogle da ignorišu uslove u vezi s lokacijom deponije i instalacijom sistema za praćenje zagađenja vazduha.

Međutim, Sud je istakao da propust države da sprovede neku konkretnu meru propisanu domaćim pravom nju ne sprečava da ispuni svoju pozitivnu obavezu drugim sredstvima. Domaće pravo ne treba posmatrati kao zaseban i odlučujući test, već kao jedan od mnogih aspekata koje treba uzeti u obzir pri proceni da li je država uspostavila „pravičnu ravnotežu” u skladu sa članom 8. stav 2. Konvencije (*Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stav 98; videti takođe *Pavlov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 83; *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 128).

U predmetu *Calancea i drugi protiv Republike Moldavije* (odluka), 2018, stav 26, u kojem su osobe koje žive u blizini dalekovoda podnele pritužbu zbog rizika kojima su bile izložene usled svoje blizine dalekovodu, Sud je primetio da su lokalne institucije dozvolile izgradnju kuća podnosilaca predstavke unutar zaštitne zone od dvadeset metara oko dalekovoda, što je bilo u suprotnosti sa domaćim propisima. Međutim, zaključio je da sama ta činjenica nije bila dovoljna za utvrđivanje povrede člana 8.

139. Pozivajući se na svoju sudsku praksu u vezi sa članom 2. Konvencije, Sud je takođe naglasio da se institucijama ne sme nametati nemoguć ili nesrazmeran teret bez uzimanja u obzir operativnih izbora koje one moraju da donesu u pogledu prioriteta i raspoloživih resursa (*Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stav 134).

140. U vezi sa uznemiravanjem u susedstvu, činjenica da su podnosioci predstavke bili svesni spornog zagađenja, smetnje ili rizika u trenutku kada su se uselili u svoj dom predstavljala je važan faktor u relevantnom postupku balansiranja interesa, bez obzira na to što su imali zakonito pravo da tu žive (*Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 72).

Sud može uzeti u obzir i nezakonitost situacije podnosilaca predstavke. U predmetu *Martínez Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stavovi 47–50, koji se odnosi na smetnje uzrokovane radom kamenoloma, Sud je primetio da su se podnosioci predstavke nastanili u „industrijskoj zgradi” koja, prema domaćem pravu, nije smela da se koristi kao stambeni objekat, iako su njihovi uzastopni zahtevi za izdavanje dozvole bili odbijeni. Sud je zaključio da su se oni namerno doveli u nezakonitu situaciju i da su morali da prihvate posledice svog izbora, te da nisu mogli opravdano da podnose prigovor na buku iz kamenoloma koji je bio zakonito postavljen na zemljištu namenjenom industrijskim

aktivnostima.

141. U predmetima koji se odnose na buku sa aerodroma, Sud je pridao značaj činjenici da su podnosioci predstavke mogli da se presele bez pretrpljenog finansijskog gubitka (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 127; *Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004).

Slično tome, u predmetu *Ward protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004, koji se odnosi na buku i zagađenje kojima je bila izložena osoba koja je živela u kamp prikolici u nomadskom naselju u blizini auto-puta i železničke infrastrukture, Sud je uzeo u obzir činjenicu da je podnosilac predstavke mogao da se preseli sa te lokacije. U vezi s poteškoćama s kojima se suočavaju Putnici pri pronalaženju alternativnih mesta za život u svojim kamp prikolicama, Sud se pozvao na presudu u predmetu *Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2001, stav 111, gde je konstatovao da mnoge romske porodice i dalje vode nomadski život i ne žive na zvaničnim lokacijama te da se nesumnjivo povremeno pojavljuju slobodna mesta na zvaničnim lokacijama. Sud je potom naglasio da, kao i u predmetu *Chapman*, nije dostavljena nijedna informacija o naporima koje je podnosilac predstavke uložio u pronalaženje drugih lokacija, te da se ne može smatrati dokazanom tvrdnja da nije imao nijednu drugu dostupnu alternativu.

142. Primeri:

U predmetu *Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990, stavovi 42–45, koji se odnosi na buku sa aerodroma Hitrou, Sud je uzeo u obzir neophodnost velikih međunarodnih aerodroma za ekonomski prosperitet zemlje, ističući da je njihovo funkcionisanje imalo legitimni cilj i da se negativni uticaj na životnu sredinu nije mogao u potpunosti eliminisati. Takođe je primetio da su nadležne institucije uvele niz mera za kontrolu, smanjenje i kompenzaciju buke od vazduhoplova na aerodromu Hitrou i u njegovoj okolini, uključujući sertifikaciju vazduhoplova u pogledu buke, ograničenja noćnih letova mlaznih vazduhoplova, praćenje nivoa buke, uvođenje preferencijalnih ruta u odnosu na buku, naizmenično korišćenje pista, takse za sletanje zasnovane na nivou buke, ukidanje dozvole za helikoptersku vezu između aerodroma Getvik i Hitrou, programe subvencionisanja zvučne izolacije i otkupa nepokretnosti pogođenih bukom u blizini aerodroma itd. Sud je istakao da su te mere, koje su postepeno uvedene nakon konsultacija sa različitim zainteresovanim stranama i stanovnicima pogođenog područja, uzimale u obzir međunarodne standarde, tehnološki razvoj u oblasti avijacije i različite nivoe uznemirenosti onih koji žive u blizini aerodroma. Zaključio je da, uprkos ograničenjima prava na žalbu za osobe izložene buci, nije bilo ozbiljnog osnova za tvrdnju da su regulatorna politika ili sadržaj konkretnih mera koje su preduzele institucije Ujedinjenog Kraljevstva doveli do povrede člana 8, bilo u pogledu pozitivnih obaveza ili u pogledu obaveza nečinjenja države. Sud je, prilikom procene obima mera za smanjenje buke od vazduhoplova koji sleću i poleću sa aerodroma Hitrou, presudio da se ne može tvrditi da su institucije Ujedinjenog Kraljevstva prekoračile polje slobodne procene koja im je data ili da su narušile pravičnu ravnotežu koju zahteva član 8.

Slično tome, u predmetu *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stavovi 126–130, koji se odnosi na zagađenje bukom koje su pretrpeli ljudi koji žive u blizini aerodroma Hitrou usled izmena propisa o noćnim letovima, Sud je sproveo test ravnoteže između ekonomskog interesa noćnih letova i mera preduzetih za ublažavanje zagađenja bukom. U vezi sa poslednjom stavkom, Sud je pre svega primetio da su sporni propisi, koji su se zasnivali na sistemu kvota, imali za cilj smanjenje buke. Takođe je uzeo u obzir mere sprovedene za ublažavanje efekata buke vazduhoplova uopšte: izdavanje potvrda o buci vazduhoplova radi smanjenja buke na samom izvoru; obavezno postupno povlačenje starijih, bučnijih mlaznih vazduhoplova; najbolje rute u odnosu na stvaranje buke i minimalne gradijente penjanja za vazduhoplove koji poleću; procedure za smanjenje buke pri prilazu; ograničenje kretanja u vazduhoplovnom saobraćaju; aerodromske takse zasnovane na nivou buke; programe dodele bespovratnih sredstava za zvučnu izolaciju i naknadu vlasnicima kuća pogođenim štetnim uticajem koji je prouzrokovala buka. Sud je takođe uzeo u obzir činjenicu da su vlasnici kuća u blizini aerodroma mogli da prodaju svoje nepokretnosti bez finansijskog gubitka, ističući da, kada je ograničen broj ljudi u nekom području posebno pogođen opštom merom, činjenica da su mogli da se presele bez finansijskog gubitka mora biti značajan faktor u oceni ukupne opravdanosti te opšte mere. Pored toga, kad je utvrdio da nije došlo do povrede člana 8, Sud je konstatovao da je proces donošenja odluka pravilno sproveden: sprovedene su istrage i studije, javnost je bila propisno informisana, imala je pristup relevantnom konsultativnom dokumentu, mogla je da iznese svoje primedbe i da dostavi

sve izjave koje smatra primerenim.

U predmetu *Fadeyeva protiv Rusije*, 2005, stavovi 99–134, u kojem se osoba koja živi u blizini železare žalila na zagađenje kojem je bila izložena, Sud je ispitao pitanje usklađenosti sa domaćim pravom, postojanja legitimnog cilja i neophodnosti aktivnosti u demokratskom društvu (za konvencionalniji pristup pozitivnim obavezama, videti i *Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006, stavovi 101–110). Sud se složio sa Vladom da je nastavak rada železare imao legitiman cilj u doprinosu ekonomskoj aktivnosti regiona. Prilikom razmatranja da li je postignuta pravična ravnoteža, Sud je prvo razmotrio argument podnositeljke predstavke da su joj institucije morale obezbediti drugi smeštaj. Uvideo je da je ona živela u sanitarno-bezbednosnoj zoni železare, gde je nivo industrijskog zagađenja premašio bezbedne granice i gde je, u načelu, stanovanje bilo zabranjeno prema nacionalnom zakonodavstvu. Međutim, s obzirom na to da je podnositeljka zakonito dobila stan od države, Sud je isključio mogućnost da je ona sama stvorila situaciju zbog koje je podnela prigovor ili da je na bilo koji način bila odgovorna za nju. Sud je takođe primetio da podnositeljka predstavke nije mogla da se preseli i da je jedino rešenje predviđeno domaćim pravom bilo da se stavi na listu čekanja za smeštaj. Budući da nije bilo nade da će u doglednoj budućnosti dobiti novi smeštaj, Sud je zaključio da mera koju su domaći sudovi primenili nije bila od značaja za podnositeljku, jer joj nije pružila realnu mogućnost da se udalji od izvora zagađenja. Sud je takođe ispitao da li je država preduzela druge mere za sprečavanje ili smanjenje zagađenja. Utvrdio je da je, iako je došlo do značajnog napretka u smanjenju emisija tokom prethodnih deset do dvadeset godina, celokupno poboljšanje ekološke situacije bilo veoma sporo. Takođe je istakao da Vlada nije objasnila koje su praktične mere preduzete kako bi se uzeli u obzir interesi osoba koje žive u blizini železare. U zaključku, Sud je primetio da je situacija u okolini postrojenja zahtevala posebno postupanje prema onima koji žive unutar zone, ali da država nije ponudila podnositeljki nijedno delotvorno rešenje koje bi joj pomoglo da se iseli iz opasne oblasti. Takođe je naglasio da, iako je predmetno industrijsko postrojenje radilo u suprotnosti sa domaćim standardima u oblasti životne sredine, nije bilo indikacija da je država osmislila ili primenila delotvorne mere kako bi uzela u obzir interese lokalnog stanovništva pogođenog zagađenjem i smanjila industrijsko zagađenje na prihvatljiv nivo. Sud je zaključio da, uprkos širokom polju slobodne procene koje je dato tuženoj državi, ona nije uspeła da postigne pravičnu ravnotežu između interesa zajednice i podnositeljkinog delotvornog uživanja prava na poštovanje doma i privatnog života.

U predmetu *Sciavilla protiv Italije* (odluka), 2000, koji se odnosi na noćnu buku iz bara, Sud je zaključio da su institucije uložile potrebne napore da zaštite pravo podnositeljke na poštovanje doma i privatnog i porodičnog života i da su postigle pravičnu ravnotežu između tog prava i prava menadžerke bara, s obzirom na to da je gradonačelnik uveo ograničenja za menadžerku, a sudovi su joj naložili da isplati odštetu podnositeljki. Buka je prestala godinu dana i devet meseci nakon intervencije gradonačelnika. Sud je predstavku proglasio očigledno neosnovanom.

U predmetu *Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004, koji se odnosi na smetnje koje je izazvala buka sa privatnog aerodroma, Sud je smatrao da je politika države, prema kojoj su pitanja koja se tiču rada lokalnih aerodroma, uključujući probleme sa bukom, trebalo da budu rešavana na lokalnom nivou, dok krajnje ovlašćenje za donošenje propisa pripada Vladi i Direktoratu civilnog vazduhoplovstva, uz nadzor sudova, u načelu bila prihvatljiva u okviru člana 8, pod uslovom da su zakonodavni okvir i lokalni propisi takvi da očuvaju pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih interesa. Uzimajući u obzir zakonski okvir i lokalne propise, kao i činjenicu da nisu dostavljeni dokazi o uticaju buke sa aerodroma na cene nekretnina uopšteno ili konkretno na vrednost imovine podnosilaca predstavke, niti dokazi da nije postojala realna mogućnost preseljenja, Sud nije mogao da utvrdi da je Vlada prekoračila slobodno polje procene ili da nije preduzela odgovarajuće mere kako bi postigla pravičnu ravnotežu i zaštitila prava podnosilaca predstavke prema članu 8.

U predmetu *Botti protiv Italije* (odluka), 2004, Sud je razmatrao, u kontekstu članova 2. i 8. Konvencije, pitanje izloženosti nepušača duvanskom dimu u prostorima koji su dostupni javnosti. Sud je zaključio da su se interesi podnosioca predstavke kao nepušača sukobili sa interesima drugih pojedinaca da nastave da puše, te je, uzimajući u obzir polje slobodne procene dostupno nacionalnim institucijama, smatrao da se izostanak opšte zabrane pušenja na javnim mestima ne može smatrati propustom države Italije da zaštiti prava podnosioca predstavke prema članovima 2. i 8. Konvencije.

Sud je usvojio sličan pristup u predmetu *Aparicio Benito protiv Španije* (odluka), 2006, koji se odnosi na pasivno pušenje u zatvoru. Primetio je da države članice nisu usvojile jedinstven odgovor na

problem pasivnog pušenja i istakao da nije zadatak Suda da državama nameće određeno postupanje koje se mora primeniti u svakoj oblasti društva. Konkretno, ukazao je na nedostatak ujednačenog pristupa u vezi s pušenjem u zatvorima u situacijama poput one u kojoj se nalazio podnosilac predstavke – koji je imao zasebnu ćeliju – koje su postojale paralelno sa situacijama u kojima su nepušači delili ćelije s pušačima. Slično tome, neke države članice, poput Španije, ograničile su zajedničke prostore u kojima je dozvoljeno pušenje, dok druge nisu propisale takva ograničenja. Uzimajući u obzir nepostojanje konsenzusa među državama članicama u vezi s pušenjem i načinom njegovog regulisanja u zatvorima, kao i konkretne okolnosti slučaja, Sud je pritužbu podnetu na osnovu člana 8. proglasio očigledno neosnovanom.

U predmetu *Luginbühl protiv Švajcarske* (odluka), 2006, koji se odnosi na primedbu osobe koja pati od elektromagnetne preosetljivosti zbog planirane izgradnje baznih stanica za mobilne telefone, Sud je najpre primetio da su domaći standardi ispoštovani, a zatim da štetnost ovakve infrastrukture po javno zdravlje još nije naučno dokazana. Iz toga je zaključio da, uprkos elektromagnetnoj preosetljivosti podnosioca predstavke, uzimajući u obzir široko polje slobodne procene države i interes modernog društva za potpunom mrežom mobilne telefonije, ne bi bilo ni razumno ni prikladno zaključiti da zaštita prava podnosioca predstavke zahteva od države da preduzme detaljnije mere od onih potrebnih za uspostavljanje i poštovanje važećih propisa o prenosima. Sud je pritužbu podnetu na osnovu člana 8. proglasio očigledno neosnovanom.

U predmetu *Ward protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004, osoba koja je živela u kamp prikolici u nomadskom naselju u blizini auto-puta i železničke infrastrukture podnela je pritužbu zbog buke i zagađenja kojima je bila izložena. Sud je zaključio da institucije nisu narušile pravo podnosioca predstavke na poštovanje njegovog doma i privatnog života niti su pokazale bilo kakav nedostatak poštovanja. Primetio je da nije dokazano da podnosilac predstavke nije imao druge alternative i uzeo u obzir činjenicu da su preduzete mere za poboljšanje situacije. Sud je, između ostalog, ukazao na zabranu upotrebe olovnog benzina, koja je eliminisala jedan od glavnih izvora zdravstvene opasnosti za decu, te na to da su domaći sudovi naveli da je lokalni savet dobio značajnu državnu subvenciju za obnovu date lokacije i da su zakonodavstvom o zaštiti životne sredine propisani pravni lekovi koji su mogli biti iskorišćeni.

U predmetu *Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009, u kojem su osobe koje žive u blizini saobraćajne infrastrukture podnele pritužbu zbog zagađenja izazvanog emisijama dizel vozila, Sud je, nakon što je primetio da je tužena država preduzela mere za smanjenje emisija gasova iz dizel vozila, zaključio da podnosioci predstavke nisu uspeli da dokažu da je odbacivanjem konkretne mere koju su preporučili – uvođenjem obavezne ugradnje filtera za čestice u dizel vozila – država prekoračila svoje diskreciono pravo jer nije postigla pravičnu ravnotežu između interesa pojedinca i interesa zajednice u celini.

U predmetu *Deés protiv Mađarske*, 2010, stavovi 22–24, u kojem je osoba koja živi u blizini gradske saobraćajnice podnela pritužbu zbog buke, vibracija, zagađenja i neprijatnih mirisa uzrokovanih gustim saobraćajem koji se povećao nakon uvođenja putarine na obližnjem auto-putu, Sud je primetio da su institucije preduzele mere za smanjenje smetnji: izgradnju tri obilazna puta, smanjenje ograničenja brzine noću, postavljanje semafora i novih saobraćajnih znakova kojima se zabranjuje pristup teškim vozilima i preusmerava saobraćaj. Međutim, Sud je utvrdio da su te mere bile nedovoljne, zbog čega je podnosilac predstavke bio izložen prekomernoj buci tokom dužeg vremenskog perioda, što mu je nametnulo nesrazmeran teret. Uzimajući u obzir da, uprkos naporima države da uspori i reorganizuje saobraćaj u tom naselju, zakonske norme nisu poštovane tokom više godina, Sud je zaključio da je ulica u kojoj je podnosilac predstavke živio bila izložena direktnom i ozbiljnom štetnom uticaju koji mu je onemogućio uživanje u domu. Sud je utvrdio da tužena država nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da garantuje pravo podnosioca predstavke na poštovanje njegovog doma i privatnog života.

U predmetu *Mileva i drugi protiv Bugarske*, 2010, stavovi 99–102, koji se odnosi na buku i druge smetnje izazvane radom kluba za računarske igre u stambenoj zgradi, Sud je primetio da, uprkos brojnim pritužbama i utvrđivanju da je klub radio bez potrebne dozvole, policija i opštinske institucije nisu preduzele delotvorne korake kako bi utvrdile uticaj njegovog rada na dobrobit osoba koje žive u istoj zgradi, niti su iskoristile svoja ovlašćenja da izvrše proveru smetnji koje su očigledno bile u suprotnosti sa propisima o buci u stambenim objektima. Opština je odobrila plan za promenu namene stana u kojem se nalazio klub u poslovni prostor, a da prethodno nije pokušala da utvrdi da li su

ispoštovani propisi domaćeg prava, koji imaju za cilj usklađivanje postojanja poslovnih objekata u stambenim zgradama sa dobrobiti osoba koje u tim zgradama žive. Opština je kasnije uslovila dozvolu za rad kluba time da njegovi klijenti ulaze kroz stražnja vrata, a ne kroz hodnik koji koriste stanari zgrade, ali ovaj uslov je postavljen otprilike dve i po godine nakon što je klub počeo sa radom i nije bio ispoštovan. Pored toga, domaći sud je obustavio izvršenje odluke Regionalne uprave za građevinsku kontrolu kojom je bilo zabranjeno korišćenje stana kao kluba za računarske igre i naloženo je isključenje vode i struje, što je, zajedno s dugim trajanjem postupka, sprečilo podnosioc predstavlke da ostvare delotvornu zaštitu svojih prava. Sud je zaključio da tužena država nije postupila s dužnom pažnjom niti je dovoljno razmotrila sve suprotstavljene interese, te da stoga nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da obezbedi poštovanje prava podnosilaca predstavlke na dom i privatni i porodični život.

U predmetu *Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stavovi 146–156, koji se odnosi na zagađenje vode, vazduha i zemljišta iz rudnika uglja, fabrike za preradu uglja i jalovišta, Sud je primetio da su institucije preduzele niz mera za smanjenje štetnih efekata: uspostavljen je zakonodavni okvir koji nije bio sporan, redovno su vršena merenja nivoa zagađenja, rudnik i fabrika su bili sankcionisani, određena je zaštitna zona, izgrađen je akvadukt za snabdevanje pijaćom vodom i doneto je nekoliko planova za preseljenje podnosilaca predstavlke. Međutim, Sud je konstatovao da, uprkos tim naporima, institucije nisu uspele da pronađu delotvorno rešenje za ličnu situaciju podnosilaca predstavlke, koja je ostala gotovo nepromenjena tokom više od dvanaest godina. Država, kao vlasnik rudnika i fabrike, razmatrala je dve ključne opcije u vezi sa situacijom podnosilaca predstavlke – ili da olakša njihovo preseljenje u sigurnije područje ili da na neki način ublaži efekte zagađenja. Do preseljenja nikada nije došlo, a planirane mere ublažavanja, kao što je plan upravljanja zaštitnom zonom, nikada nisu sprovedene u delo.

U predmetu *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stavovi 68–69, koji se odnosi na buku izazvanu vatrometima tokom dve zasebne sedmice godišnje, Sud je posebnu važnost pridao činjenici da je država regulisala predmetnu aktivnost, tako da su vatrometi ispaljivani pod nadzorom policajaca i vatrogasaca i pokriveni obaveznim osiguranjem, dok su trećim licima koja su organizovala vatromet bile nametnute određene obaveze.

U predmetu *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stavovi 111–112, koji se odnosi na krizu upravljanja otpadom u regionu Kampanije, u kojem su podnosioci predstavlke podneli pritužbu na zagađenje i smetnje uzrokovane nagomilavanjem otpada na ulicama tokom nekoliko meseci, Sud je utvrdio povredu njihovog prava na poštovanje privatnog života i doma zbog dugotrajne nemogućnosti institucija da osiguraju pravilno funkcionisanje sistema sakupljanja, obrade i odlaganja otpada. U predmetu *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stavovi 126–138 i 140–151, koji se odnosi na istu krizu, Sud je, u vezi s upravljanjem sakupljanjem i odlaganjem otpada, utvrdio povredu člana 8. zbog zdravstvenog rizika kojem su podnosioci predstavlke bili izloženi i štetnih uticaja po životnu sredinu koje su trpeli u svakodnevnom životu sve do okončanja vanrednog stanja. Međutim, Sud je zaključio da podnosioci predstavlke nisu dokazali da su lično pretrpeli ozbiljne posledice zagađenja otpadom nakon završetka vanrednog stanja. Sud je priznao da je činjenica da su i dalje postojale značajne količine otpada odloženog u Kampaniji ukazivala na trajno opšte pogoršanje životne sredine u tom regionu. Ipak, smatrao je da to samo po sebi nije bilo dovoljno da se utvrdi da je situacija konkretno uticala na stanovništvo opština u kojima su živeli podnosioci predstavlke i, ako jeste, u kojoj meri je narušila njihovo pravo na poštovanje doma i privatnog života. Nasuprot tome, u vezi sa osobama koje su živеле u blizini deponije, Sud je zaključio da institucije, s obzirom na njihove postupke pre i posle zatvaranja deponije, nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu da preduzmu sve neophodne mere za delotvornu zaštitu prava tih osoba na poštovanje privatnog života.

U predmetu *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stavovi 152–160, koji se odnosi na smetnje koje je izazvala buka iz bara, Sud je primetio da, uprkos svim pritužbama i tužbama koje je podnositeljka predstavlke uložila pred nadležnim upravnim institucijama, oni više od deset godina nisu doneli odgovarajuću odluku. Sud je utvrdio da je tužena država omogućila da situacija ostane nepromenjena tokom dužeg vremenskog perioda, čime nije postupila s dužnom pažnjom niti je pravilno razmotrila sve suprotstavljene interese, te nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da osigura podnositeljki predstavlke pravo na poštovanje doma i privatnog života.

U predmetu *Podelean protiv Rumunije* (odluka), 2019, u kojem se podnosilac predstavke žalio na buku iz fabrike krečnjaka i cementa, Sud je posebnu važnost pridao četirima faktorima pri utvrđivanju da je država ispunila svoje pozitivne obaveze: podnosilac predstavke je odlučio da živi u blizini izvora buke iako je znao za njeno postojanje; nije podneo pritužbu institucijama i sudovima na druge izvore buke koji su dodatno doprinosili zvučnim smetnjama kojima je bio izložen; uživao je potrebne procesne garancije; domaće institucije su nastojale da smanje nivo buke (obezbeđivanjem da rad fabrike bude u skladu s ekološkim dozvolama, merenjem nivoa buke i sprovođenjem procesa modernizacije i zvučne izolacije). Sud je zaključio da, iako naponi institucija nisu doveli do smanjenja nivoa buke ispod granice propisane domaćim zakonima, to je delimično bilo posledica postojanja drugih izvora zagađenja i odluke podnosioca predstavke da na domaćem nivou ne preduzme mere kako bi se žalio na sve te izvore.

U predmetu *Kapa i drugi protiv Poljske*, 2021, stavovi 164–175, u kojem su se podnosioci predstavke žalili na smetnje uzrokovane izlaganjem njihovog doma intenzivnom drumskom saobraćaju usled preusmeravanja trase koje su institucije uvele, Sud je primetio da institucije nisu ostale pasivne, ali da, uprkos „značajnim naporima” uložnim u smanjenje smetnji, preduzete mere u velikoj meri nisu bile delotvorne, čime su interesi učesnika u putnom saobraćaju stavljeni ispred interesa lokalnog stanovništva. Sud je utvrdio povredu prava podnosioca predstavke na poštovanje njihovih domova zbog preusmeravanja gustog saobraćaja na put koji nije bio pogodan za takav saobraćaj i zbog izostanka delotvornog i adekvatnog odgovora domaćih institucija na probleme sa kojima su se stanovnici suočavali.

U predmetu *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 123–136, koji se odnosi na zagađenje i štetne uticaje uzrokovane deponijom otpada kojom je upravljala privatna kompanija, Sud je utvrdio povredu člana 8. na osnovu toga što, uprkos postojanju snažnog regulatornog okvira koji uređuje upravljanje otpadom, institucije isprva nisu dosledno primenjivale taj okvir. Međutim, Sud je zaključio da je, imajući u vidu mere koje su institucije naknadno preduzele, Vlada uspešla da uspostavi pravičnu ravnotežu između, s jedne strane, opšteg socio-ekonomskog interesa da se uspostave valjane politike upravljanja otpadom i delotvorne prakse u vezi sa njegovom obradom i, s druge strane, individualnog interesa prvog podnosioca predstavke da živi u povoljnim uslovima životne sredine.

- **Specifično za opasne aktivnosti: prevencija i informisanje**

- Naglasak mora biti na prevenciji

143. Sud je istakao da se, u kontekstu *opasnih aktivnosti*, obim pozitivnih obaveza prema članu 2. i članu 8. Konvencije u velikoj meri preklapa. Pozitivna obaveza prema članu 8. stoga zahteva da nacionalne institucije preduzmu iste praktične mere koje se od njih očekuju u okviru njihove pozitivne obaveze prema članu 2. (*Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stavovi 212. i 216; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 102; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 538).

144. Konkretno, kao i u okviru člana 2, pozitivna obaveza da se preduzmu sve odgovarajuće mere za zaštitu prava podnosioca predstavke prema članu 8. stav 1. prvenstveno podrazumeva osnovnu dužnost države da uspostavi zakonodavni i administrativni okvir namenjen delotvornoj prevenciji štete po životnu sredinu i zdravlje ljudi (*Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 88).

Prilikom ispitivanja pritužbi na osnovu člana 8, u predmetima u kojima je država bila suočena sa složenim pitanjima politika u oblasti životne sredine i ekonomije, *naročito u predmetima koji uključuju opasne aktivnosti*, Sud je naglasio da ta država mora, pored toga, doneti propise prilagođene posebnim okolnostima date aktivnosti, posebno u pogledu nivoa potencijalnog rizika. Propisi moraju obuhvatiti izdavanje dozvola, uspostavljanje, rad, sigurnost i nadzor aktivnosti i učiniti obaveznim preduzimanje praktičnih mera od strane svih uključenih strana kako bi se osigurala delotvorna zaštita građana čiji bi životi mogli biti ugroženi rizicima svojstvenim toj oblasti (*Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 88; *Brândușe protiv Rumunije*, 2009, stav 63; *Băcilă protiv Rumunije*, 2010, stav 61; *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 106; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017; *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stav 75; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 159; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 124; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 538(a)).

145. Primeri:

U predmetu *Băcilă protiv Rumunije*, 2010, stavovi 66–73, podnositeljka predstavke je podnela pritužbu zbog nemogućnosti lokalnih institucija da nateraju kompaniju koja upravlja postrojenjem za preradu olova i cinka da smanji nivo zagađenja na nivo koji bi bio u skladu s dobrobiti lokalnog stanovništva. Sud je primetio da Vlada nije predočila nikakav dokaz da su mere za smanjenje zagađenja, koje su bile uslov za izdavanje dozvole za rad postrojenja, propisno sprovedene, te da je postrojenje radilo tri godine bez potrebne dozvole, iako su lokalne institucije bile svesne ozbiljnih problema zagađenja koje je izazivala njegova delatnost i čekale su godinama pre nego što su preduzele bilo kakve mere protiv rukovaoca postrojenja. Sud je zaključio da interes domaćih institucija za očuvanje ekonomske aktivnosti najvećeg poslodavca u opštini ne može imati prednost u odnosu na pravo građana da uživaju u zdravom i uravnoteženom životnom okruženju. Shodno tome, Sud je presudio da, uprkos širokom polju slobodne procene, tužena država nije uspeła da uspostavi pravičnu ravnotežu između interesa ekonomske dobrobiti grada (zaštita aktivnosti glavnog lokalnog poslodavca) i delotvornog uživanja prava podnosioca predstavke na poštovanje njenog doma i privatnog i porodičnog života.

U predmetu *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stavovi 215–216, Sud se, utvrdivši povredu člana 8. Konvencije i člana 1. Protokola br. 1, pozvao na svoje nalaze iz presude na osnovu člana 2. Konvencije (videti odeljak koji se odnosi na član 2. iznad): 1. institucije nisu uspostavile jasan zakonodavni i administrativni okvir koji bi im omogućio da delotvorno procene rizike povezane sa radom rezervoara i da sprovedu politike urbanog razvoja u blizini rezervoara u skladu sa relevantnim tehničkim standardima; 2. nije postojao koherentan nadzorni sistem koji bi podstakao odgovorne da preduzmu korake kako bi osigurali adekvatnu zaštitu stanovništva koje živi u tom području, a posebno da održavaju rečno korito dovoljno čistim kako bi moglo da izdrži hitna otpuštanja vode iz rezervoara, da na tom mestu uspostave sistem za hitna upozorenja i da obaveste lokalno stanovništvo o potencijalnim rizicima povezanim sa radom rezervoara; 3. nije utvrđeno da je postojala dovoljna koordinacija i saradnja između različitih administrativnih institucija kako bi se osiguralo da rizici na koje su upozorene ne postanu toliko ozbiljni da ugroze živote ljudi. Sud je takođe primetio da institucije nisu preduzele nikakve mere ni nakon poplave zbog koje su podnosioci predstavke podneli pritužbu, što znači da je rizik za živote onih koji su živeli u blizini rezervoara izgleda i dalje postojao u trenutku donošenja presude.

U predmetu *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stavovi 103–117, koji se odnosi na izloženost radnika azbestu dok su radili u državnom brodogradilištu, Sud je utvrdio povredu člana 2. u odnosu na jednog od podnosilaca predstavke koji je preminuo od mezotelioma, zbog neadekvatnih propisa i delimičnih mera koje su bile preduzete (videti deo o članu 2. iznad). Pozivajući se na obrazloženje koje je dovelo do ovog zaključka, Sud je utvrdio da je došlo i do povrede člana 8. u odnosu na preostale podnosiocе predstavke.

U predmetu *Jugheli i drugi protiv Gruzije*, 2017, stavovi 73–78, koji se odnosi na zagađenje vazduha iz termoelektrane, Sud je utvrdio povredu člana 8. na osnovu dva elementa. Prvo, primetio je da u relevantnom periodu nisu postojali preventivni propisi za opasne aktivnosti, istakavši da je gotovo potpuni nedostatak regulatornog okvira primenjivog na potencijalno opasne aktivnosti termoelektrane omogućio njen rad u neposrednoj blizini domova podnosilaca predstavke bez ikakvih zaštitnih mera za sprečavanje ili makar smanjenje zagađenja vazduha i njegovih negativnih efekata po zdravlje i dobrobit stanovnika. Drugo, Sud je ukazao na neaktivnost institucija u vezi s ovom situacijom, iako su priznale ekološke probleme s kojima se suočavalo stanovništvo. Sud je zaključio da, uprkos polju slobodne procene koju institucije imaju u predmetima koji se odnose na pitanja zaštite životne sredine, tužena država nije uspeła da uspostavi pravičnu ravnotežu između interesa zajednice da ima funkcionalnu termoelektranu i delotvornog uživanja prava podnosilaca predstavke na poštovanje njihovog doma i privatnog života.

U predmetu *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stavovi 162–174, u kojem su lokalni stanovnici podneli pritužbu zbog izostanka reakcije države u zaštiti njihovog zdravlja i životne sredine od toksičnih emisija iz železare u Tarantu, Sud je primetio da su različite studije sprovedene na domaćem nivou ukazale na uticaj tih emisija na životnu sredinu i javno zdravlje, kao i na uzročno-posledičnu vezu između izloženosti emisijama i niza ozbiljnih bolesti, uključujući povećane stope smrtnosti. Sud je utvrdio da pokušaji institucija da dekontaminiraju region nisu doneli očekivane rezultate i da je Vlada u više navrata intervenisala kako bi garantovala kontinuitet proizvodnje čelika, uprkos tome što su nadležne

sudske institucije, na osnovu izveštaja veštaka hemijske i epidemiološke struke, utvrdile postojanje ozbiljnih rizika po zdravlje i životnu sredinu. Sud je zaključio da je u načinu na koji su institucije upravljale pitanjima u oblasti životne sredine povezanim s proizvodnim aktivnostima fabrike došlo do mrtve tačke, ukazujući na nastavak situacije zagađenja životne sredine koja ugrožava zdravlje podnosioca predstavke i, šire gledano, celokupnog stanovništva koje živi u ugroženim oblastima, a koje je, kako stvari stoje, ostalo uskraćeno za informacije o napretku dekontaminacije, naročito u pogledu vremenskih okvira za izvođenje planiranih radova. Sud je stoga utvrdio da institucije nisu preduzele sve neophodne mere za osiguranje zaštite prava podnosioca predstavke na poštovanje njihovog privatnog života.

• **Informisanje osoba izloženih zdravstvenom riziku, van bilo kog procesa donošenja odluka**

146. U domenu opasnih aktivnosti, član 8. Konvencije nalaže da osobe izložene zdravstvenom riziku moraju imati pristup dostupnim informacijama koje im omogućavaju da procene taj rizik, čak i van bilo kog procesa donošenja odluka (*Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, stav 60; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 125; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 538(f)). (za pristup informacijama u okviru procesa donošenja odluka, videti tekst u nastavku).

Prilikom procene poštovanja ovog prava, Sud može uzeti u obzir obaveze proizašle iz drugih relevantnih međunarodnih instrumenata, kao što je Arhuska konvencija, konkretno član 5. stav 1. tačka (c) tog teksta („Svaka Strana će osigurati... u slučaju neposredne opasnosti po zdravlje ljudi ili životnu sredinu, bilo da je ona uzrokovana ljudskom delatnošću ili prirodnim uzrocima, da sve informacije koje bi mogle omogućiti javnosti da preduzme mere za sprečavanje ili ublažavanje štete koja proizilazi iz te pretnje, a koje poseduju organi javne vlasti, budu odmah i bez odlaganja dostavljene pripadnicima javnosti koji mogu biti ugroženi”) (*Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 107; (*Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 125; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539(d)).

147. Kada Vlada sprovodi opasne aktivnosti koje mogu imati skrivene negativne posledice po zdravlje osoba uključenih u te aktivnosti, poštovanje privatnog i porodičnog života u skladu sa članom 8. zahteva da, osim ako postoje razlozi nacionalne bezbednosti, bude uspostavljen delotvoran i dostupan postupak koji omogućava takvim osobama da zatraže sve relevantne i odgovarajuće informacije (*McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stav 101; *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2005, stav 162; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 246).

148. Pojedine presude ukazuju na to da država ima obavezu da informacije pruži *proprio motu* u skladu sa članom 8. (*Tătar protiv Rumunije*, 2009, stavovi 120–124; *Brândușe protiv Rumunije*, 2009, stav 74; *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stavovi 107. i 113; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 152; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539(d)), kao i u skladu sa članom 2. (videti gore).

149. **Primeri:**

U predmetu *Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, stav 60, koji se odnosi na osobe koje su živele u blizini hemijske fabrike klasifikovane kao „visokorizične prema direktivi Seveso” i koja je tokom proizvodnog ciklusa ispuštala velike količine zapaljivog gasa i toksičnih supstanci, što je dovelo do hospitalizacije 150 osoba, Sud je presudio da je tužena država prekršila svoju obavezu da zaštiti pravo podnosioca predstavke na poštovanje privatnog i porodičnog života, jer je dopustila da čekaju na ključne informacije koje bi im omogućile da procene rizike kojima bi oni i njihove porodice bili izloženi ukoliko bi nastavili da žive u gradu koji je, u slučaju nesreće u fabrici, bio izložen opasnosti.

U predmetu *McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stavovi 101–103, koji se odnosi na izloženost vojnih lica zračenju tokom serije atmosferskih testiranja nuklearnog oružja, Sud je presudio da, kada Vlada sprovodi opasne aktivnosti koje mogu imati skrivene štetne posledice po zdravlje osoba uključenih u te aktivnosti, poštovanje privatnog i porodičnog života prema članu 8. zahteva da bude uspostavljen delotvoran i dostupan postupak koji omogućava tim osobama da potraže sve relevantne i odgovarajuće informacije. Budući da su podnosioci predstavke imali pristup postupku koji im je, u okolnostima njihovog predmeta, omogućavao da zatraže dokumente o nivou zračenja zabeleženom na Božićnom ostrvu nakon testova, Sud nije utvrdio povredu te odredbe.

Slično tome, u predmetu *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2005, stavovi 162–167, koji se odnosi na izloženost vojnog lica niskim dozama iperita i nervnog gasa u svrhu istraživanja, nakon čega su mu dijagnostikovane različite bolesti (kasno otkrivena bronhijalna astma, hipertenzija i hronična opstruktivna bolest disajnih puteva), Sud je smatrao da su institucije imale pozitivnu obavezu da obezbede podnosiocu predstavke delotvoran i dostupan postupak koji bi mu omogućio pristup svim relevantnim i odgovarajućim informacijama koje bi mu omogućile da proceni rizik kojem je bio izložen tokom učešća u testiranjima. Sud je zaključio da postupak primenjen u predmetu *McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, ne bi zadovoljio ovu obavezu, s obzirom na to da se odnosio isključivo na sporove u vezi s penzijama, i utvrdio je povredu člana 8.

U predmetu *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stavovi 120–124, koji se odnosi na nesreću u rudniku zlata u kojem se koristio postupak cijanizacije, a čije su ozbiljne zdravstvene i ekološke posledice bile zabeležene u međunarodnim studijama i izveštajima, Sud je naglasio da su institucije bile u obavezi da pruže adekvatne i detaljne informacije o prošlim, sadašnjim i budućim posledicama nesreće po zdravlje lokalnog stanovništva i životnu sredinu, kao i o preventivnim merama i preporukama za zaštitu populacije u slučaju sličnih događaja u budućnosti. Sud je konstatovao da je jedan od podnosilaca predstavke bezuspešno pokušavao da dobije informacije od administrativnih i pravosudnih institucija o potencijalnim rizicima kojima su on i njegova porodica bili izloženi i da osigura procesuiranje odgovornih lica. Sud je dalje naveo da institucije nisu ispunile svoju obavezu da informišu pogođenu populaciju, a posebno podnosiocima predstavke, koji nisu uspeali da dobiju informacije o mogućim merama za sprečavanje ponavljanja slične nesreće ili o postupcima koje bi trebalo preduzeti u takvom slučaju.

U predmetu *Brândeș protiv Rumunije*, 2009, stav 74, u kojem je zatvorenik podneo pritužbu zbog gradske deponije u neposrednoj blizini zatvora u kojem je bio pritvoren, Sud je posebnu pažnju posvetio činjenici da, iako je pokrenut postupak zatvaranja deponije, opštinske institucije su kažnjene jer na datoj lokaciji nisu postavile nikakve javne informacije ili upozorenja o rizicima za životnu sredinu i javno zdravlje koje deponija predstavlja. Sud je takođe primetio da Vlada nije opisala mere koje su institucije preduzele kako bi osigurale da zatvorenicima, a posebno podnosilac predstavke – koji je od institucija zahtevao informacije o spornoj deponiji – imaju delotvoran pristup rezultatima studija o njenom uticaju i informacijama koje bi im omogućile da procene zdravstveni rizik kojem su bili izloženi.

U predmetu *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stavovi 107. i 113, u kojem su podnosioci predstavke podneli pritužbu zbog zagađenja i drugih smetnji uzrokovanih lošim upravljanjem u prikupljanju, preradi i odlaganju otpada u regionu Kampanije u Italiji, Sud je naglasio posebnu važnost javnog pristupa informacijama koje omogućavaju građanima da procene rizike kojima su izloženi. Sud je dalje naveo da član 5. stav 1 (c) Arhuske konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine, koju je Italija ratifikovala, propisuje da svaka država ugovornica mora obezbediti da „u slučaju neposredne opasnosti po zdravlje ljudi ili životnu sredinu, bilo da je ona uzrokovana ljudskom delatnošću ili prirodnim uzrocima, da sve informacije koje bi mogle omogućiti javnosti da preduzme mere za sprečavanje ili ublažavanje štete koja proizilazi iz te pretnje, a koje poseduju organi javne vlasti, budu odmah i bez odlaganja dostavljene pripadnicima javnosti koji mogu biti ugroženi”. U ovom predmetu, međutim, Sud je primetio da su studije koje je naručilo odeljenje za civilno planiranje za vanredne situacije bile javno objavljene. Na osnovu toga je zaključio da su institucije u Italiji ispunile svoju obavezu da informišu pogođene osobe, uključujući podnosiocima predstavke, o potencijalnim rizicima kojima su bili izloženi nastavljajući da žive u Kampaniji. Videti i predmet *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 152, koji se takođe odnosi na kriznu situaciju u vezi sa otpadom u Kampaniji, u kojem je Sud zaključio da su institucije ispunile svoju obavezu da informišu pogođene osobe, uključujući podnosiocima predstavke, o potencijalnom riziku kojem su bile izložene, s obzirom na to da je Odeljenje za civilnu zaštitu objavilo studije o uticaju na zdravlje, dok su informacije o ekološkoj situaciji na deponiji u blizini domova podnosilaca predstavke objavili parlamentarna komisija, gradonačelnik i javni tužilac.

U predmetu *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stavovi 245–250, u kojem su podnosioci predstavke podneli pritužbu zbog nedovoljnog informisanja javnosti o rizicima povezanim s terminalima za tečni prirodni gas, Sud je uzeo u obzir informacije koje su bile javno dostupne u okviru procesa donošenja odluka, kao i činjenicu da je domaće pravo u velikoj meri obezbedilo i organizovalo pravo na pristup informacijama o životnoj sredini i rizicima koji proizilaze iz opasnih aktivnosti. Sud je

primetio da su institucije i investitori projekata dobrovoljno pružili veliku količinu informacija javnosti i da podnosioci predstavke nisu dokazali da su im uskraćeni bilo kakvi značajni dokumenti. Takođe je dodao da su podnosioci predstavke imali mehanizam ustanovljen na osnovu zakona kojim su mogli da traže informacije o svakom postupku u kojem nisu imali pristup. Sud je zaključio da je država ispunila svoju pozitivnu obavezu prema članu 8.

ii. Proces donošenja odluka

150. Kad god se nacionalnim institucijama dodeljuje diskreciono pravo koje može uticati na uživanje prava zagaranovanih Konvencijom, poput onih iz člana 8, procesne zaštitne mere dostupne pojedincu igraju ključnu ulogu u oceni da li je tužena država ostala u okviru svog polja slobodne procene (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 137; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539).

151. Sud je stoga istakao da, iako član 8. ne sadrži izričite proceduralne zahteve, proces donošenja odluka mora biti pravičan i takav da omogući poštovanje interesa pojedinca koji su zaštićeni članom 8. (*Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 118; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 82; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 62; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 219; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 137; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 151). Sud je, stoga, dužan da razmotri sve proceduralne aspekte, uključujući vrstu politike ili odluke koja je u pitanju, u kojoj meri su tokom celog postupka donošenja odluka uzeti u obzir stavovi pojedinaca, kao i procesne zaštitne mere koje su im bile dostupne (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 104; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 118; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 82; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 62; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 219; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 137; *Udovičić protiv Hrvatske*, 2014, stav 151; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539(b)).

152. Sud se u nekim od svojih presuda direktno pozvao na *Arhusku konvenciju o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine* (*Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 118; *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011, stav 69; *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 107), pri čemu je istakao da u slučajevima kada država mora da rešava složena pitanja politike u oblasti životne sredine i ekonomije, proces donošenja odluka mora:

- uključivati odgovarajuće istrage i studije s ciljem prevencije i procene;
- omogućiti javni pristup zaključcima tih studija, kao i informacijama koje omogućavaju procenu opasnosti kojima su građani izloženi;
- omogućiti pojedincima na koje se odluka odnosi pravo na žalbu.

153. Uopšteno govoreći, iako pojedinci na koje se odluka odnosi moraju imati mogućnost da zaštite svoje interese u procesu donošenja odluka u oblasti životne sredine, što podrazumeva da moraju imati mogućnost da delotvorno učestvuju u relevantnim postupcima i da njihovi argumenti budu razmotreni, konkretno oblikovanje ovog procesa ostaje u okviru polja slobodne procene države (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539(e)).

154. U predmetu *Büttner i Krebs protiv Nemačke* (odluka), 2024, stav 73, Sud je naglasio da su zahtevi koji se odnose na postupke donošenja odluka postavljeni kako bi se osiguralo da se pravima zaštićenim članom 8. posveti odgovarajuća pažnja i kako bi institucije mogle pravilno da izbalansiraju suprotstavljena prava pojedinaca i interese zajednice u celini. Ovi zahtevi nisu cilj sami po sebi, već služe da garantuju da su institucije pravilno izvagale suprotstavljene interese i delovale u okviru svog polja slobodne procene. Stoga, nedostatak u sprovođenju ovih zahteva u okviru postupka planiranja, u načelu, dovodi u pitanje da li je pojedincima posvećena dužna pažnja i da li odluka doneta u postupku planiranja ispunjava zahteve člana 8. Međutim, nema osnova za utvrđivanje povrede člana 8. ako domaći sudovi dokažu da su institucije uzele u obzir i izbalansirale prava koja su u pitanju, ako su, u skladu sa zakonom i bez naznaka proizvoljnosti, isključili mogućnost da je procesna greška uticala na ishod tog balansiranja na štetu podnosioca predstavke i ako ne postoje drugi pokazatelji da su institucije prekoračile svoje polje slobodne procene.

155. U ovom predmetu, sledeći ovaj pristup, Sud je odbio kao očigledno neosnovanu predstavku podnetu od strane pojedinaca koji žive u blizini projekta aerodroma Berlin Brandenburg, a koji su tvrdili

da su im institucije tokom postupka odobravanja planiranja svesno pružile netačne informacije o predviđenim rutama letova, zbog čega su tek nakon odobrenja projekta saznali da će buka na njih imati daleko veći uticaj nego što se prvobitno smatralo. Sud je posebno primetio da su domaći sudovi, nakon ispitivanja pritužbi podnosilaca predstavke u sudskim postupcima koji su im pružili sve neophodne procesne zaštitne mere, utvrdili da balansiranje suprotstavljenih interesa koje su sprovele institucije nije bilo manjkavo i da nedostaci u postupku odobravanja nisu uticali na njegov ishod u odnosu na podnosioc predstavke. Sud je takođe primetio da podnosioci predstavke pred njim nisu tvrdili da su promenjene rute leta na njih uticale na način koji bi predstavljao suštinsku povredu njihovog prava na poštovanje doma i privatnog i porodičnog života.

χ. Prethodne istrage i studije

156. Kada država mora da donese odluke u vezi sa složenim pitanjima politike u oblasti životne sredine i ekonomije, postupak donošenja odluka mora, pre svega, uključivati odgovarajuće istrage i studije kako bi se omogućilo postizanje pravične ravnoteže između različitih suprotstavljenih interesa (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 128; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 119; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 43; *Lemke protiv Turske*, 2007, stav 41; *Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 83; *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 88; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 220; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 138; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539(c)), predviđajući i unapred procenjujući efekte aktivnosti koje bi mogle štetiti životnoj sredini i narušiti prava pojedinaca (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 119; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 43; *Lemke protiv Turske*, 2007, stav 41; *Băcilă protiv Rumunije*, 2010, stav 62; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 220; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stav 21).

157. Sud će posebno ispitati da li su institucije sprovele dovoljne studije kako bi procenile rizike potencijalno opasne aktivnosti (*Dubetska i drugi protiv Ukrajine*, 2011, stav 143).

158. Međutim, to ne znači da se odluke mogu doneti samo ako su dostupni sveobuhvatni i merljivi podaci za svaki aspekt predmeta koji se razmatra (*Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stav 128; *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 118; *Gaida protiv Nemačke* (odluka), 2007; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 82; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 70; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stavovi 219. i 231; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 138). Ono što je važno jeste da se efekti aktivnosti koje mogu naštetiti životnoj sredini i tako ugroziti prava pojedinaca zaštićena Konvencijom mogu predvideti i proceniti unapred (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539(c)).

159. U predmetu *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 70, Sud nije izveo nikakav zaključak iz činjenice da dozvola za organizaciju vatrometa tokom dve sedmice godišnje u okviru lokalnih festivala nije bila prethodno procenjena kroz studiju o proceni uticaja na životnu sredinu. Suprotno tome, u predmetu *Brândușe protiv Rumunije*, 2009, stav 73, koji se ticao neprijatnih mirisa sa deponije otpada, Sud je u odluci o povredi člana 8. uzeo u obzir činjenicu da nije sprovedena prethodna studija o proceni uticaja.

ii. Pristup informacijama

160. Javnost mora imati pristup zaključcima takvih studija (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 119; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 43; *Lemke protiv Turske*, 2007, stav 41; *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 88. i 113; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 138; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017; *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 539(d)).

Gde je to primenjivo, pripadnici javnosti takođe moraju imati pristup informacijama koje im omogućavaju da procene rizik kojem su izloženi (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 119; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 43; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 83; *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stavovi 88. i 113; *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 107).

iii. Pristup sudovima

161. Pogođeni pojedinci moraju imati mogućnost da podnesu žalbu sudu protiv bilo koje odluke, postupanja ili propusta ako smatraju da njihovim interesima ili komentarima nije pridana odgovarajuća težina u procesu donošenja odluka (*Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004, stav 119; *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006, stav 43; *Wałkuska protiv Poljske* (odluka), 2008; *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 88; *Giacomelli protiv Italije*, 2006, stav 83; *Zammit Maempel protiv Malte*, 2011, stav 62; *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 221; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stavovi 138. i 155; *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stav 21).

iv. Primeri

U predmetu *Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001, koji se odnosi na planiranu javnu železničku liniju, Sud je primetio da su moguće štetne posledice ispitane od strane institucija u Holandiji u svim fazama postupka planiranja. Preliminarna odluka o planiranju, koja je uključivala studiju o proceni uticaja, bila je predstavljena javnosti, koja je bila pozvana da dostavi komentare. Nakon toga, odluka o planiranju je značajno revidirana, a planirani su značajni javni izdaci kako bi se rešili problemi koji su tako utvrđeni. Pritom su podnosioci predstavke imali pristup sudovima.

U predmetu *Taşkın i drugi protiv Turske*, 2004 (videti i *Öçkan i drugi protiv Turske*, 2006; *Lemke protiv Turske*, 2007, i *Genç i Demirgan protiv Turske*, 2017), koji se odnosi na izdavanje dozvole za rad rudnika zlata u kojem se koristi postupak cijanizacije, Sud je primetio da je pre izdavanja dozvole sprovedena studija o proceni uticaja na životnu sredinu i organizovan sastanak za informisanje javnosti, na kojem je ta studija predstavljena i gde su učesnici bili pozvani da daju komentare. Sud je dalje primetio da su stanovnici tog regiona imali pristup svim relevantnim dokumentima. Dalje je istakao da je Vrhovni upravni sud, kojem su se obratili stanovnici sela u blizini rudnika, ukinuo dozvolu, pozivajući se na pozitivnu obavezu države u vezi s pravom na život i pravom na životnu sredinu. Pozivajući se na nalaze studije o proceni uticaja i drugih izveštaja, sud je zaključio da je, s obzirom na geografski položaj rudnika i geološke karakteristike regiona, dozvola za rad bila nespojiva s javnim interesom, budući da su studije otkrile opasnosti za lokalni ekosistem i zdravlje ljudi usled upotrebe natrijum-cijanida. Međutim, iako je presuda Vrhovnog upravnog suda bila odmah izvršna, zatvaranje rudnika je naloženo tek deset meseci nakon njenog donošenja i četiri meseca nakon što je dostavljena institucijama. Naknadno, odlukom koja nije bila javno dostupna, Savet ministara je odobrio nastavak proizvodnje u rudniku zlata. Sud je zaključio da su institucije podnosiocima predstavke uskratile bilo kakvo korisno dejstvo procesnih zaštitnih mera.

U predmetu *Giacomelli protiv Italije*, 2006, koji se odnosi na operativnu dozvolu za skladištenje i obradu opasnog otpada, Sud je utvrdio da ni izdavanju dozvole za rad ni odobrenju za detoksikaciju industrijskog otpada nije prethodila nikakva odgovarajuća studija ili istraga, iako je domaće pravo zahtevalo prethodnu procenu uticaja na životnu sredinu. Institucije su od rukovaoca postrojenja zatražile da sprovede studiju o proceni uticaja tek sedam godina nakon što su operacije detoksikacije otpočete. Nadalje, administrativne institucije nisu naredile zatvaranje postrojenja iako je domaći sud, kojem se obratila podnositeljka predstavke, utvrdio da njegove aktivnosti nisu imale nikakvu pravnu osnovu i da su morale biti odmah obustavljene sve dok ne budu usklađene sa propisima o zaštiti životne sredine. Sud je ocenio da administrativne institucije nisu postupale u skladu s domaćim zakonodavstvom o životnoj sredini i da su kasnije odbile da sprovedu sudske odluke kojima je potvrđena nezakonitost spornih aktivnosti, čime su procesne zaštitne mere na koje se podnositeljka predstavke mogla osloniti postale nedelotvorne i narušeno je načelo vladavine prava. Proceduralni mehanizam predviđen domaćim pravom za zaštitu prava pojedinaca, posebno obaveza sprovođenja procene uticaja na životnu sredinu pre bilo kojeg projekta s potencijalno štetnim posledicama po životnu sredinu, kao i mogućnost da zainteresovani građani učestvuju u postupku izdavanja dozvole, podnesu sopstvene primedbe sudskim institucijama i, po potrebi, dobiju nalog za obustavljanje opasne aktivnosti, u ovom predmetu je bio lišen bilo kakvog korisnog dejstva tokom veoma dugog perioda. Sud je zaključio da, uprkos polju slobodne procene koje je na raspolaganju tuženoj državi, ona nije uspeła da postigne pravičnu ravnotežu između interesa zajednice da ima postrojenje za obradu toksičnog industrijskog otpada i delotvornog uživanja prava podnositeljke predstavke na poštovanje njenog doma i privatnog i porodičnog života.

U predmetu *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 101. i stavovi 110–119, koji se odnosi na izdavanje

dozvole za rad rudnika zlata i srebra u kojem se koristi postupak cijanizacije, Sud je najpre utvrdio da institucije nisu sprovele zadovoljavajuću prethodnu procenu potencijalnih rizika sporne aktivnosti i nisu preduzele odgovarajuće mere za zaštitu prava podnosioca predstavke na poštovanje njihovog privatnog života i doma, ali i, šire posmatrano, na uživanje zdrave i sigurne životne sredine. Konkretno, Sud je primetio da, iako je sprovedena procena uticaja pre izdavanja dozvole, spis predmeta nije pokazao da su institucije razmotrile opasnosti po životnu sredinu i javno zdravlje koje su proizašle iz te procene. Takođe je konstatovano da nalazi studije o proceni uticaja, na kojima se temeljilo izdavanje dozvole, nisu učinjeni javno dostupnim, da je održana javna rasprava, ali da studija o proceni uticaja nije predstavljena učesnicima, kao i da na pitanja učesnika u vezi sa opasnostima postupka cijanizacije nije odgovoreno.

U predmetu *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011, stavovi 67–72, koji se odnosi na izloženost lokalnog stanovništva zagađenju i drugim smetnjama izazvanim saobraćajem na gradskoj ulici na koju su institucije preusmerile saobraćaj nalik onom na auto-putu, Sud je posebno istakao da Vlada nije dokazala: da je odluka prethodno bila predmet odgovarajuće studije izvodljivosti u pogledu životne sredine, niti da je nakon toga usvojena razumna politika upravljanja životnom sredinom; niti da je podnositeljka predstavke imala značajnu priliku da se uključi u proces donošenja odluke, posebno osporavanjem politika opštine pred nezavisnim telom. Sud je zaključio da, u svetlu ovih faktora i u skladu sa Arhuskom konvencijom, nije postignuta potrebna pravična ravnoteža.

U predmetu *Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stavovi 191–192, lokalni stanovnici su podneli pritužbu zbog izgradnje i rada terminala za tečni prirodni gas u gradskoj luci, ukazujući na rizik od sudara broda koji bi doveo do velikog curenja gasa, praćenog eksplozijom ili požarom. Podnosioci predstavke su tvrdili da institucije nisu adekvatno procenile taj rizik. Sud je najpre konstatovao da je na snazi bio detaljan zakonodavni i regulatorni okvir usmeren na unapređenje bezbednosti i ograničavanje rizika povezanih s prenosom i obradom tečnog prirodnog gasa. Dalje je naveo da je domaći sud smatrao da su institucije izvršile adekvatnu procenu rizika, te je primetio da su obe lokacije bile predmet opširnih izveštaja o životnoj sredini, koji su utvrdili potencijalne rizike rada terminala za tečni prirodni gas i predložili mere za njihovo ublažavanje. Konačno, Sud je primetio da su zahtevi za građevinsku dozvolu bili objavljeni, da je javnost bila pozvana da podnese komentare i da su podnosioci predstavke imali mogućnost da zatraže i dobiju sudske preispitivanje. Sud je zaključio da nije bilo očigledne greške u proceni od strane nacionalnih institucija prilikom uspostavljanja pravične ravnoteže između suprotstavljenih interesa u predmetu, da je država ispunila svoju obavezu da osigura pravo podnosioca predstavke na poštovanje njihovog privatnog života i doma, te da stoga nije bilo povrede člana 8.

U predmetu *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stavovi 155–160, koji se odnosi na odobrenje za proširenje glavne sletne piste na aerodromu, Sud je primetio da je planirano proširenje bilo predmet detaljne studije uticaja na životnu sredinu u pogledu zagađenja bukom, da je sprovedena javna rasprava tokom koje je široj javnosti bio omogućen pristup projektnoj dokumentaciji i data mogućnost podnošenja komentara, te da su održane još dve javne rasprave u vezi sa planiranom dodelom prava službenosti u pogledu vazduhoplovnih i radio-električnih pitanja. Sud je zaključio da su sprovedene odgovarajuće istrage i studije, te da je javnost imala zadovoljavajući pristup njihovim nalazima. Takođe je primetio da su podnosioci predstavke imali pristup pravnim lekovima i da su ih koristili kako bi zaštitili svoja prava. Sud nije prihvatio kritike podnosioca predstavke u vezi sa fragmentacijom procesa donošenja odluka i time što nisu imali uvid u celokupnu dokumentaciju projekta. Sud je istakao da, u načelu, država ima slobodu izbora načina i sredstava za ispunjavanje svojih obaveza, prihvatio je argument Vlade da domaće pravo nije dozvoljavalo drugačiji pristup i primetio da su podnosioci predstavke, u svakom slučaju, imali priliku da učestvuju u svakoj fazi procesa donošenja odluka i da iznesu svoje primedbe.

Odluka u predmetu *Fieroiu i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2017, stavovi 24–29, koji se odnosi na izdavanje dozvole za izgradnju privremenog postrojenja za preradu i skladištenje otpada, pruža dodatni primer procesa donošenja odluka koji je Sud smatrao usklađenim sa zahtevima iz sudske prakse.

b. Posebna razmatranja u vezi sa klimatskim promenama**

162. Član 8. obuhvata pravo pojedinaca na delotvornu zaštitu od strane državnih institucija od

ozbiljnih negativnih posledica klimatskih promena po njihov život, zdravlje, dobrobit i kvalitet života (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 519 i 544). Obaveza države prema članu 8. sastoji se u tome da preduzme svoj deo odgovornosti kako bi osigurala takvu zaštitu (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 545).

i. Polje slobodne procene

163. S obzirom na prirodu i ozbiljnost pretnje i opšti konsenzus o ulozima u obezbeđivanju krajnjeg cilja delotvorne zaštite klime, putem postavljanja ukupnih ciljeva u pogledu smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte, u skladu sa preuzetim obavezama država ugovornica ka postizanju ugljenične neutralnosti, države imaju samo ograničeno polje slobodne procene u pogledu svoje posvećenosti neophodnosti borbe protiv klimatskih promena i njihovih štetnih posledica, kao i u pogledu postavljanja potrebnih ciljeva i zadataka. Nasuprot tome, države uživaju široko polje slobodne procene u pogledu izbora sredstava za postizanje ovih ciljeva, uključujući operativne odluke i politike usvojene radi ispunjenja međunarodno prihvaćenih ciljeva i obaveza, uzimajući u obzir prioritete i raspoložive resurse (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 541–543).

ii. Sadržaj pozitivnih obaveza

α. Načela

• Propisi i mere

164. Primarna dužnost države jeste da usvoji i delotvorno primeni propise i mere koji mogu da ublaže postojeće i potencijalno nepovratne buduće posledice klimatskih promena. Ovi propisi i mere moraju biti usmereni na sprečavanje povećanja koncentracije gasova sa efektom staklene bašte u atmosferi Zemlje i porasta prosečne globalne temperature na nivoe koji mogu izazvati ozbiljne i nepovratne negativne posledice po ljudska prava, a posebno pravo na privatni i porodični život i dom u skladu sa članom 8. Konvencije. Konkretno, delotvorno poštovanje ovih prava zahteva da svaka država ugovornica preduzme mere za značajno i progresivno smanjenje nivoa emisije gasova sa efektom staklene bašte u sopstvenoj nadležnosti, sa ciljem dostizanja ugljenične neutralnosti, u načelu, u naredne tri decenije. Pored toga, kako bi to zaista bilo ostvarivo i kako bi se izbegao nesrazmeran teret budućim generacijama, neophodno je preduzeti hitne mere i postaviti odgovarajuće srednjoročne ciljeve smanjenja emisije za period koji vodi ka ugljeničnoj neutralnosti. Takve mere bi, pre svega, trebalo da budu ugrađene u obavezujući regulatorni okvir na nacionalnom nivou, uz njegovo adekvatno sprovođenje. Odgovarajući ciljevi i vremenski okviri moraju biti sastavni deo domaćeg regulatornog okvira, kao osnova za opšte i sektorske mere ublažavanja posledica. (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 545–549).

Shodno tome, prilikom ocenjivanja da li je država ostala u okviru svog polja slobodne procene, Sud će ispitati da li su nadležne domaće institucije uzele u obzir potrebu da (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 550):

- (a) usvoje opšte mere koje preciziraju ciljni vremenski okvir za postizanje ugljenične neutralnosti i ukupni preostali ugljenični budžet za isti vremenski okvir ili neki drugi ekvivalentan način kvantifikacije budućih emisija gasova sa efektom staklene bašte, u skladu sa sveobuhvatnim ciljem nacionalnih i/ili globalnih obaveza za ublažavanje klimatskih promena;
- (b) definišu srednjoročne ciljeve i putanje smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte (po sektorima ili drugim relevantnim metodologijama) koji, u načelu, mogu da ispune ukupne nacionalne ciljeve smanjenja emisije u odgovarajućim vremenskim okvirima utvrđenim u nacionalnim politikama;
- (c) pruže dokaze koji pokazuju da su ispunili ili da su u procesu ispunjavanja relevantnih ciljeva smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte (videti podstavove (a)–(b) iznad);
- (d) održavaju relevantne ciljeve smanjenja emisije ažurnim, uz dužnu pažnju i na osnovu najboljih dostupnih dokaza; i
- (e) deluju blagovremeno i na odgovarajući i dosledan način pri osmišljavanju i sprovođenju odgovarajućih zakona i mera.

165. Pored ovih mera ublažavanja, države bi trebalo da usvoje i mere prilagođavanja usmerene na ublažavanje najtežih ili neposrednih posledica klimatskih promena, uzimajući u obzir sve relevantne posebne potrebe zaštite. Takve mere prilagođavanja moraju biti uspostavljene i delotvorno primenjene u skladu sa najboljim dostupnim dokazima i u skladu sa opštom strukturom pozitivnih obaveza države u ovom kontekstu (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 552).

• Proces donošenja odluka

166. Pre svega, informacije kojima raspolažu javne vlasti, a koje su od značaja za uspostavljanje i sprovođenje relevantnih propisa i mera za rešavanje problema klimatskih promena, moraju biti dostupne javnosti, a posebno onim licima koja mogu biti pogođena tim propisima i merama ili njihovim odsustvom. U tom smislu, moraju postojati procesne zaštitne mere koje omogućavaju pripadnicima javnosti pristup zaključcima relevantnih studija, kako bi mogli da procene rizik kojem su izloženi. Istovremeno, moraju postojati postupci putem kojih se u procesu donošenja odluka mogu uzeti u obzir stavovi javnosti, a naročito interesi onih koji su pogođeni ili bi mogli biti pogođeni relevantnim propisima i merama ili njihovim odsustvom (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 554).

β. Predmet *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV] (stavovi 555–573)

167. Udruženje podnosilac predstavke, koje okuplja starije žene i koje je osnovano radi promocije i sprovođenja delotvorne klimatske zaštite u ime svojih članica, podnelo je pritužbu, između ostalog, na osnovu člana 8, zbog navodne neadekvatnosti mera koje su institucije u Švajcarskoj preduzele za ublažavanje posledica klimatskih promena.

Primenjujući gore navedena načela, Sud je utvrdio da Švajcarska nije blagovremeno i na odgovarajući i dosledan način delovala u vezi s osmišljavanjem, razvojem i sprovođenjem relevantnog zakonodavnog i administrativnog okvira, te da je time prekoračila svoje polje slobodne procene i nije ispunila svoje pozitivne obaveze u ovoj oblasti, čime je prekršila član 8.

U tom kontekstu, Sud je najpre primetio da su u procesu uspostavljanja relevantnog domaćeg regulatornog okvira od strane institucija u Švajcarskoj postojali značajni nedostaci. Istakao je da je Zakon o CO₂ iz 2011. postavio cilj smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte za 20% do 2020. godine u poređenju sa nivoima iz 1990. godine, iako je trebalo da – prema proceni Švajcarskog Saveznog veća iz 2009. godine – industrijalizovane zemlje smanje emisije za 25–40% do tog datuma. Nadalje, predlog Saveznog veća iz 2017. godine za izmenu Zakona iz 2011. i postavljanje cilja smanjenja na 30% u periodu od 2020. do 2030. godine, odbijen je na referendumu 2021. godine. Time je ostavljena zakonska praznina za period posle 2020. godine, koju je država pokušala da reši delimičnom revizijom Zakona iz 2011, postavljajući cilj smanjenja emisija za period od 2021. do 2024. godine na 1,5% godišnje, ali bez odredbi za period nakon toga. Sud je zatim primetio da je, u kontekstu praćenja Pariskog sporazuma, Švajcarska u decembru 2021. godine podnela „nacionalno utvrđeni doprinos“, koji je podrazumevao smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte za najmanje 50% do 2030. godine u poređenju sa nivoima iz 1990. godine, odnosno prosečno smanjenje od najmanje 35% za period od 2021. do 2030. godine. Taj cilj je prenet u Zakon o klimi od 30. septembra 2022, koji predviđa dostizanje neto nulte emisije do 2050. godine, uz obavezu smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte „koliko god je to moguće“, i postavlja privremene mere za 2040. godinu, za period od 2031. do 2040. i za period od 2041. do 2050. godine. Međutim, Sud je primetio da taj zakon – koji je potvrđen na referendumu u junu 2023, ali još nije stupio na snagu u trenutku donošenja presude – sadrži opšte ciljeve, ali ne i konkretne mere za njihovo ostvarenje, koje je Savezno veće trebalo da odredi i „blagovremeno“ predloži Parlamentu. Takođe je istakao da je period od 2025. do 2030. godine ostao neregulisan. Sud je konstatovao da, s obzirom na hitnost klimatskih promena i trenutno odsustvo zadovoljavajućeg regulatornog okvira, teško može prihvatiti da bi sama zakonska obaveza „blagovremenog“ usvajanja konkretnih mera mogla ispuniti dužnost države da obezbedi delotvornu zaštitu pojedinaca unutar svoje jurisdikcije od negativnih efekata klimatskih promena na njihov život i zdravlje. Smatrao je da uvođenje ovog novog zakonodavstva nije dovoljno da otkloni nedostatke utvrđene u dosadašnjem pravnom okviru. Sud je takođe primetio da institucije u Švajcarskoj nisu

kvantifikovale, putem ugljeničnog budžeta ili na drugi način, nacionalna ograničenja emisije gasova sa efektom staklene bašte.

Dalje je primetio da institucije u Švajcarskoj ranije nisu ispunile postavljene ciljeve smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte (smanjenje od 20% do 2020. u odnosu na nivo iz 1990. godine).

II. Ograničavanje prava garantovanih članom 8. radi zaštite životne sredine

168. Zaštita životne sredine predstavlja legitiman cilj koji može opravdati mešanje u prava zagarantovana članom 8.

U predmetu *Buckley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1996, stav 63 i stavovi 74–85, Sud je presudio da je odbijanje izdavanja urbanističke dozvole Romkinji koja je postavila kamp-prikolice na zemljištu u svom vlasništvu kako bi tu živela sa svojom porodicom, kao i rešenje o uklanjanju kamp-prikolica, imalo legitiman cilj u skladu sa članom 8. Te odluke donete su u okviru sprovođenja urbanističke kontrole s ciljem unapređenja bezbednosti saobraćaja, očuvanja životne sredine i zaštite javnog zdravlja, a legitimni ciljevi su se, stoga, ogledali u zaštiti javne bezbednosti, ekonomskog blagostanja zemlje, zaštite zdravlja i zaštite prava drugih. Ističući da države uživaju široko polje slobodne procene u oblasti urbanističke politike, kako u definisanju opštih politika tako i u sprovođenju individualnih mera, Sud nije utvrdio povredu prava podnositeljke predstavke na poštovanje njenog doma.

U predmetu *Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2001, stavovi 82. i 90–116, koji se odnosi na slične mere, Sud je primetio da se u ovom predmetu nije radilo samo o pravu podnositeljke predstavke na poštovanje njenog doma, kao u predmetu *Buckley*, već i o njenom pravu na poštovanje privatnog i porodičnog života. Sud je ocenio da su sporne mere imale legitiman cilj zaštite „prava drugih“ kroz očuvanje životne sredine. Dalje je naglasio da pripadnost manjini sa tradicionalnim načinom života, koji se razlikuje od načina života većine, ne daje imunitet od opštih zakona čiji je cilj zaštita interesa zajednice u celini, poput zaštite životne sredine. Dodao je i da bi Sud nerado pružao zaštitu osobama koje se, svesno kršeći zakon ne poštujući zabrane, nastane na području zaštićene životne sredine. „Ako bi Sud postupio drugačije, to bi značilo podsticanje nezakonitog delovanja na štetu zaštite ekoloških prava drugih ljudi u zajednici.“ Ističući da države uživaju široko polje slobodne procene u izboru i sprovođenju urbanističkih politika, Sud nije utvrdio povredu člana 8.

U predmetu *Wells protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2007, koji se odnosi na krivični postupak protiv Roma koji je odbio da ukloni kamp-prikolicu sa zemljišta u njegovom vlasništvu na kojem je živio sa svojom porodicom, Sud je predstavku razmotrio sa aspekta prava na poštovanje privatnog i porodičnog života i doma. Ustanovio je da je sporna mera imala jedan od legitimnih ciljeva navedenih u članu 8: zaštitu „prava drugih“ kroz očuvanje životne sredine. Dalje je naglasio da države uživaju široko polje slobodne procene pri balansiranju interesa opšte populacije, posebno u oblasti zaštite životne sredine, i interesa manjine sa potencijalno suprotstavljenim zahtevima, te je pritužbu proglasio očigledno neosnovanom.

S druge strane, Sud je utvrdio povredu prava u predmetu *Winterstein i drugi protiv Francuske*, 2013, stav 146 i stavovi 147–167, koji se odnosi na Rome koji su iseljeni sa zemljišta na kojem su dugo boravili pod obrazloženjem da je ono deo „prirodnog područja koje podleže zaštiti zbog kvaliteta pejzaža i različitih karakteristika“. Sud je ocenio da je ova mera imala legitiman cilj u skladu sa članom 8. stav 2: zaštitu „prava drugih“ kroz očuvanje životne sredine. Međutim, zaključio je da prvostepeni sud nije sproveo odgovarajuću proveru srazmernosti mešanja, ističući da gubitak prostora za stanovanje predstavlja veoma ozbiljnu povredu prava na poštovanje doma. Nadalje, Sud je utvrdio da domaći sud nije u dovoljnoj meri uzeo u obzir potrebe pojedinih podnosilaca predstavke, naglašavajući da su pripadali ugroženoj manjini.

U predmetu *Kaminskas protiv Litvanije*, 2020, stavovi 48–66, koji se odnosi na nalog za rušenje kuće izgrađene nezakonito na šumskom zemljištu, Sud je ukazao da je očuvanje životne sredine sve važnije pitanje u današnjem društvu i zaključio da je mera rušenja imala za cilj zaštitu prava i sloboda drugih, budući da je bila namenjena očuvanju šumskog zemljišta, kao i sprečavanju nereda i unapređenju ekonomskog blagostanja zemlje. Istakavši da je kuća izgrađena nezakonito, Sud je naglasio da će

nerado pružati zaštitu onima koji su se, svesno kršeći zakon ne poštujući zabrane, nastanili na ekološki zaštićenom području, jer bi to značilo podsticanje nezakonitog delovanja na štetu *zaštite ekoloških prava drugih ljudi u zajednici*.

Član 9. (Sloboda misli, savesti i veroispovesti)

Član 9. Konvencije

« 1. Svako ima pravo na slobodu misli, savesti i veroispovesti; ovo pravo uključuje slobodu promene vere ili uverenja i slobodu čoveka da, bilo sam ili zajedno s drugima, javno ili privatno, ispoljava veru ili uverenje molitvom, propovedi, običajima i obredom.

2. Sloboda ispovedanja vere ili ubeđenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

169. Do danas Sud izgleda nije izričito utvrdio da ekološka uverenja potpadaju pod zaštitu člana 9. Ipak, iz presuda u predmetima *A.S.P.A.S. i Lasgrezas protiv Francuske*, 2011, stav 55, i *Chabauty protiv Francuske* [VV], 2012, stavovi 41–47, jasno proizlazi da protivljenje lovu iz etičkih razloga može predstavljati uverenje zaštićeno Konvencijom.

170. U predmetu *Executief van de Moslims van België i drugi protiv Belgije*, 2024, stavovi 92–101, koji se odnosi na zabranu klanja životinja bez prethodnog omamljivanja u Flamanskoj i Valonskoj regiji, Sud je zaključio da se zaštita dobrobiti životinja može smatrati aspektom „javnog morala”, što predstavlja legitiman cilj u smislu člana 9 stav 2.. Sud je posebno naglasio da se Konvencija ne može tumačiti na način koji bi podrazumevao apsolutno poštovanje prava i sloboda koje ona garantuje bez obzira na patnju životinja, imajući u vidu da član 1. Konvencije priznaje prava i slobode isključivo ljudima. Takođe, Sud nije našao razlog da odstupi od stava Evropskog suda pravde i Ustavnog suda Belgije, koji su zaključili da je zaštita dobrobiti životinja etička vrednost kojoj savremena demokratska društva pridaju sve veći značaj i da se ta okolnost mora uzeti u obzir prilikom razmatranja ograničenja slobode ispoljavanja veroispovesti.

Član 10. (sloboda izražavanja)

Član 10. Konvencije

„1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća.

2. Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”

I. Demonstracije i kampanje za zaštitu životne sredine

171. Učestvovanje u demonstracijama radi zaštite životne sredine predstavlja izražavanje mišljenja u smislu člana 10, čak i kada takve demonstracije fizički sprečavaju aktivnosti na koje se podnosi prigovor. Primeri: protest protiv lova na jarebice ili proširenja auto-puta (*Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1998, stav 92); protest protiv lova na lisice (*Hashman i Harrup protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 1999, stav 28); protest protiv urbanističkog projekta (*Peradze i drugi protiv Gruzije*, 2022, stav 41); skretanje pažnje javnosti na ekološke posledice naftnog bušenja i eksploatacije (*Bryan i drugi protiv Rusije*, 2023, stav 85); protest protiv sagorevanja uglja i potreba za prelaskom na obnovljive izvore energije (*Friedrich i drugi protiv Poljske*, 2024, stav 248).

172. Kampanja za zaštitu životne sredine takođe predstavlja izražavanje mišljenja u smislu člana 10. Primer: kampanja nevladine organizacije Greenpeace protiv kitolova (*Drieman i drugi protiv Norveške* (odluka), 2000).

II. Izražavanje mišljenja o pitanjima zaštite životne sredine: visok nivo zaštite

173. Pitanja koja se odnose na zaštitu prirode i životne sredine, zdravlja i poštovanja životinja su teme od opšteg značaja koje, u načelu, uživaju visok nivo zaštite u okviru prava na slobodu izražavanja.

Primeri:

- zaštita životne sredine i javnog zdravlja od strane institucija u Francuskoj nakon katastrofe u Černobilju (*Mamère protiv Francuske*, 2006, stav 20);
- postupanje prema životinjama (*VgT Verein gegen Tierfabriken protiv Švajcarske*, 2001, stavovi 70–71; u ovom predmetu, koji se odnosi na odbijanje emitovanja TV „oglasa” o industrijskom uzgajanju životinja koji je napravilo udruženje za zaštitu životinja, Sud je istakao da polje slobodne procene države treba da bude smanjeno, jer ono što je bilo u pitanju nisu bili isključivo „komercijalni” interesi pojedinca, već njegovo učešće u raspravi koja se tiče opšteg interesa; videti takođe *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) protiv Švajcarske* (br. 2) [VV], 2009, stav 92, i *Verein gegen Tierfabriken protiv Švajcarske* (odluka), 2011; *PETA Deutschland protiv Nemačke*, 2012, stav 47; *Animal Defenders International protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2013, stav 102; *Tierbefreier e.V. protiv Nemačke*, 2014, stavovi 51–52; *Guseva protiv Bugarske*, 2015, stavovi 41. i 55);
- zlostavljanje životinja, nemoralne prakse u poljoprivredi i zapošljavanju, krčenje šuma i prodaja nezdrave hrane (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2005, stav 88);
- lov na foke u severnoj Norveškoj (*Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške* [VV], 1999, stavovi 63–64);
- ekološki uticaj nuklearne elektrane (*Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke Republike* (odluka), 2006);
- planirana izgradnja nove saobraćajnice (*Almeida Azevedo protiv Portugala*, 2007, stav 28); i urbanistički projekat (*Peradze i drugi protiv Gruzije*, 2022, stavovi 41. i 45);
- zaštita životne sredine i javnog zdravlja i način na koji su institucije u Turskoj upravljale istim tokom katastrofalnog zemljotresa 17. avgusta 1999. godine (*Artun i Güvener protiv Turske*, 2007, stav 29);
- kvalitet vode (*Desjardin protiv Francuske*, 2007, stav 46; *Šabanović protiv Crne Gore i Srbije*, 2011, stav 44; *Tănăsoaia protiv Rumunije*, 2012, stavovi 43 i 48);
- izloženost zagađenju i drugim smetnjama (*Sapundzhiev protiv Bugarske*, 2018, stavovi 40. i 45);
- očuvanje zaštićene istorijske građevine (*Margulev protiv Rusije*, 2019, stavovi 37. i 47);
- zaštita upotrebe poljoprivrednog i šumskog zemljišta od rastuće gradnje kuća za odmor (*Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung protiv Austrije*, 2013, stavovi 35–36);

- potapanje antičkog lokaliteta usled izgradnje brane (*Cangi protiv Turske*, 2019, stav 34);
- izgradnja hidroelektrana (*Kılıçdaroğlu protiv Turske*, 2020, stav 49);
- ekološki i zdravstveni rizici projekta koji uključuje transport, rukovanje i skladištenje u dubokim geološkim odlagalištima velikih količina visokoradioaktivnog otpada dugog veka koji predstavlja visok rizik po javno zdravlje i životnu sredinu (*Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 87);
- plan eksploatacije ležišta zlata i srebra (*Bumbeş protiv Rumunije*, 2022, stav 92).

174. Komentari dati u kontekstu posvećenosti ekološkim pitanjima takođe uživaju visok nivo zaštite, jer predstavljaju izražavanje političkih ili aktivističkih stavova. Primeri: izjave izabranog predstavnika posvećenog ekološkim pitanjima (*Mamère protiv Francuske*, 2006, stav 20) ili komentari dati tokom izborne kampanje kandidata „Zelenih” na lokalnim izborima (*Desjardin protiv Francuske*, 2007, stav 46).

175. Visok nivo zaštite znači da je polje slobodne procene za procenu neophodnosti mešanja u slobodu izražavanja od strane država ugovornica „posebno sužen” (*Mamère protiv Francuske*, 2006, stav 20) ili „suženiji” (*Artun i Güvener protiv Turske*, 2007, stav 29; videti i *Animal Defenders International protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2013, stav 102).

176. Visok nivo zaštite se ne primenjuje kada metode i sredstva izražavanja u vezi sa životnom sredinom predstavljaju prinudu. U takvim slučajevima, države ugovornice imaju široko polje slobodne procene (*Drieman i drugi protiv Norveške* (odluka), 2000, u vezi sa opstrukcijom od strane aktivista organizacije Greenpeace u okviru kampanje protiv lova na kitove). Međutim, nenasilne opstruktivne akcije mogu uživati zaštitu, kao što pokazuje predmet *Bumbeş protiv Rumunije*, 2022, stavovi 92–102. U znak protesta protiv odobrenja rudarskog projekta od strane vlade, podnosilac predstavke i još jedna osoba su se lisicama vezali za ogradu koja vodi do parkinga sedišta vlade u Rumuniji, dok su drugi demonstranti držali transparente. Podnosilac predstavke je kasnije kažnjen zbog „formiranja grupe od tri ili više osoba radi činjenja nezakonitih radnji protivnih javnom redu i miru i normama društvenog suživota”. Sud je utvrdio povredu člana 10. tumačenog u svetlu člana 11, naglašavajući da su domaći sudovi dali preveliku težinu formalnoj nezakonitosti događaja, a da nisu procenili stepen ometanja koje su prouzrokovale radnje podnosioca predstavke.

177. U predmetu *Bryan i drugi protiv Rusije*, 2023, stavovi 96–97, Sud je utvrdio da hapšenje i lišenje slobode aktivista NVO Greenpeace, nakon njihovog pokušaja da se ukrcaju na naftnu platformu kako bi skrenuli pažnju javnosti na ekološke posledice eksploatacije nafte, predstavlja mešanje u njihovu slobodu izražavanja. Sud je zatim zaključio da, pošto je utvrđeno da su hapšenje i lišenje slobode bili nezakoniti u smislu člana 5. stav 1, ograničenje slobode izražavanja nije bilo „propisano zakonom” u smislu člana 10. Na toj osnovi, Sud je zaključio da je došlo do povrede člana 10, pri čemu je primetio da stoga nije bilo potrebe da ispituje da li je to mešanje imalo legitiman cilj i bilo neophodno u demokratskom društvu u smislu te odredbe. Isti zaključak je donet u predmetu *Friedrich i drugi protiv Poljske*, 2024, stav 255, koji se odnosi na hapšenje i lišenje slobode aktivista organizacije Greenpeace dok su učestvovali u blokadi teretnog broda koji je prevezio uglj, u cilju podizanja svesti o ekološkim posledicama sagorevanja uglja i potrebi prelaska na obnovljive izvore energije.

III. Priznavanje posebne uloge udruženja za zaštitu životne sredine u širenju informacija o delovanju javnih vlasti

178. Nevladine organizacije (NVO) koje učestvuju u raspravama od opšteg interesa vrše ulogu „čuvara javnog interesa”, koja ima sličnu važnost kao i uloga štampe. Da bi obavljale ovu funkciju, moraju biti u mogućnosti da objavljuju činjenice koje mogu biti od interesa za širu javnost, da daju procene i time doprinose transparentnosti rada javnih vlasti. Stoga, uživaju visok nivo zaštite u ostvarivanju svoje slobode izražavanja. Ova zaštita se primenjuje i na NVO za zaštitu životne sredine (*Vides Aizsardzības Klubs protiv Letonije*, 2004, stav 42; videti i *Animal Defenders International protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2013, stav 103; *Cangi protiv Turske*, 2019, stav 35; *Margulev protiv Rusije*, 2019, stav 47). Takođe se odnosi i na male nezvanične grupe aktivista (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog*

IV. Pristup informacijama o pitanjima životne sredine

A. Uslovno i ograničeno priznavanje prava na pristup informacijama koje poseduje država

179. U predmetu *Guerra i drugi protiv Italije*, 1998, stavovi 53–60, koji su pokrenule osobe koje su živele u blizini industrijskog postrojenja koje je predstavljalo rizik po javno zdravlje i životnu sredinu, podnosioci predstavke i Komisija su tvrdili da bi, s obzirom na to da obezbeđivanje informacija javnosti predstavlja jedan od osnovnih mehanizama zaštite zdravlja i dobrobiti lokalnog stanovništva u situacijama kada je ugrožena životna sredina, sloboda primanja informacija, garantovana članom 10, trebalo da se tumači tako da podrazumeva stvarno pravo na dobijanje informacija lokalnih stanovnika koji su pogođeni ili mogu biti pogođeni aktivnostima koje predstavljaju pretnju po životnu sredinu. Kako su naveli podnosioci predstavke i Komisija, član 10. Konvencije ne nameće državama samo obavezu da stave informacije na raspolaganje javnosti, već i pozitivnu obavezu da prikupljaju, obrađuju i šire takve informacije koje inače ne bi bile poznate javnosti. Prema njihovom mišljenju, zaštita garantovana članom 10. ima preventivnu funkciju u vezi sa potencijalnim kršenjima Konvencije u slučaju ozbiljne štete po životnu sredinu, te se član 10. primenjuje čak i pre nego što dođe do direktne povrede drugih osnovnih prava, poput prava na život ili prava na poštovanje privatnog i porodičnog života.

Sud je taj argument odbacio. Sud je istakao da sloboda primanja informacija „u suštini zabranjuje Vladi da nekoj osobi ograničava primanje informacije koje drugi žele ili mogu biti spremni da joj prenesu”. Na osnovu toga, Sud je presudio da član 10. ne može da se tumači tako da nameće pozitivne obaveze državama ugovornicama da same prikupljaju i šire informacije. Zaključak je da član 10. Konvencije nije primenjiv u ovom kontekstu. Međutim, Sud je pitanje razmotrio na osnovu člana 8. Konvencije (vidi prethodna objašnjenja o članu 8).

180. Kasnije je Sud precizirao da, iako član 10. ne daje pojedincima pravo pristupa informacijama koje poseduju javne vlasti, niti zahteva od države da im takve informacije dostavi, takvo pravo ili obaveza mogu proisteci u dva slučaja: 1. kada je objavljivanje informacija naloženo sudskom odlukom koja je pravosnažna; 2. kada je pristup informacijama ključan za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja, konkretno slobodu „primanja i saopštavanja informacija”, i kada bi njihovo uskraćivanje predstavljalo mešanje u to pravo (*Magyar Helsinki Bizottság protiv Mađarske* [VV], 2016, stav 156).

U drugoj od dve situacije, pitanje da li i u kojoj meri uskraćivanje informacija predstavlja mešanje u ovo pravo procenjuje se od slučaja do slučaja, u zavisnosti od konkretnih okolnosti slučaja. Relevantni kriterijumi za određivanje obima ovog prava su: 1. cilj zahteva za informacijama; 2. priroda traženih informacija; 3. uloga podnosioca zahteva; 4. dostupnost traženih informacija (ibid., stavovi 157–170). U predmetu *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 85, Sud je naglasio da se ovaj pristup mora primeniti i u situacijama kada navodno mešanje nije proisteklo iz uskraćivanja pristupa informacijama, već iz navodne obmane, netačnosti ili neprimerenosti informacija koje je dostavio javni organ, u skladu sa zakonskom obavezom pružanja informacija propisanom domaćim pravom. Sud je zaključio da se pružanje obmanjujućih, netačnih ili neprimerenih informacija u takvim slučajevima može smatrati ekvivalentnim uskraćivanju informacija.

181. U predmetu *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stavovi 79. i 107, Sud je rezimirao primenjivo načelo na sledeći način: iako član 10. Konvencije ne priznaje opšte pravo na pristup informacijama koje poseduju institucije, on može, u određenoj meri i pod određenim uslovima, garantovati takvo pravo i nametnuti obavezu institucijama da dostavljaju informacije.

182. Kao što pokazuju predmeti *Cangi protiv Turske*, 2019, stavovi 30–37, i *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stavovi 78–90 i 107–117, to se odnosi posebno na pristup informacijama o zaštiti životne sredine.

U predmetu *Cangi protiv Turske*, koji se odnosi na plan izgradnje brane koja bi dovela do potapanja antičkog nalazišta Alliano, zahtev podnosioca predstavke za dobijanje overene kopije zapisnika sa

sednice Odbora za kulturnu i prirodnu baštinu bio je odbijen. Sud je utvrdio da su informacije o kojima je reč bile od javnog interesa, budući da je „potapanje istorijskog nalazišta zbog izgradnje brane očigledno pitanje koje može izazvati značajnu kontroverzu, koje se odnosi na važno društveno pitanje ili uključuje problem za koji bi bilo u interesu javnosti da o njemu bude informisana”. Takođe je konstatovao da je podnosilac predstavke bio član i predstavnik NVO te da je njegov angažman u zaštiti antičkog lokaliteta Alliano i širenju informacija o trenutnim postupcima u vezi sa lokalitetom ukazivao na to da je delovao u ulozi „čuvara javnog interesa”. Sud je dodao da se zahtev podnosioca predstavke nije zasnivao samo na želji da taj dokument iskoristi kao dokaz o nedostacima u procesu donošenja odluke o brani, već pre svega na nameri da informiše javnost i pokaže da je dokument dostupan. Zaključio je da su odbijanjem zahteva podnosioca predstavke domaće institucije ometale ostvarivanje slobode primanja i saopštavanja informacija na način koji zadire u samu suštinu prava zagarantovanih članom 10. Imajući u vidu da takvo mešanje nije bilo propisano zakonom, Sud je utvrdio da je došlo do povrede te odredbe.

U predmetu *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, udruženja za zaštitu životne sredine koja su se protivila projektu izgradnje industrijskog postrojenja za duboko geološko skladištenje visoko radioaktivnog otpada dugog veka („Cigéo”), podnela su pritužbu da je nacionalna agencija za upravljanje radioaktivnim otpadom dostavila netačne informacije o ekološkim i zdravstvenim rizicima projekta. Sud je zaključio da su ispunjeni prethodno navedeni kriterijumi i da se član 10. primenjuje. Zaključujući da su sporne informacije zaista bile neophodne za ostvarivanje slobode izražavanja, Sud je napomenuo da je deo zakonskog cilja udruženja podnosioca predstavke bio da informiše javnost o ekološkim i zdravstvenim rizicima ovog projekta, tako da su sporne informacije, koje se odnose upravo na te rizike, bile potrebne za ostvarivanje njihove slobode saopštavanja informacija. Kada je u pitanju priroda informacija, Sud je konstatovao da su one bile direktno relevantne za raspravu o rizicima koji proizilaze iz bilo kog plana za rukovanje i odlaganje velikih količina visoko radioaktivnog otpada dugog veka, što je izuzetno opasno po zdravlje i životnu sredinu, te je naglasio da je takva tema nesumnjivo pitanje od javnog interesa. U vezi sa trećim kriterijumom, Sud je posebnu pažnju posvetio ulozi nevladinih organizacija kao „čuvara javnog interesa”, ne samo u podizanju svesti o pitanjima od javnog interesa već i u podsticanju institucija da pruže javne informacije o takvim pitanjima. Konačno, što se tiče četvrtog kriterijuma u vezi sa dostupnošću spornih informacija, Sud je zaključio da je on po definiciji bio ispunjen u ovom predmetu. Sud je zatim razmatrao predmet u svetlu pristupa pravnom leku koji olakšava pregled sadržaja i kvaliteta dostavljenih informacija (videti u nastavku).

183. Korisno je pomenuti i predmet *Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke Republike* (odluka), 2006 – uz napomenu da je u ovom predmetu odluka Suda doneta pre presude u predmetu *Magyar Helsinki Bizottság* – u kojem je udruženje za zaštitu životne sredine podnelo predstavku zbog odbijanja institucija da mu dostave određenu dokumentaciju u vezi sa nuklearnom elektranom Temelin. Sud je prihvatio da je došlo do mešanja u pravo na primanje informacija. Međutim, zaključio je da se član 10. ne može tumačiti kao apsolutno pravo na pristup svim tehničkim podacima o izgradnji nuklearne elektrane, budući da je reč o „izuzetno složenom postrojenju koje zahteva visok nivo bezbednosti”. Za razliku od informacija o uticaju elektrane na životnu sredinu, tehnički podaci nisu smatrani pitanjem od javnog interesa. Sud je zatim naglasio da je odbijanje pružanja informacija bilo zasnovano na potrebi da se spreči kršenje poslovne poverljivosti i ugovornih obaveza na koje se pozivao izvođač, što potpada pod zaštitu prava drugih, javne bezbednosti i zdravlja u smislu člana 10. stav 2. Imajući u vidu polje slobodne procene koje uživa država, Sud je zaključio da se mešanje u slobodu primanja informacija podnosioca predstavke ne može smatrati nesrazmernim legitimnim ciljevima koje su institucije nastojale da zaštite.

B. Pristup pravnim sredstvima koja omogućavaju preispitivanje sadržaja i kvaliteta dostavljenih informacija

184. Sud je istakao da bi pravo na pristup informacijama (gde ono postoji) bilo lišeno suštine ukoliko bi informacije koje nadležne institucije pružaju bile obmanjujuće, netačne ili čak neprimerene. Poštovanje prava na pristup informacijama zahteva da dostavljene informacije budu pouzdane, naročito kada to pravo proističe iz zakonske obaveze države. Delotvornost ovog prava stoga podrazumeva da lica na koja se odnosi spor moraju imati pristup pravnom sredstvu koje omogućava

preispitivanje sadržaja i kvaliteta dostavljenih informacija, u okviru akuzatornog postupka (*Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 108).

185. U predmetu *Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske*, 2021, stav 109, Sud je naglasio da pristup takvom preispitivanju dobija poseban značaj kada su u pitanju informacije o projektu koji predstavlja ozbiljan rizik za životnu sredinu. To je naročito slučaj kada postoji nuklearna opasnost, jer bi u slučaju njenog ostvarenja posledice mogle osećati više generacija.

U ovom predmetu, Sud je konstatovao da su podnosioci predstavke imali priliku da podnesu žalbu domaćim sudovima, koja je ispunjavala zahteve iz člana 10. Konvencije, te je zaključio da nije došlo do povrede te odredbe, iako je istakao da obrazloženje presude suda koji odlučuje po žalbi nije bilo bez nedostataka.

V. Osnovi povezani sa zaštitom životne sredine mogu predstavljati legitiman cilj koji opravdava ograničenja u ostvarivanju slobode izražavanja

186. U predmetu *Ehrmann i SCI VHI protiv Francuske* (odluka), 2011, umetnik je osuđen zbog preoblikovanja zgrade u okviru umetničkog projekta, čime je prekršio građevinske propise i izveo radove bez dozvole, te je narušio izgled spoljnih zidova objekata uvrštenih na sekundarnu listu istorijskih građevina. Sud je prihvatio da je cilj tog mešanja bilo „sprečavanje nereda”, te samim tim i „zaštita prava drugih”. Sud je naveo da je svrha ovog mešanja bila osiguravanje kvaliteta okruženja zaštićenih nacionalnih kulturnih dobara kroz kontrolu građevinskih i drugih radova u njihovoj blizini, što je u ovom predmetu bio „legitiman cilj u smislu zaštite kulturne baštine države, uzimajući u obzir polje slobodne procene koju nacionalne institucije imaju u određivanju šta je u opštem interesu zajednice”. U tom kontekstu, Sud se pozvao na Okvirnu konvenciju Saveta Evrope o vrednosti kulturne baštine za društvo, usvojenu 27. oktobra 2005. godine, koja ističe da cilj očuvanja kulturne baštine i njene održive upotrebe predstavlja ljudski razvoj.

187. U predmetu *Tőkés protiv Rumunije*, 2021, stavovi 81. i 96, član Evropskog parlamenta bio je sankcionisan prekršajnom merom u vidu upozorenja zbog postavljanja zastava manjina u reklamne svrhe na zgradi u kojoj se nalazila njegova kancelarija, bez prethodnog pribavljanja privremene dozvole za oglašavanje, kako je propisano Zakonom o postavljanju i odobravanju reklamnih materijala. Sud je konstatovao da je cilj tog zakona bio da se osigura da izgrađeno okruženje bude koherentno, skladno, bezbedno i zdravo, kako bi se zaštitila prirodna i antropogena dobra, očuvao kvalitet pejzaža i osiguralo poštovanje propisanih standarda u pogledu kvaliteta gradnje. Sud je stoga prihvatio da je mešanje u pravo slobode izražavanja u ovom predmetu sledilo jedan od legitimnih ciljeva navedenih u članu 10. stav 2. Konvencije, odnosno zaštitu prava drugih.

Član 11. (sloboda okupljanja i udruživanja)

Član 11. Konvencije

„1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

2. Za vršenje ovih prava neće se postavljati nikakva ograničenja, osim onih koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Ovim se članom ne sprečava zakonito ograničavanje vršenja ovih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave.”

I. Demonstracije za zaštitu životne sredine

188. Sudska načela koja se odnose na pravo na slobodu mirnog okupljanja primenjuju se na prilično standardan način i na demonstracije za zaštitu životne sredine (videti, na primer, predmete *Makhmudov protiv Rusije*, 2007 (proizvoljna zabrana demonstracija koje je udruženje za zaštitu životne sredine želelo da organizuje protiv planirane nove gradnje), *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022 (hapšenje osoba koje su protestovale protiv deponije, izricanje administrativnih kazni i odbijanje prijave za javna okupljanja), i *Peradze i drugi protiv Gruzije*, 2022 (hapšenje demonstranata koji su protestovali protiv projekta urbanističkog razvoja i izricanje administrativnih kazni)).

189. Međutim, вреди pomenuti nekoliko predmeta koji se odnose na ometajuće demonstracije ili akcije za zaštitu životne sredine.

Drieman i drugi protiv Norveške (odluka), 2000. U predmetu se radilo o hapšenju i novčanim kaznama za članove organizacije Greenpeace, koji su čamcima manevrisali između broda za kitolov i kita u okviru kampanje protiv lova na kitove. Sud se nije izjasnio o tome da li ovakve aktivnosti potpadaju pod zaštitu člana 11. Konvencije. Međutim, nakon što je konstatovao da je način delovanja podnosilaca predstavke predstavljao oblik prinude, prisiljavajući brod za kitolov da prekine svoju zakonitu delatnost, Sud je primetio da su se mere preduzete protiv podnosilaca predstavke odnosile na vrstu ponašanja koja nije mogla uživati istu privilegovanu zaštitu prema Konvenciji kao politički govor ili rasprava o pitanjima od javnog interesa ili kao mirno izražavanje mišljenja o takvim pitanjima. Zaključivši, naprotiv, da države uživaju široko polje slobodne procene u oceni potrebe za merama kojima bi se ograničilo ovakvo ponašanje, Sud je proglasio pritužbu u vezi sa članom 11. Konvencije očigledno neosnovanom.

U predmetu *Chernega i drugi protiv Ukrajine*, 2019, Sud je razmatrao mere preduzete protiv pojedinaca koji su protestovali na ometajući način protiv izgradnje puta, posebno protiv seče drveća u gradskom parku. Podnosioci predstavke su tvrdili da je njihovo hapšenje i naknadna osuda zbog nepostupanja po policijskom nalogu da napuste gradilište, a u slučaju jednog od njih i zbog pružanja otpora dok je policija pokušavala da ka ukloni sa mesta događaja, kao i u jednom slučaju zbog upotrebe fizičke sile od strane privatnih stražara na gradilištu, predstavljalo povredu prava na mirne demonstracije. Sud je ocenjivao hapšenja i osuđujuće presude sa stanovišta obaveza nečinjenja države. Sud je utvrdio povredu člana 11. u odnosu na podnosioc predstavke koji su bili osuđeni na devet dana kazne zatvora zbog nepoštovanja naređenja, istakavši da domaći sudovi nisu dovoljno obrazložili odluku o izricanju tako stroge kazne, s obzirom na to da je za izricanje krivičnih sankcija demonstrantima potrebna posebno obrazloženje. Nasuprot tome, Sud nije utvrdio povredu u odnosu na podnosioc predstavke koji nisu bili osuđeni na kazne zatvora, uz obrazloženje da su namerno ometali radove uprkos opasnosti koju je situacija predstavljala. Takođe nije utvrđena povreda u odnosu na podnosioca predstavke koji je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od deset dana zbog pružanja otpora hapšenju, jer je Sud konstatovao da kazna zatvora za ometajuće protestne radnje sama po sebi nije nespojiva sa članom 11. Konvencije. Sud je takođe razmatrao pitanje upotrebe sile od strane privatnog obezbeđenja sa stanovišta pozitivnih obaveza države, podsetivši da institucije imaju dužnost da preduzmu potrebne mere kako bi garantovale nesmetano odvijanje bilo kog zakonitog protesta i osigurale bezbednost građana. Naglasio je da se to odnosi i na okupljanje koje, bez obzira na to da li je bilo dozvoljeno prema domaćem pravu, ipak uživa zaštitu člana 11. Konvencije i koje je institucijama bilo na odgovarajući način najavljeno, iako neformalno. Sud je zaključio da, s obzirom na to da: (i) nije na odgovarajući način regulisala upotrebu sile od strane privatnog obezbeđenja; (ii) nije pravilno organizovala raspodelu nadležnosti između privatnog obezbeđenja i policije u sprečavanju nereda, što bi olakšalo identifikaciju pripadnika obezbeđenja koji su primenili silu; (iii) nije obezbedila sprovođenje propisa o pravilnoj identifikaciji lica ovlašćenih za upotrebu sile; (iv) nije dala objašnjenje o odluci policije da ne reaguje kako bi sprečila ili delotvorno kontrolisala sukobe, tužena država nije ispunila svoju obavezu da osigura mirno odvijanje protesta.

II. Sloboda udruživanja i životna sredina

190. Sudska praksa koja se odnosi na pravo na slobodu udruživanja primenjuje se na prilično standardan način na ekološka udruženja (videti *Tebieti Mühafize Cemiyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana*, 2009, *Costel Popa protiv Rumunije*, 2016, and *Ecodefence i drugi protiv Rusije*, 2022). Ovi predmeti odnose se na raspuštanje udruženja za zaštitu životne sredine, odbijanje registracije udruženja koje promoviše održivi razvoj i primenu ruskog Zakona o stranim agentima iz 2012. godine na nevladine organizacije i njihove direktore.

191. Ipak, bilo bi korisno spomenuti nekoliko predmeta koji se tiču takozvane „negativne slobode udruživanja“, u kojima je Sud razmatrao pitanje obaveznog članstva vlasnika zemljišta, koji se protive lovu, u privatnim lovačkim udruženjima u okviru organizacije lova i streljaštva putem udruživanja lovišta.

U predmetu *Chassagnou i drugi protiv Francuske* [VV], 1999, stavovi 103–117, Vlada je tvrdila da je sporno mešanje u pravo podnosioca predstavke na slobodu udruživanja imalo legitimni cilj „zaštite prava i sloboda drugih“ u smislu člana 11. stav 2, jer je bilo predviđeno da garantuje demokratsko sprovođenje lovačkih aktivnosti. Sud je naglasio da, kada se „prava i slobode“ na koja se država poziva odnose na prava zagarantovana Konvencijom ili njenim protokolima, mora se prihvatiti da potreba za njihovom zaštitom može dovesti do toga da države ograniče druga prava ili slobode navedene u Konvenciji. Stoga, države imaju široko polje slobodne procene prilikom balansiranja suprotstavljenih interesa u ovoj oblasti. Međutim, situacija je drugačija kada se ograničenja prava ili sloboda zajemčenih Konvencijom uvode radi zaštite „prava i sloboda“ koje nisu, same po sebi, izričito navedene u Konvenciji, poput prava ili slobode lova (pod pretpostavkom da je takvo pravo ili sloboda priznato domaćim pravom). U tom slučaju, samo neosporivi imperativi mogu opravdati mešanje u ostvarivanje prava zajemčenog Konvencijom. Dalje, Sud je primetio da su se podnosioci predstavke protivili lovu iz etičkih razloga i zaključio da „prisiljavanje pojedinca zakonom da se učlani u udruženje čije je članstvo u suprotnosti sa njegovim dubokim uverenjima“, kao i obavezivanje tog pojedinca da, zbog članstva u tom udruženju, prenese svoja prava na zemljište kako bi dato udruženje moglo da ostvari ciljeve koje on ne podržava, prevazilazi ono što je neophodno za postizanje pravične ravnoteže između suprotstavljenih interesa i ne može se smatrati srazmernim cilju koji se njime nastoji ostvariti (videti takođe *Schneider protiv Luksemburga*, 2007, stavovi 75–83, i *A.S.P.A.S. i Lasgrezas protiv Francuske*, 2011, stavovi 55–57). Sud je kasnije potvrdio da je činjenica da su dotične osobe bile protiv lova iz etičkih razloga bila odlučujuća (*Baudinière i Vauzelle protiv Francuske* (odluka), 2007).

Član 13. (pravo na delotvoran pravni lek)

Član 13. Konvencije

„Svako kome su povređena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“

192. Načela iz sudske prakse koja se odnose na pravo na delotvoran pravni lek primenjuju se na prilično standardan način i na predmete u oblasti zaštite životne sredine. U tom kontekstu, relevantni primeri iz sudske prakse su:

- *Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2000, stavovi 58–60;
- *VgT Verein gegen Tierfabriken protiv Švajcarske*, 2001, stavovi 82–83;
- *Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2003, stavovi 137–142;
- *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stavovi 221–232;
- *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stavovi 84–89 i 116–118, i *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stavovi 121–127 i 175–176.
- *Kotov i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 136. i 86–95.

Član 14. (zabrana diskriminacije)

Član 14. Konvencije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

193. Načela iz sudske prakse koja se odnose na zabranu diskriminacije primenjuju se na prilično standardan način i na predmete sa ekološkom pozadinom. U tom kontekstu, relevantni primeri iz sudske prakse su:

- *Chassagnou i drugi protiv Francuske* [VV], 1999, stavovi 89–95 i 120–121, i *Chabauty protiv Francuske* [VV], 2012, STAVOVI 41–57;
- *Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2001, stavovi 129–130;
- *VgT Verein gegen Tierfabriken protiv Švajcarske*, 2001, stavovi 87–89;
- *Wells protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2007.

Član 1. Protokola br. 1 (zaštita imovine)

Član 1. Protokola br. 1 Konvencije

„Svako fizičko i pravno lice ima pravo na nesmetano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine osim u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.

Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo države da primenjuje zakone koje smatra potrebnim da bi regulisala korišćenje imovine u skladu sa opštim interesima ili da bi obezbedila naplatu poreza ili drugih dažbina ili kazni.”

I. Ograničenja prava na poštovanje imovine zbog zaštite životne sredine

194. Da bi mešanje u pravo na imovinu bilo u skladu sa članom 1. Protokola br. 1, ono mora biti u skladu sa načelom vladavine prava i težiti legitimnom cilju u opštem ili javnom interesu. Takođe mora postojati razuman odnos srazmernosti između korišćenih sredstava i cilja koji se želi postići. U tom smislu, Sud će proveriti da li je postignuta pravična ravnoteža između zahteva javnog interesa i interesa lica na koje se prava odnose. Pri tome, Sud će državi dati široko polje slobodne procene kako u izboru metoda i sredstava sprovođenja, tako i u oceni da li su njihove posledice, u javnom interesu, opravdane u smislu cilja koji se želi postići (videti Vodič kroz član 1. Protokola br. 1).

A. Očuvanje životne sredine kao cilj od opšteg ili javnog interesa

195. Zaštita životne sredine, prirode, šuma, obale, ugroženih vrsta, bioloških resursa, kulturnog nasleđa i javnog zdravlja spada u pitanja od javnog interesa. Stoga se argument zaštite životne sredine može koristiti za opravdavanje mešanja u pravo na poštovanje imovine.

Primeri:

- poništenje dozvole za eksploataciju šljunkare (*Fredin protiv Švedske (br. 1)*, 1991, stav 48);
- poništenje građevinskih dozvola (*Pine Valley Developments Ltd i drugi protiv Irske*, 1991, stav 57);
- dužina eksproprijacionog postupka u cilju osnivanja rezervata prirode, što je vlasnike ostavilo u neizvesnosti u pogledu budućnosti njihovih nepokretnosti i ograničilo njihovu upotrebu (*Matos e Silva, Lda., i drugi protiv Portugala*, 1996, stav 88);
- obavezno članstvo u lovačkim udruženjima i obaveza vlasnika zemljišta da trpe lov na svojoj imovini (*Chassagnou i drugi protiv Francuske* [VV], 1999, stav 79; *Schneider protiv Luksemburga*, 2007, stav 46; *A.S.P.A.S. i Lasgrezas protiv Francuske*, 2011, stav 36; *Herrmann protiv Nemačke* [VV], 2012, stavovi 83–85);
- promena namene imovine u zaštićeno prirodno područje, čime je ukinut status „građevinskog zemljišta” (*Bahia Nova S.A. protiv Španije* (odluka), 2000);
- poništenje odluka kojima je odobrena izgradnja u određenoj oblasti, čime je ukinut status „građevinskog zemljišta” (*Kapsalis i Nima-Kapsali protiv Grčke* (odluka), 2004);
- nalog za rušenje objekta izgrađenog bez građevinske dozvole (*Saliba protiv Malte*, 2005, stav 44; *Ivanova i Cherkezov protiv Bugarske*, 2016, stav 71);
- stavljanje privatnih zgrada pod zaštitu kao istorijskih spomenika, što je dovelo do ograničenja dogradnje susednih objekata i zabrane gradnje na ostatku poseda (*SCEA Ferme de Fresnoy protiv Francuske* (odluka), 2005);
- kategorizacija zemljišta kao zaštićene zone nakon izmene urbanističkog plana, što je dovelo do zabrane gradnje radi zaštite istorijskih ili kulturnih objekata i formiranja zelene površine u gradu (*Galtieri protiv Italije* (odluka), 2006);
- kategorizacija zemljišta kao „šumsko područje”, što je dovelo do zabrane gradnje (*Ansay i drugi protiv Turske* (odluka), 2006);
- izricanje velike novčane kazne za neovlašćene građevinske radove u suprotnosti sa građevinskim propisima (*Valico S.r.l. protiv Italije* (odluka), 2006);
- odbijanje izdavanja dozvole za izuzeće za gradnju na zemljištu koje je obuhvaćeno nacionalnim programom zaštite obale (*Saarenpään Loma ky protiv Finske* (odluka), 2006);
- odluka o oduzimanju statusa „građevinskog zemljišta” parceli zbog arheološke važnosti područja čiji je deo (*Perinelli i drugi protiv Italije* (odluka), 2007; *Longobardi i drugi protiv Italije* (odluka), 2007);
- rušenje kuće izgrađene bez građevinske dozvole u šumskom području u kojem takva dozvola nije mogla biti izdata (*Hamer protiv Belgije*, 2007, stav 81);
- oduzimanje urbanističke dozvole i nalog za rušenje letnjikovca (*Tumeliai protiv Litvanije*, 2018, stav 75);
- odluke kojima je ograničena, a kasnije i zabranjena gradnja na malom ostrvu gde glavate kornjače (ugrožena vrsta) polažu jaja (*Z.A.N.T.E. – Marathonisi A.E. protiv Grčke*, 2007; stav 50);
- odluke kojima je ograničena, a kasnije i zabranjena gradnja na parceli koja se nalazi u području pune zaštite (*Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis protiv Grčke*, 2008, stav 45);
- odbijanje zahteva za izdavanje dozvole za vađenje treseta (*Pindstrup Mosebrug A/S protiv Danske* (odluka), 2008);
- oduzimanje vlasničkog lista i ponovni upis zemljišta na ime javne blagajne bez naknade, uz obrazloženje da je ono deo državnog šumskog fonda (*Turgut i drugi protiv Turske*, 2008, stav 90; *Cin i drugi protiv Turske*, 2009, stav 29; *Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. protiv Turske*, 2009, stav 42; *Kök and Others protiv Turske*, 2009, stav 22; *Keçeli and Başpınar protiv Turske*, 2010, stav 40);
- proglašenje zemljišta „zaštićenim šumskim područjem”, čime je vlasniku onemogućeno da ga obrađuje i koristi ili da sklopi bilo kakav posao u vezi sa tim zemljištem (*Köktepe protiv Turske*, 2008, stav 87);

- zabrana lova na lisice (*Friend i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2009, stavovi 56–57);
- odbijanje zahteva za izdavanje građevinske dozvole zbog toga što je poljoprivredno zemljište označeno kao zaštićeno prirodno područje (*Tarim protiv Turske* (odluka), 2010);
- odbijanje, nakon donošenja Zakona od 3. januara 1986. o razvoju, zaštiti i promociji priobalnih područja, da se podnosiocu predstavke dozvoli da nastavi da koristi pomorsku javnu imovinu na kojoj je živio nekoliko decenija, uz nalog za rušenje (*Depalle protiv Francuske* [VV], 2010, stav 81);
- odluka o pošumljavanju parcele, čime joj je oduzet status „građevinskog zemljišta” (*Lazaridi protiv Grčke*, 2006, stav 34);
- preventivno klanje ovaca kao odgovor na izbijanje bolesti slinavka i šap (*Chagnon i Fournier protiv Francuske*, 2010, stav 50) i klanje stoke kako bi se sprečilo širenje bruceloze goveda (*S.A. Bio d’Ardennes protiv Belgije*, 2019, stavovi 50. i 57, 12. novembar 2019);
- odbijanje zahteva za izdavanje dozvole za gradnju na ostrvu Porkerol (*Consorts Richet and Le Ber protiv Francuske*, 2010, stav 116);
- oduzimanje vlasničkog lista u vezi sa zemljištem koje je deo pomorske javne imovine (*Silahyürekli protiv Turske*, 2013, stav 47);
- oduzimanje vlasničkog lista u vezi sa delovima Venecijanske lagune koji se koriste za uzgajanje ribe (*Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. protiv Italije*, 2014, stav 67);
- zabrana gradnje u blizini nacionalnog parka (*Matczyński protiv Poljske*, 2015, stavovi 101–102);
- preventivna mera za zaštitu kulturnog nasleđa u vezi sa poslovnom zgradom, kojom je ograničeno korišćenje iste (*Petar Matas protiv Hrvatske*, 2016, stav 35);
- odbacivanje zahteva za naknadu bog prava službenosti na osnovu urbanističkog plana, čime je oduzet status „građevinskog zemljišta” različitim parcelama (*Malfatto and Mieille protiv Francuske*, 2016, stav 63).
- izricanje novčane kazne i trajno oduzimanje velike svote novca zbog rada preduzeća za otpadne metale bez dozvole (*S.C. Fiercolect Impex S.R.L. protiv Rumunije*, 2016, stav 60);
- ograničenja gradnje na nepokretnosti koja je upisana na Listu svetske baštine UNESCO-a (*Kristiana Ltd. protiv Litvanije*, 2018, stavovi 104–105);
- ograničenja ribolova koja su uvedena radi zaštite ribljih stokova (*Posti i Rahko protiv Finske*, 2002, stavovi 77) i privremena zabrana lova na školjke (*O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd protiv Irske*, 2018, stav 109);
- trajno oduzimanje plovila korišćenog za ilegalni ribolov (*Yaşar protiv Rumunije*, 2019, stav 59);
- zabrana komercijalne eksploatacije šuma radi njihove zaštite (*Sakskoburggotski i Chrobok protiv Bugarske*, 2021, stav 260; utvrđena povreda člana 1. Protokola br. 1).

196. Zaštita javnog zdravlja i životne sredine takođe spada u opšti interes u smislu druge rečenice člana 1. Protokola br. 1.

Primeri:

- rušenje kuće izgrađene na osnovu građevinske dozvole koja je postala nevažeća zbog toga što se nalazila u zoni zaštite podzemnih voda, gde gradnja nije dozvoljena (*Yıldırım protiv Turske*, 2009, stav 43);
- poništenje vlasničkog lista nad parcelom koja se nalazila na lokalitetu predloženom za upis na Listu svetske baštine UNESCO-a, a koja je prodana u suprotnosti sa zakonima o zaštiti kulturne baštine, zaštićenih teritorija i prostornog planiranja (*Bogdel protiv Litvanije*, 2013, stavovi 60–61);
- poništenje imovinskih prava nad zemljištem koje je greškom vraćeno nakon pada komunističkog režima, jer su se na njemu nalazile šume od nacionalnog značaja, koje su mogle pripadati isključivo državi (*Beinarovič i drugi protiv Litvanije*, 2018, stavovi 135–137);
- poništenje vlasničkih listova nad parcelama koje su predstavljale „šumske resurse” i stoga

nisu mogle biti privatizovane (*Gavrilova i drugi protiv Rusije*, 2021, stav 73).

- ograničen pristup i korišćenje parcele usled njenog uključivanja u zonu zaštite voda, radi obezbeđenja pristupa čistoj pijaćoj vodi za druge (*Bērziņš i drugi protiv Letonije*, 2021, stav 87).

197. Isto važi i za sprečavanje prirodnih katastrofa i pomoć onima koji su njima pogođeni (*Aktürk i drugi protiv Turske*, 2023, stavovi 70–73 i 76).

198. Sud je izuzetno naglasio legitimitet razmatranja zaštite životne sredine u kontekstu člana 1. Protokola br. 1. Tako je u predmetu *Hamer protiv Belgije*, 2007, stav 79, koji se odnosi na rušenje kuće koja je bila izgrađena bez dozvole na šumskom zemljištu na kom je gradnja bila zabranjena, Sud primetio da, iako nijedna odredba Konvencije ne predviđa konkretno opštu zaštitu životne sredine kao takvu, u današnjem društvu zaštita životne sredine postaje sve važniji faktor, a životna sredina je postala pitanje čija odbrana izaziva stalni i kontinuirani interes javnosti, a samim tim i javnih vlasti. Sud je dodao da finansijski interesi, pa čak i određena osnovna prava, poput prava svojine, ne bi trebalo da imaju prednost nad razmatranjima zaštite životne sredine, naročito kada je država u tom pogledu donela zakonske propise. Sud je kasnije potvrdio ovaj stav, naročito u predmetu *Turgut i drugi protiv Turske*, 2008, stav 90. (videti takođe *Köktepe protiv Turske*, 2008, stav 87, *Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. protiv Turske*, 2009, stav 42, i *Bil İnşaat Taahhüt Ticaret Limited Şirketi protiv Turske*, 2013, stav 29, koji se odnosi na poništenje vlasničkog lista i ponovni upis zemljišta na ime državne blagajne bez naknade, uz obrazloženje da je zemljište deo državnog šumskog fonda; videti i, u drugačijem kontekstu, *S.C. Fiercolect Impex S.R.L. protiv Rumunije*, 2016, stav 65). Sud je precizirao da se ovaj javni interes posebno odnosi na zaštitu prirode i šuma (*Nane i drugi protiv Turske*, 2009, stav 24). Takođe je dodao da javne vlasti preuzimaju odgovornost koja bi u praksi trebalo da rezultira njihovom blagovremenom intervencijom kako bi osigurale da zakonske odredbe donete u cilju zaštite životne sredine ne budu potpuno nedelotvorne (*Hamer protiv Belgije*, 2007, stav 79; *S.C. Fiercolect Impex S.R.L. protiv Rumunije*, 2016, stav 65). U predmetu *Tarim protiv Turske* (odluka), 2010, koji se tiče odbacivanja zahteva za izdavanje dozvole za izgradnju turističkog restorana na poljoprivrednom zemljištu koje je proglašeno zaštićenim prirodnim područjem, Sud je zaštitu životne sredine opisao kao „izuzetno važnu”.

B. Šire polje slobodne procene

199. Kada države, u cilju opšteg interesa, preduzimaju mere koje predstavljaju mešanje u pravo na imovinu, one uživaju široko polje slobodne procene kako u pogledu izbora sredstava za sprovođenje datog cilja, tako i u oceni srazmernosti tih sredstava u odnosu na taj cilj. Sud je naglasio da je to naročito slučaj kada se opšti interes odnosi na zaštitu životne sredine (*Hamer protiv Belgije*, 2007, stav 78; *Depalle protiv Francuske* [VV], 2010, stavovi 84. i 87; *Matczyński protiv Poljske*, 2015, stavovi 105–106; *S.C. Fiercolect Impex S.R.L. protiv Rumunije*, 2016, stav 67; *Tumeliai protiv Litvanije*, 2018, stav 72).

Slično tome, Sud je naveo da je polje slobodne procene šire kada se navodno mešanje u pravo na poštovanje imovine odnosi na politike prostornog planiranja i zaštite životne sredine (*Depalle protiv Francuske* [VV], 2010, stavovi 84. i 87; *Malfatto i Mieille protiv Francuske*, 2016, stav 64; *Barcza i drugi protiv Mađarske*, 2016, stav 46; *O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd protiv Irske*, 2018, stav 124); (*Bērziņš i drugi protiv Letonije*, 2021, stav 90).

200. Tako je, u predmetu koji se odnosi na propise o korišćenju imovine u smislu druge rečenice člana 1. Protokola br. 1, Sud naveo da će u oblastima poput zaštite životne sredine prihvatiti procenu zakonodavca o tome šta je u opštem interesu, osim ako ta procena očigledno nema razumno utemeljenje, kako u pogledu izbora sredstava sprovođenja zakona, tako i u oceni da li su posledice njegove primene opravdane u opštem interesu radi ostvarenja cilja datog propisa (*Plachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014, stav 101).

B. Nadzor Suda

201. Pored šireg polja slobodne procene pomenutog iznad, načela sudske prakse u vezi s pravom na poštovanje imovine primenjuju se na prilično standardan način i na mere kojima se ograničava to

pravo usmerene na zaštitu životne sredine (videti Vodič za član 1. Protokola br. 1).

202. Bez obzira na to da li se mešanje može pripisati tuženoj državi ili je posledica propusta države da deluje, Sud ispituje da li je postupanje države opravdano s obzirom na načela zakonitosti, legitimnog cilja i, ako je potrebno, srazmernosti (*Udruženja vlasnika komunalnih šuma Porceni Plesa i Piciorul Batran Banciu protiv Rumunije*, 2023, stav 73).

203. U predmetu *Udruženja vlasnika komunalnih šuma Porceni Plesa i Piciorul Batran Banciu protiv Rumunije*, 2023, udruženja vlasnika šuma, kojima je zbog toga što su njihove šume bile uključene u evropsku mrežu zaštite prirode „Natura 2000” onemogućeno korišćenje istih, ali su i dalje bila obavezna da ih održavaju, podnela su pritužbu zato što im nije isplaćena zakonom predviđena naknada, budući da država nije usvojila propise za njenu primenu. Sud je zaključio da je došlo do povrede člana 1. Protokola br. 1, jer načelo zakonitosti nije bilo ispoštovano i jer se nije činilo da je navedeni propust težio legitimnom cilju.

204. Prilikom ocene srazmernosti, Sud posebno ispituje da li je, uzimajući u obzir polje slobodne procene države, podnosilac predstavke morao da snosi individualan i prekomeran teret, kojim je poremećena pravična ravnoteža između zaštite prava na imovinu i zahteva opšteg interesa (*Hamer protiv Belgije*, 2007, stav 78; *Turgut i drugi protiv Turske*, 2008, stav 91; *Köktepe protiv Turske*, 2008, stavovi 91–92; *Consorts Richet i Le Ber protiv Francuske*, 2010, stavovi 115. i 124; *Gavrilova i drugi protiv Rusije*, 2021, stavovi 74. i 87; *Sakskoburggotski i Chrobok protiv Bugarske*, 2021, stavovi 261–268; *Bērziņš i drugi protiv Letonije*, 2021, stav 90).

Tako, na primer, oduzimanje imovine bez isplate iznosa razumno srazmernog njenoj vrednosti obično predstavlja nesrazmerno mešanje, a potpuni izostanak naknade može se smatrati opravdanim u skladu sa članom 1. Protokola br. 1 samo u izuzetnim okolnostima. Ovo se primenjuje bez obzira na to da li je eksproprijacija imala za cilj zaštitu životne sredine ili neki drugi cilj (*Turgut i drugi protiv Turske*, 2008, stavovi 91–92; *Cin i drugi protiv Turske*, 2009, stav 30; *Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. protiv Turske*, 2009, stav 43; *Kök i drugi protiv Turske*, 2009, stav 23; *Yıldırım protiv Turske*, 2009, stav 44; *Ocak protiv Turske*, 2010, stav 52; *Keçeli i Başpınar protiv Turske*, 2010, stav 41; *Bölükbaş i drugi protiv Turske*, 2010, stav 35; *Silahyürekli protiv Turske*, 2013, stav 48; *Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. protiv Italije*, 2014, stav 71).

205. Vredi pomenuti presudu u predmetu *Z.A.N.T.E. – Marathonisi A.E. protiv Grčke*, 2007, stav 54, jer pokazuje da, kada država preduzima mere ograničavanja prava na imovinu radi zaštite životne sredine, pravična ravnoteža može biti narušena ako institucije ne preduzmu i druge mere kako bi osigurale tu zaštitu (videti i razmatranja Suda u predmetu *G.I.E.M. S.R.L. i drugi protiv Italije* [VV], stavovi 295–299, 2018).

U konkretnom predmetu, podnosiocu predstavke – privrednom društvu koje je kupilo malo ostrvo radi izgradnje turističkih objekata – naknadno je onemogućeno da gradi, usled odluka institucija kojima su najpre ograničeni, a zatim i zabranjeni građevinski radovi (ta parcela je na kraju uključena u Nacionalni park Zakintos), radi zaštite staništa ugrožene vrste – morske glavate kornjače – koje tamo polažu jaja. Sud je konstatovao da su institucije tolerisale aktivnosti na predmetnom zemljištu koje su bile nespojive s razlozima zbog kojih je imovina podnosioca predstavke bila podvrgnuta vrlo strogim ograničenjima – ostrvo je svakodnevno bilo preplavljeno turistima, plaža je bila ozbiljno zagađena, a sanitarni čvorovi nisu postojali. Sud je stoga zaključio da je narušena potrebna pravična ravnoteža između javnog interesa i privatnog interesa u pogledu regulisanja korišćenja imovine. Sud je istakao sledeće: „... kada država uvodi značajna ograničenja na eksploataciju privatne imovine u cilju obezbeđivanja delotvorne zaštite životne sredine, u najmanju ruku ne sme da toleriše aktivnosti koje ugrožavaju ostvarenje tog cilja. U suprotnom, cilj ograničenja može postati neostvariv, a teret prvobitno nametnut pogođenoj strani postaje još nepodnošljiviji za nju; ovo je činilac koji mora biti uzet u obzir pri oceni srazmernosti ograničenja u odnosu na cilj koji se njime želi postići.” U ovom predmetu, bilo bi nerazumno da država zahteva od podnosioca predstavke da se pridržava strogih ograničenja u korišćenju svoje imovine u cilju zaštite morske glavate kornjače, dok nadležne institucije ne preduzimaju potrebne mere u vezi sa aktivnostima koje ugrožavaju ostvarivanje tog cilja.”

II. Povreda prava na imovinu usled štete nanete životnoj sredini

206. Član 1. Protokola br. 1, u načelu, ne garantuje pravo na nesmetano uživanje imovine u prijatnom okruženju (*Ünver protiv Turske* (odluka), 2000; *Taşkin i drugi protiv Turske* (odluka), 2004; *Galev i drugi protiv Bugarske* (odluka), 2009; *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 83; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011, stav 44; *Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 184; *Płachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014; *Marchiş i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011, stav 44), u određenom okruženju (*Cokarić i drugi protiv Hrvatske* (odluka) 2006; *Zapletal protiv Češke* (odluka), 2010), ili u prijatnom, nepromenjenom ruralnom okruženju (*Moore protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 1999).

207. Ipak, industrijske nesreće, prirodne katastrofe i, šire posmatrano, šteta naneta životnoj sredini mogu dovesti do uništenja, pogoršanja ili smanjenja vrednosti imovine. Država može biti odgovorna za ovo na osnovu člana 1. Protokola br. 1, bilo da su negativni uticaji na imovinu rezultat propusta u pozitivnoj obavezi zaštite prava na imovinu ili mešanja koje se može pripisati institucijama.

A. Direktna odgovornost države

208. Država može biti odgovorna prema članu 1. Protokola br. 1 u slučajevima kada je imovina uništena, oštećena ili joj je vrednost umanjena zbog incidenta u oblasti životne sredine ili štete nanete životnoj sredini koja se može pripisati javnopravnom organu, instituciji ili preduzeću.

Načela sudske prakse u vezi s pravom na poštovanje imovine primenjuju se na prilično standardan način na ovakve vrste mešanja u pravo na zaštitu imovine.

1. Uništenje ili oštećenje imovine – primer

209. U predmetu *Dimitar Yordanov protiv Bugarske*, 2018, podnosilac predstavke je podneo prigovor da je rad javnog preduzeća, koje je upravljalo površinskim rudnikom uglja i, između ostalog, koristilo eksplozive, oštetio njegovu kuću, koja se nalazila na udaljenosti od 160–180 metara, primoravši ga da napusti svoj dom. Sud je konstatovao da je u ovom predmetu došlo do mešanja države u uživanje prava na zaštitu imovine. Razmatrajući predmet u skladu s prvom rečenicom člana 1. Protokola br. 1, Sud je utvrdio povredu ove odredbe, jer je mešanje bilo nezakonito, pri čemu je napomenuo da je rudnik uglja radio u zaštitnoj zoni propisanoj domaćim pravom, kao i da je sud koji odlučuje po žalbi presudio da je upotreba eksploziva u tako neposrednoj blizini stambenih objekata nesumnjivo bila u suprotnosti s domaćim pravom.

2. Gubitak vrednosti – primeri

210. Predmeti *Ouzounoglou protiv Grčke*, 2005, stavovi 28–32, i *Athanasίου i drugi protiv Grčke*, 2006, stavovi 23–26, odnose se na izgradnju infrastrukture (puteva u prvom predmetu i železnice u drugom) u blizini domova podnosilaca predstavki, na delovima njihovog zemljišta koji su eksproprijisani. Podnosioci predstavke podneli su prigovor zbog odbijanja isplate naknade u okviru postupka eksproprijacije za smanjenje vrednosti njihovih preostalih nepokretnosti zbog blizine navedene infrastrukture, koja je narušila njihov pogled i navodno ih izložila zagađenju bukom i vibracijama. Sud je zaključio da je uskraćivanje naknade narušilo pravičnu ravnotežu između prava pojedinaca i zahteva javnog interesa.

Slična situacija je analizirana u predmetu *Bistrović protiv Hrvatske*, 2007, stavovi 42–45, koji se odnosi na delimičnu eksproprijaciju zemljišta u vlasništvu bračnog para koji se bavi poljoprivredom u cilju izgradnje auto-puta. Sud je utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1, jer prilikom eksproprijacije nije uzeto u obzir značajno smanjenje vrednosti preostalog dela nepokretnosti podnosilaca predstavke. Sud je posebno primetio da domaće institucije, pri određivanju naknade za eksproprijaciju, nisu uzele u obzir činjenicu da će se budući auto-put nalaziti na udaljenosti od dva do tri metra od njihove kuće, čime je njihovo imanje izgubilo ranije prijatno okruženje, prostrano dvorište i nisku izloženost buci, što ga je činilo pogodnim za poljoprivredne aktivnosti. Dalje je konstatovano da su domaći sudovi u svojoj odluci koristili izveštaj veštaka koji nikada nije posetio datu lokaciju, kao i da nisu proverili tvrdnju podnosilaca predstavke da je njihova parcela pogrešno ucrтана na katastarsko-topografskom planu, što je onemogućilo ispravno utvrđivanje iznosa naknade. Sud je zaključio da domaće institucije nisu

uspele da uspostave sve relevantne faktore za izračunavanje naknade za eksproprijisanu imovinu, niti su dodelile nadoknadu za smanjenje vrednosti preostalog imanja, te nisu uspostavile pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih interesa.

Radi poređenja, videti predmet *Couturon protiv Francuske*, 2015, stavovi 38. i 43, koji se odnosi na izostanak naknade za smanjenje vrednosti imovine (između 20% i 40%) usled izgradnje auto-puta na eksproprijisanom delu zemljišta. Sud je utvrdio da posledice blizine auto-puta po imovinu podnosioca predstavke nisu bile uporedive sa onima u predmetima *Ouzounoglou i Athanasiou* (autoput je bio neposredno uz imovinu podnosioca, ali na udaljenosti od 250 metara od njegove kuće). Sud je zaključio da podnosilac nije morao da snosi individualni i prekomerni teret. Takođe, imajući u vidu domaći postupak, Sud nije utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1.

211. U predmetu *Orfanos i Orfanou protiv Grčke* (odluka), 2006 (videti i *Calancea i drugi protiv Republike Moldavije* (odluka), 2018, stav 36), Sud je smatrao da se sudska praksa iz predmeta *Ouzounoglou* ne može primeniti na slučaj kuće izgrađene nakon delimične eksproprijacije izvršene radi izgradnje železničke infrastrukture. Sud je konstatovao da su podnosioci predstavke svesno odlučili da dodatno investiraju u zemljište koje je bilo predmet eksproprijacije i da nisu bili zatečeni nalogom o eksproprijaciji koji bi poremetio njihov dugogodišnji način života na tom mestu. Sud je zaključio da podnosioci nisu imali opravdan osnov da tvrde da je država delovala proizvoljno uskraćivanjem naknade za smanjenje vrednosti njihove kuće ili zbog remećenja njihovog svakodnevnog života. Takođe, Sud je napomenuo da su domaći sudovi podnosiocima predstavke dodelili posebnu naknadu za smanjenje vrednosti zemljišta, pored naknade za eksproprijaciju, te je pritužbu podnosioca na osnovu člana 1. Protokola br. 1 proglasio očigledno neosnovanom.

212. U predmetu *Fotopoulou protiv Grčke*, 2004, stavovi 33–38, podnositeljka predstavke žalila se da su institucije odbile da sruše zid koji su njene komšije nezakonito izgradile pored njene nepokretnosti, uprkos pravosnažnoj i izvršnoj sudskoj odluci o njegovom uklanjanju. Sud je konstatovao da je ovo odbijanje dovelo do toga da nezakonito izgrađeni zid ne bude srušen. Takođe je utvrdio da je zid onemogućio podnositeljki predstavke pogled na more i narušio tradicionalni karakter sela, čime je smanjena vrednost njene nepokretne imovine. Sud je zaključio da su institucije bile odgovorne za mešanje u njeno pravo na imovinu, pri čemu je takvo mešanje obuhvaćeno prvom rečenicom prvog stava člana 1. Protokola br. 1. Sud je utvrdio povredu ove odredbe, jer odbijanje ili propust institucija nisu imali pravni osnov u domaćem pravu.

213. Gubitak vrednosti nepokretnosti zbog buke sa javnog aerodroma takođe može dovesti do direktne odgovornosti države na osnovu člana 1. Protokola br. 1. Međutim, Sud do sada nikada nije utvrdio povredu ove odredbe u tom kontekstu, budući da nijedan podnosilac predstavke nije dostavio dokaze o smanjenju vrednosti svoje nepokretne imovine (*Flamenbaum i drugi protiv Francuske*, 2012, stav 190; *Płachta i drugi protiv Poljske* (odluka), 2014).

214. Vredi pomenuti i predmete *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 83, i *Vecbaštika i drugi protiv Letonije* (odluka), 2019. U prvom predmetu, podnosilac predstavke je tvrdio da je sprovođenje programa za sanaciju jalovišta napuštenog rudnika bakra u vlasništvu javnog preduzeća sprečilo njegovo puno uživanje imovine i umanjilo njenu vrednost. Međutim, Sud nije utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1, jer podnosilac predstavke nije dostavio dokaze koji bi potkrepili tvrdnju da je njegova nepokretna imovina bila pogođena ili da je njena vrednost opala. U drugom predmetu, podnosioci predstavke su podneli pritužbu na osnovu ovog člana zbog smanjenja vrednosti njihove nepokretne imovine i upropaštavanja profesionalnih projekata (seoski turizam, stočarstvo, poljoprivreda i pčelarstvo) kao posledica odobrenja za postavljanje vetroturbina u blizini njihovog imanja. Međutim, Sud je pritužbu proglasio očigledno neosnovanom, jer podnosioci predstavke nisu dostavili dokaze o smanjenju vrednosti svojih nepokretnosti niti o ekonomskom uticaju na njihove profesionalne aktivnosti.

B. Propust države da ispuni svoju pozitivnu obavezu zaštite imovine

215. U predmetu koji se odnosi na ekološku katastrofu izazvanu ljudskim faktorom, povezanu s opasnim aktivnostima, Sud je potvrdio postojanje pozitivnih obaveza države da zaštiti pravo na poštovanje imovine. U predmetu *Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stavovi 134–135, eksplozija na deponiji komunalnog otpada izazvala je odron koji je usmrtio veliki broj ljudi i zatrpao jedanaest kuća

u nehidijenskom naselju ispod deponije, uključujući dom podnosioca predstavke. Sud je naglasio da stvarno i delotvorno ostvarivanje prava zaštićenog ovom odredbom ne zavisi samo od obaveze države da se ne meša, već može zahtevati i pozitivne mere zaštite, naročito kada postoji direktna veza između mera koje podnositelj može legitimno očekivati od institucija i njegovog delotvornog uživanja imovine koju poseduje.

216. Tvrdnje da država nije preduzela pozitivne mere zaštite privatne imovine se, u načelu, razmatraju u skladu sa opštim pravilom iz prve rečenice prvog stava člana 1. Protokola br. 1, koji garantuje pravo na mirno uživanje imovine (*Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 133; *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stav 172; *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 213; *Hadzhiyska protiv Bugarske* (odluka), 2012); *Vladimirov protiv Bugarske* (odluka), 2018, stav 34).

217. Pozitivne obaveze iz člana 1. Protokola br. 1 nalažu državi da reguliše privatnu industriju na način koji omogućava kontrolu nad zagađenjem ili drugim smetnjama koje ta industrija proizvodi. Kada je reč o opasnosti po životnu sredinu, propisi moraju imati i preventivni aspekt (videti u nastavku). Država može biti odgovorna na osnovu ove odredbe zbog nepostojanja odgovarajućih propisa kojima se uređuje rad privatne industrije. Sud je ovu činjenicu naglasio u predmetu *Zapletal protiv Češke Republike* (odluka), 2010, koji se odnosi na buku iz fabrike za kompresiju metalnih ploča.

218. U kontekstu životne sredine, kao i u drugim oblastima, pozitivne obaveze zaštite prava na poštovanje imovine uključuju obavezu obezbeđivanja sudskog postupka koji ispunjava relevantne procesne garancije, čime se omogućava domaćim sudovima da delotvorno i pravično rešavaju sporove koji se odnose na imovinska pitanja (*Bistrović protiv Hrvatske*, 2007, stav 33; *Couturon protiv Francuske*, 2015, stav 33). Pri utvrđivanju da li je ovaj uslov ispunjen, Sud će uzeti u obzir sveukupni kontekst (*Petar Matas protiv Hrvatske*, 2016, stav 44). Sud je primenio ovo načelo u predmetu *Couturon protiv Francuske*, 2015, stavovi 42–43, koji se odnosi na propust da se dodeli naknada za gubitak vrednosti imovine usled izgradnje auto-puta na delu te nepokretnosti. Sud je zaključio da nije došlo do povrede člana 1. Protokola br. 1, jer iz domaćeg postupka u vezi sa zahtevom podnosioca predstavke za naknadu štete nije proizašlo ništa što bi ukazivalo na to da sud nije sproveo pravično ispitivanje u vezi sa njegovim predmetom.

1. Uništenje ili oštećenje imovine

a. Uništenje ili oštećenje imovine kao posledica ekoloških katastrofa

i. Ekološke katastrofe industrijskog tipa

219. U predmetu *Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stavovi 134–136, koji se odnosi na ekološku katastrofu industrijskog tipa, Sud je presudio da državni službenici i institucije nisu preduzeli sve što je bilo u njihovoj moći da zaštite imovinske interese podnosioca predstavke. Sud je utvrdio da pozitivna obaveza iz člana 1. Protokola br. 1 zahteva od domaćih institucija da preduzmu iste praktične korake kako bi sprečile uništenje kuće podnosioca predstavke, kao što ih nalaže pozitivna obaveza iz člana 2. Konvencije (videti iznad).

Sud je primenio isto obrazloženje u predmetu *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stav 216, gde je iznenadno masovno ispuštanje vode iz akumulacije, s ciljem sprečavanja izlivanja, izazvalo poplave u stambenom naselju i oštetilo kuće podnositelja predstavke.

ii. Predvidive prirodne ekološke katastrofe

220. Sud drugačije pristupa predmetima kada je oštećenje imovine posledica prirodne katastrofe.

U predmetu *Budayeva i drugi protiv Rusije*, 2008, stavovi 174–175, koji se odnosi na klizište koje je zatrpalo gradsku oblast i oštetilo kuće, Sud je naglasio da prirodne katastrofe, koje su same po sebi van ljudske kontrole, ne zahtevaju isti nivo učešća države. Shodno tome, pozitivne obaveze države u pogledu zaštite imovine od vremenskih nepogoda ne moraju nužno dosezati onoliko daleko koliko u oblasti opasnih aktivnosti izazvanih ljudskim delovanjem. Sud je precizirao da treba praviti razliku između pozitivnih obaveza iz člana 2. Konvencije i onih iz člana 1. Protokola br. 1 Konvencije. Iako

fundamentalna važnost prava na život zahteva da obim pozitivnih obaveza iz člana 2. obuhvata dužnost institucija da učine sve što je u njihovoj moći u oblasti zaštite od katastrofa radi očuvanja tog prava, obaveza zaštite prava na nesmetano uživanje imovine, koje nije apsolutno, ne može ići dalje od onoga što je razumno u datim okolnostima. Shodno tome, institucije uživaju šire polje slobodne procene pri odlučivanju koje mere treba da preduzmu kako bi zaštitile privatnu imovinu pojedinaca od vremenskih nepogoda nego u odlučivanju o merama potrebnim za zaštitu ljudskih života. Nadalje, procesna obaveza sprovođenja nezavisne istrage i odgovora pravosudnih organa nema istu težinu kada je u pitanju uništena imovina kao u slučaju gubitka života. Dakle, pozitivna obaveza države da štiti privatnu imovinu od prirodnih katastrofa ne može se tumačiti kao obaveza države da isplati punu tržišnu vrednost uništene imovine.

Sud je potvrdio ovu različitost u predmetu *Hadzhiyska protiv Bugarske* (odluka), 2012, stavovi 15–16, koji se odnosi na poplavu kuće podnositeljke predstavke usled izlivanja reke nakon obilnih padavina. Sud je posebno naglasio da član 1. Protokola br. 1 ne obavezuje države ugovornice da preduzimaju preventivne mere za zaštitu privatne imovine u svim situacijama i na svim područjima sklonim poplavama ili drugim prirodnim katastrofama. Uzimajući u obzir operative izbore koje institucije moraju da donesu u pogledu prioriteta i resursa, sve obaveze koje proizlaze iz ove odredbe treba tumačiti tako da ne nameću institucijama nemoguć ili nesrazmeran teret.

U istom pogledu, u predmetu *Vladimirov protiv Bugarske* (odluka), 2018, stav 35, koji se odnosi na materijalnu štetu uzrokovanu prirodnim klizištem, Sud je naglasio da prirodne katastrofe, koje su po svojoj prirodi van ljudske kontrole, ne zahtevaju isti nivo uključenosti države kao opasne aktivnosti izazvane ljudskim delovanjem. Iz toga je zaključeno da pozitivne obaveze države u pogledu zaštite imovine od prirodnih katastrofa ne moraju nužno dosezati isti nivo kao one koje se odnose na opasne aktivnosti izazvane ljudskim faktorom. U predmetu *Atasagün protiv Turske* (odluka), 2024, koji se takođe odnosi na oštećenje imovine izazvano klizištem, Sud je dodao da u pogledu prirodnih katastrofa, obim obaveze prevencije države u suštini obuhvata uspostavljanje delotvornog zakonodavnog i regulatornog okvira, kao i usvajanje mera za jačanje kapaciteta države da odgovori na nepredvidive i nasilne prirodne pojave. Sud je precizirao da u takvom kontekstu prevencija posebno uključuje odgovarajuće prostorno planiranje i kontrolisan urbani razvoj.

b. Uništenje ili oštećenje imovine izazvano degradacijom životne sredine usled privatnih aktivnosti

221. Ne postoje presude ili odluke koje se odnose na uništenje ili oštećenje imovine usled degradacije životne sredine prouzrokovane privatnim aktivnostima. Za primer takve situacije u kontekstu mešanja države, videti gorenavedeni predmet *Dimitar Yordanov protiv Bugarske*, 2018.

2. Gubitak vrednosti imovine zbog štete nanete okolini i životnoj sredini

222. Aktivnosti koje mogu da izazovu probleme ili ozbiljne smetnje u vezi sa životnom sredinom mogu uticati na vrednost nepokretnosti, te samim tim mogu da predstavljaju delimičnu eksproprijaciju (*Taşkin i drugi protiv Turske* (odluka), 2004; *Cokarić i drugi protiv Hrvatske* (odluka), 2006; *Galev i drugi protiv Bugarske* (odluka), 2009; *Ivan Atanasov protiv Bugarske*, 2010, stav 83; *Vecbaštika i drugi protiv Letonije* (odluka), 2019). Ove aktivnosti čak mogu dovesti do toga da se ta nepokretna imovina ne može prodati (*Taşkin i drugi protiv Turske* (odluka), 2004).

To može biti primenjivo, na primer, usled „znatnog štetnog uticaja koji je prouzrokovala buka” (*Cokarić i drugi protiv Hrvatske* (odluka), 2006), koja može biti izazvana, između ostalog, radom aerodroma (*Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004).

223. Međutim, do sada su sve pritužbe ove vrste pred Sudom bile odbačene, jer podnosioci nisu uspeli da pruže dokaze o gubitku vrednosti svoje imovine (*Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odluka), 2004; *Galev i drugi protiv Bugarske* (odluka), 2009; *Zapletal protiv Češke Republike* (odluka), 2010; *Marchiš i drugi protiv Rumunije* (odluka), 2011, stavovi 45–46).

Član 34. Konvencije (pojedinačne predstavke)

Član 34. Konvencije

„Sud može da prima predstavke od svake osobe, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke Visoke strane ugovornice. Visoke strane ugovornice obavezuju se da ni na koji način ne ometaju stvarno vršenje ovog prava.”

I. *Actio popularis* / status žrtve

A. Opšta načela

1. Direktna žrtva – pitanje procesne legitimacije (*locus standi*) udruženja za zaštitu životne sredine

224. Kao i u drugim predmetima, da bi nekome bio priznat status žrtve kršenja Konvencije u smislu člana 34, u načelu se mora dokazati da je osoba bila „direktno pogođena” spornim kršenjem (videti, na primer, *Lambert i drugi protiv Francuske* [VV], 2015, stav 89). Drugim rečima, u smislu člana 34, reč „žrtva” označava osobu direktno pogođenu spornim delovanjem ili propustom (*Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske*, 1997, stav 26).

Kriterijumi na koje se Sud poziva kako bi utvrdio status žrtve uključuju, pre svega: minimalni stepen težine štete, njeno trajanje i postojanje dovoljne povezanosti između podnosioca predstavke i navodne štete, uključujući, u nekim slučajevima, geografsku blizinu između podnosioca i sporne štete nanete životnoj sredini (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 472).

225. U skladu sa opštom sudskom praksom u vezi sa članom 34, najbliži srodnici osobe preminule u kontekstu nekog ekološkog incidenta mogu se smatrati (indirektnim) žrtvama povrede člana 2. Konvencije (*Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 87).

226. U okviru utvrđivanja statusa žrtve podnosioca predstavke koji tvrde da je došlo do povrede člana 8. zbog kršenja obaveza u oblasti životne sredine, Sud će kao ključni faktor u utvrđivanju da li je došlo do povrede člana 8. uzeti u obzir činjenicu da li je postojala negativna posledica po privatni ili porodični život osobe, a ne samo bilo kakva opšta šteta po životnu sredinu (*Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 80; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 101; *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 91).

U predmetu *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stavovi 100–109, u kojem je nekoliko pojedinaca podnelo žalbu zbog štetnih emisija iz železare u Tarantu, Sud je smatrao da podnosioci predstavke, koji nisu živeli u opštinama za koje je Savet ministara Italije utvrdio da su izložene riziku i koji nisu dostavili dokaze koji bi doveli u pitanje obim utvrđene zone izloženosti, nisu uspeali da pokažu da su lično bili pogođeni spornom situacijom i stoga nisu mogli tvrditi da su žrtve povrede člana 8. Nasuprot tome, Sud je priznao status žrtve onima koji su živeli u navedenim opštinama, naglasivši da postoji (oboriva) pretpostavka da je zagađenje u određenom području potencijalno opasno po zdravlje i dobrobit osoba koje su istom izložene. Uočivši da je spis predmeta sadržao brojne naučne izveštaje i studije koje ukazuju na uzročno-posledičnu vezu između aktivnosti železare i pogoršanja zdravstvene situacije javnosti u izloženim opštinama, Sud je zaključio da je sporno zagađenje nesumnjivo negativno uticalo na dobrobit podnosioca predstavke koji su živeli u pogođenom području.

U predmetu *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stavovi 80–81 (videti i *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stavovi 92–94), podnosioci predstavke su podneli pritužbu zbog zagađenja i smetnji izazvanih lošim upravljanjem u prikupljanju, preradi i odlaganju otpada u regionu Kampanije. Sud je utvrdio da se pritužba odnosila na situaciju koja je pogodila celokupno stanovništvo Kampanije. Međutim, uzimajući u obzir da je loše upravljanje otpadom dovelo do nagomilavanja otpada tokom nekoliko meseci na ulicama u opštini u kojoj su podnosioci predstavke živeli, Sud je zaključio da su podnosioci direktno pogođeni štetom nanetoj životnoj sredini i time su imali status žrtve.

227. Jedna od posledica ovog pristupa jeste da pravna lica, uključujući i udruženja za zaštitu životne sredine, ne mogu da tvrde da su žrtve kršenja Konvencije koje proizilazi iz smetnji ili štetnih uticaja po životnu sredinu koje mogu osetiti isključivo fizička lica. Stoga je Sud zaključio da NVO *Greenpeace* ne može da tvrdi da ima status žrtve u pogledu prava na poštovanje doma zbog izloženosti sedišta organizacije zagađenju iz železare (*Asselbourg i drugi protiv Luksemburga* (odluka), 1999; *Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l'association Greenpeace- Luxembourg, protiv Luksemburga* (odluka), 1999). Videti takođe *Association des Résidents du Quartier Pont Royal, la commune de Lambersart i drugi protiv Francuske* (odluka), 1992, gde je Komisija zaključila da NVO za zaštitu životne sredine ne može tvrditi da je žrtva kršenja člana 8. zbog buke od brze železnice; *Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001; i *Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşam Kültür Varlıklarını Koruma Derneği protiv Turske* (odluka), 2021, stavovi 38, 41. i 43 – predmet koji je pokrenula lokalna NVO koja je vodila kampanju protiv planirane hidroelektrane i brane, čija bi izgradnja dovela do potapanja jednog grada i više sela. Slično tome, Sud je istakao da se, u načelu, udruženje ne može pozivati na zdravstvene razloge kako bi tvrdilo da je došlo do povrede člana 8. (*Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke* (odluka), 2009).

228. NVO takođe ne može tvrditi da je žrtva mera koje su, zbog zagađenja životne sredine ili drugih smetnji, navodno povredile prava koja Konvencija garantuje članovima NVO (videti predmet *Besseau i drugi protiv Francuske* (odluka), 2006, u kom se udruženje zalagalo za zaštitu osoba koje su živele u blizini kamenoloma od negativnih posledica njegovog rada, i predmet *Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşam Kültür Varlıklarını Koruma Derneği protiv Turske* (odluka), 2021, stavovi 38. i 42, koji se odnosi na lokalnu NVO koja je vodila kampanju protiv izgradnje hidroelektrane i brane).

Sud je takođe utvrdio da NVO *Greenpeace* nije mogla tvrditi da je žrtva povrede člana 3, uzetog zasebno ili u vezi sa članom 14, u vezi sa napadom na više njenih članova volontera koji su učestvovali u gašenju šumskih požara. Sud je naveo da je napad bio motivisan ili barem podstaknut njihovim članstvom u NVO (*Kreyndlin i drugi protiv Rusije*, 2023, stavovi 46–47).

229. S druge strane, NVO za zaštitu životne sredine koja je bila stranka u domaćem postupku koji se ticao ekoloških pitanja može, u načelu, tvrditi da je žrtva povrede člana 6. stava 1. Konvencije ako je došlo do nepravilnosti u vođenju tog postupka (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 590), čak i ako je svrha postupka bila zaštita interesa njenih članova (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, 2004, stav 36); videti i *Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşam Kültür Varlıklarını Koruma Derneği protiv Turske* (odluka), 2021, stav 43; uporediti sa *Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske*, 2018, stavovi 114–116, u kojem je Sud utvrdio da udruženje za zaštitu životne sredine nije moglo tvrditi da ima status žrtve povrede člana 6. stav 1, jer je njegova žalba u domaćem postupku proglašena nedopuštenom zbog nepostojanja pravne legitimacije (*locus standi*) u pogledu predmetnog postupka.

U presudi u predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 593 i 623, Sud je zaključio da je podnosilac predstavke – udruženje za zaštitu životne sredine – imao status žrtve na osnovu primenljivosti člana 6. stav 1. na njegovu pritužbu.

230. Istovremeno, kad NVO sa statutarim ciljem zaštite interesa svojih članova pokrene postupak pred domaćim sudovima, njeni članovi mogu imati status žrtve u pogledu povreda člana 6. stava 1. koje su navodno nastale u okviru tog postupka, čak i ako sami nisu bili stranke u postupku. Sud je doneo ovu odluku u predmetu koji se ticao poništavanja odluke o izgradnji brane, a postupak je pokrenula NVO čiji je statutarni cilj bila koordinacija napora njenih članova u borbi protiv projekta izgradnje brane. Sud je zaključio da su stanovnici sela koja su trebalo da budu potopljena mogli tvrditi da su žrtve povreda ove odredbe, ističući da, iako nisu bili formalne stranke u postupku, učestvovali su putem udruženja čiji su članovi bili i koje su osnovali upravo u cilju zaštite svojih interesa. Sud je tom prilikom naveo: „... kao i ostale odredbe Konvencije, pojam ‘žrtva’ u članu 34. mora se tumačiti na evolutivan način, u svetlu uslova savremenog društva. U današnjim društvima, kada se građani suočavaju sa posebno složenim administrativnim odlukama, obraćanje kolektivnim telima kao što su udruženja predstavlja jedno od dostupnih, a ponekad i jedino moguće sredstvo za delotvornu zaštitu njihovih interesa. Osim toga, zakonodavstvo većine evropskih država priznaje pravo udruženjima da pokreću sudske postupke u cilju zaštite interesa svojih članova. Upravo se takva situacija desila u ovom predmetu. Sud ne može zanemariti ovu činjenicu prilikom tumačenja pojma ‘žrtva’. Svako drugačije, preterano formalističko tumačenje ovog pojma učinilo bi zaštitu prava garantovanih Konvencijom

nedelotvornom i iluzornom.” (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, 2004, stavovi 38–39).

2. Potencijalna žrtva: izloženost riziku od štete nanete životnoj sredini

231. Član 34. Konvencije ne dopušta podnosiocima predstavki da podnesu pritužbu *in abstracto* na navodna kršenja Konvencije. Ovo se naročito odnosi na tvrdnje o povredama Konvencije koje proizilaze iz štete nanete životnoj sredini (*Caron i drugi protiv Francuske* (odluka), 2010; *Cordella i drugi protiv Italije*, 2019, stav 100). stav 100).

232. Međutim, Sud do određene mere priznaje koncept „potencijalne žrtve”. Stoga podnosilac predstavke može tvrditi da je žrtva u smislu člana 34. Konvencije ako pruži uverljive i argumentovane dokaze o verovatnoj realizaciji povrede koja bi ga lično pogodila (videti *Praktični vodič o uslovima prihvatljivosti*, stavovi 30–31).

Sud je primenio ove kriterijume u predmetima *Asselbourg i drugi protiv Luksemburga* (odluka), 1999, i *Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l’association Greenpeace-Luxembourg, protiv Luksemburga* (odluka), 1999, koji su se ticali izdavanja dozvole za rad železare koja je koristila metalni otpad. Podnosioci predstavke su tvrdili da bi projekat železare izazvao štetu na životnoj sredini koja bi pogoršala njihov kvalitet života i uskratila im nesmetano uživanje njihovih domova, što bi predstavljalo povredu njihovog prava na poštovanje privatnog i porodičnog života. Sud je, međutim, zaključio da samo pominjanje rizika od zagađenja svojstvenog proizvodnji čelika iz starog gvožđa nije dovoljno da bi podnosioci predstavke dokazali da su žrtve povrede Konvencije. Sud je naveo da su morali uverljivo i detaljno dokazati da, zbog neadekvatnih mera zaštite od strane institucija, stepen verovatnoće da dođe do štete jeste takav da bi se mogao smatrati povredom, pod uslovom da posledice spornog postupanja nisu previše udaljene. Sud je zaključio da se iz spisa predmeta ne može utvrditi da su uslovi rada koje su postavile institucije u Luksemburgu, posebno norme u vezi sa emisijama zagađujućih čestica u vazduh, bile toliko neadekvatne da bi predstavljale ozbiljno kršenje načela predostrožnosti.

Sud je do sličnog zaključka došao u predmetu *Vecbaštika i drugi protiv Letonije* (odluka), 2019, stavovi 79–84, gde su pojedinci podneli predstavku na osnovu člana 8. tvrdeći da je država dozvolila izgradnju vetroelektrana u njihovoj blizini i da vetroturbine proizvode visok nivo buke i druge štetne uticaje (vibracije, niskofrekventni zvuk, senke i treperenje svetlosti) koji utiču na njihovo zdravlje i dobrobit. Sud je najpre konstatovao da je projekat odložen ili čak možda i odbačen. Takođe je primetio da podnosioci predstavke nisu uspeli da prilože dokaze koji bi ukazivali na to da bi rad vetroturbina u blizini njihovih nepokretnih imovina ili domova u administrativnoj jedinici Dunika direktno i ozbiljno uticao na njih, sa neophodnim stepenom verovatnoće. Samo pominjanje određenih negativnih efekata koji proizlaze iz rada vetroturbina uopšteno nije dovoljno u tom pogledu. Sud je stoga zaključio da nema razumnih i uverljivih dokaza da bi u ovom predmetu moglo doći do rizika od ugrožavanja privatnog i porodičnog života podnosilaca predstavke.

U predmetima *Maatschap Smits i drugi protiv Holandije* (odluka), 2001, i *Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, koji se tiču planova za izgradnju železničke pruge i dalekovoda izuzetno visokog napona, Sud je prihvatio da osobe koje žive duž planirane trase i koje su podnele pritužbu zbog zagađenja, štetnih uticaja i zdravstvenih rizika koje bi ta infrastruktura mogla izazvati, mogu tvrditi da imaju status žrtve u smislu člana 34. Konvencije.

B. Primena načela u kontekstu klimatskih promena

1. Pojedinci

233. Kako bi se pozvao na status žrtve u smislu člana 34. Konvencije u kontekstu pritužbi koje se odnose na štetu ili rizik od štete nastale usled navodnog propusta države da se bori protiv klimatskih promena, podnosilac predstavke mora dokazati da je lično i direktno pogođen spornim propustima. Potom je na Sudu da utvrdi sledeće okolnosti u vezi s podnosiocem predstavke: (a) podnosilac predstavke mora biti izložen visokom stepenu negativnih uticaja klimatskih promena, odnosno nivo i ozbiljnost (rizika od) štetnih posledica činjenja ili nečinjenja države koji ga pogađaju moraju biti značajni i (b) mora postojati hitna potreba za osiguravanjem individualne zaštite podnosioca

predstavke zbog nepostojanja ili neadekvatnosti bilo kojih razumnih mera za smanjenje štete (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 487).

Sud je precizirao da je prag za ispunjavanje ovih kriterijuma posebno visok. Imajući u vidu da Konvencija isključuje *actio popularis*, pitanje da li podnosilac predstavke ispunjava taj prag zavisiće od pažljive procene konkretnih okolnosti slučaja. S tim u vezi, Sud će uzeti u obzir faktore kao što su preovlađujući lokalni uslovi i individualne specifičnosti i ranjivosti podnosioca predstavke. Njegova procena takođe uključuje, ali nije nužno ograničena na razmatranja u vezi sa: prirodom i obimom pritužbe podnosioca u skladu sa Konvencijom, aktuelnošću/udaljenošću i/ili verovatnoćom negativnih efekata klimatskih promena tokom vremena, specifičnim uticajem na život, zdravlje ili dobrobit podnosioca, veličinom i trajanjem štetnih efekata, obimom rizika (lokalizovanog ili opšteg), kao i prirodom ranjivosti podnosioca (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 488).

234. U predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, udruženje starijih žena, osnovano radi promocije i sprovođenja delotvorne zaštite klime u ime svojih članica, kao i četiri pojedinačne članice, podneli su pritužbu, između ostalog, na osnovu člana 8, na neadekvatne mere koje su institucije u Švajcarskoj preduzele u cilju ublažavanja uticaja klimatskih promena. Pozivajući se na član 6. stav 1, tvrdile su i da nisu imale pristup sudu kako bi iznele istu pritužbu.

Sud je utvrdio da pojedinačne podnositeljke predstavke ne mogu tvrditi da su žrtve navodne povrede člana 8. Sud je primetio da je iz nalaza Međuvladinog panela za klimatske promene i Saveznog zavoda za zaštitu životne sredine jasno da podnositeljke, kao starije žene, pripadaju grupi koja je posebno osetljiva na efekte klimatskih promena. Međutim, kako bi im bio priznat status žrtve, bilo je potrebno da svaka pojedinačna podnositeljka predstavke dokaže da ispunjava uslov u pogledu određenog stepena i ozbiljnosti štetnih posledica koje je pogađaju, uključujući njihove pojedinačne ranjivosti koje bi mogle dovesti do hitne potrebe za osiguranjem njihove pojedinačne zaštite.

235. U predmetu *Carême protiv Francuske* (odluka) [VV], 2024, pojedinac koji je živeo u priobalnoj opštini Grande-Syntheu koja se, prema nalazima *Conseil d'État*, nalazi u sektoru s „vrlo visokim nivoom izloženosti klimatskim promenama“, a naročito povećanim rizicima od poplava, podneo je predstavku na osnovu članova 2. i 8, tvrdeći da mere koje je preduzela Francuska nisu bile adekvatne. Sud je zaključio da podnosilac predstavke ne može tvrditi da je žrtva u smislu člana 34. Konvencije. Nadalje, Sud nije pronašao nijedan razlog da dovede u pitanje zaključak domaćeg suda da je rizik povezan s klimatskim promenama za podnosioca predstavke bio hipotetički, jer nije bilo naznaka gde će biti prebivalište podnosioca u narednim godinama. Sud je takođe naglasio da podnosilac predstavke nije dokazao nijednu relevantnu vezu s opštinom Grande-Syntheom: nije više živeo tu, nije iznajmljivao, niti je posedovao imovinu u toj opštini, a jedina veza bila je činjenica da mu brat živi tamo.

2. Udruženja: status žrtve/pravo na podnošenje predstavke Sudu

236. Opšte načelo da udruženje ne može tvrditi da je žrtva povrede Konvencije uzrokovane štetnim uticajima po životnu sredinu koje mogu osetiti samo fizička lica (videti stav 225. gore) primenjuje se i u kontekstu klimatskih promena. Stoga je Sud u predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV] (2024, stav 796) naveo da se udruženje koje tvrdi da ima status žrtve ne može pozvati na zdravstvene aspekte, niti na štetne uticaje i probleme povezane s klimatskim promenama koje mogu osetiti samo fizička lica.

237. Međutim, u istom predmetu Sud je zaključio da posebne okolnosti povezane s klimatskim promenama govore u prilog priznavanju mogućnosti da udruženja, pod određenim uslovima, imaju pravo da se obrate Sudu kao zastupnici pojedinaca čija prava su ili će navodno biti ugrožena.

Sud je precizirao da, kako bi udruženju bilo priznato pravo da podnese predstavku (*locus standi*) u skladu sa članom 34. Konvencije zbog navodnog propusta države ugovornice da preduzme odgovarajuće mere za zaštitu pojedinaca od negativnih posledica klimatskih promena po ljudski život i zdravlje, to udruženje mora ispunjavati sledeće uslove: (a) biti zakonito registrovano u odgovarajućoj državi ili imati pravo na pokretanje postupka u toj državi; (b) moći da dokaže da ostvaruje konkretan cilj u skladu sa svojim statutarnim ciljevima zaštite ljudskih prava svojih članova ili drugih pogođenih pojedinaca u toj državi, bilo da je to ograničeno na kolektivno delovanje ili da ga uključuje, radi zaštite tih prava od pretnji koje proizilaze iz klimatskih promena; i (c) moći da dokaže da je zaista kvalifikovano i reprezentativno da deluje u ime svojih članova ili drugih pogođenih pojedinaca unutar te države koji

su izloženi specifičnim pretnjama ili štetnim poslasticama klimatskih promena po njihov život, zdravlje ili dobrobit, kako su ta prava zaštićena Konvencijom.

U tom smislu, Sud uzima u obzir faktore kao što su svrha osnivanja udruženja, njegova neprofitna priroda, vrsta i obim njegovih aktivnosti u odgovarajućoj državi, članstvo i reprezentativnost, načela i transparentnost u upravljanju, kao i to da li je u celini, u konkretnim okolnostima slučaja, dodeljivanje takve pravne legitimacije u interesu pravilnog upravljanja pravdom.

Uzimajući u obzir posebne okolnosti podnošenja tužbi od strane udruženja u ovom kontekstu, pravo udruženja da postupa u ime svojih članova ili drugih pogođenih lica u određenoj državi neće podlegati posebnom zahtevu da se dokaže da bi oni u čije je ime predmet pokrenut pred Sudom ispunjavali uslove za dobijanje statusa žrtve za pojedince u kontekstu klimatskih promena (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV] (2024, stavovi 496–502).

U slučaju postojećih ograničenja u vezi sa pravom udruženja na pokretanje postupka pred domaćim sudovima, ukoliko udruženje ispunjava gore navedene kriterijume Konvencije, Sud može, u interesu pravilnog sprovođenja pravde, uzeti u obzir da li su, i u kojoj meri, njegovi pojedinačni članovi ili drugi pogođeni pojedinci imali pristup sudu u istim ili povezanim domaćim postupcima (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stav 503).

238. U predmetu *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV] (2024, stavovi 521–526), prilikom procene statusa žrtve udruženja podnosioca predstavke u kontekstu člana 8. i primenjujući gore navedene kriterijume, Sud je konstatovao sledeće: prema svom statutu, udruženje podnosilac predstavke bilo je neprofitno udruženje osnovano prema švajcarskom pravu s ciljem promocije i sprovođenja delotvorne klimatske zaštite u ime svojih članica; imalo je više od 2.000 članica koje su živele u Švajcarskoj, sa prosečnom starošću od 73 godine; 650 njegovih članica bilo je starije od 75 godina; njegov statut predviđao je da se udruženje obavezuje na različite aktivnosti usmerene na smanjenje emisije gasova staklene bašte u Švajcarskoj i ublažavanje njihovih efekata na globalno zagrevanje; delovalo je ne samo u interesu svojih članica, već i u interesu šire javnosti i budućih generacija, s ciljem obezbeđivanja delotvorne klimatske zaštite; ostvarivalo je svoje ciljeve različitim delovanjima, uključujući pokretanje pravnih postupaka kako bi se rešavali efekti klimatskih promena u interesu članica. Sud je potom zaključio da je priznavanje prava na podnošenje predstavke ovom udruženju u interesu pravilnog sprovođenja pravde. S tim u vezi, utvrdio je, s jedne strane, da je s obzirom na članstvo i reprezentativnost udruženja, kao i svrhu njegovog osnivanja, ono predstavljalo sredstvo kolektivne pravne zaštite koje ima za cilj odbranu prava i interesa pojedinaca od pretnji klimatskih promena u tuženoj državi, te, s druge strane, da pojedinačni podnosioci predstavke nisu imali pristup sudu u tuženoj državi.

Sud je u tom smislu zaključio da je: udruženje podnosilac predstavke zakonito osnovano; jasno je pokazalo da deluje u skladu sa svojim statutarnim ciljevima u zaštiti ljudskih prava svojih članica i drugih pogođenih pojedinaca od pretnji povezanih sa klimatskim promenama u tuženoj državi; bilo je stvarno kvalifikovano i reprezentativno da zastupa te pojedince, koji su mogli tvrditi da su izloženi konkretnim pretnjama ili negativnim efektima klimatskih promena na njihov život, zdravlje, dobrobit i kvalitet života, kako ih štiti Konvencija. U skladu s tim, Sud je utvrdio da pritužbe koje je podnelo udruženje u ime svojih članica potpadaju u oblast primene člana 8, što znači da udruženje ima pravo na pokretanje postupka pred Sudom i da je član 8. primenljiv na pritužbu udruženja.

II. Gubitak statusa žrtve

239. Sama činjenica da je predmet koji se tiče zagađenja ili smetnje u životnoj sredini okončan nije dovoljna da se osobama koje su im bile izložene oduzme status žrtve (*López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 42; *Martínez i Pino Manzano protiv Španije*, 2012, stav 28).

Slično tome, činjenica da se lokalni stanovnik preselio kako bi izbegao zagađenje ili smetnju u životnoj sredini kojima je bio izložen nije dovoljna da izgubi status žrtve (*López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 42; *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 37).

240. Da bi neko izgubio status žrtve, domaće institucije moraju utvrditi postojanje povrede i doneti odluku kojom se u pogledu te povrede dolazi do odgovarajućeg pravnog zadovoljenja (videti Vodič o

prihvatljivosti predstavki, stavovi 36–39). Status žrtve podnosioca predstavke može zavisiti od toga da li mu je na domaćem nivou dodeljena naknada na osnovu činjenica zbog kojih podnosi pritužbu pred Sudom, kao i od toga da li su domaće institucije priznale povredu Konvencije, bilo izričito ili suštinski. Sud je to ponovio u predmetu *Murillo-Saldias i drugi protiv Španije* (odluka), 2006, (videti takođe *Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stavovi 148–279), u kojem se srodnik žrtava klizišta žalio na povredu člana 2, člana 6. stav 1. i člana 13. Konvencije. Sud je presudio da podnosilac predstavke više ne može tvrditi da je žrtva tih povreda, s obzirom na to da mu je domaći sud dosudio razumnu naknadu za smrt njegovih srodnika, zaključivši da su institucije odgovorne za nesreću.

Međutim, treba napomenuti da u slučajevima kada je smrt posledica teškog nemara, kao što su slučajevi namernog zlostavljanja sa smrtnim ishodom, dodela naknade rodbini žrtve nije dovoljna da ispravi povredu materijalnog aspekta člana 2; takođe mora biti sprovedena delotvorna istraga. Sud je to zaključio u predmetu *Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stavovi 252–255, koji se odnosi na eksploziju u postrojenju za demontiranje oružja, u kojoj je poginulo više osoba. Nasuprot tome, kada su institucije sprovele adekvatnu istragu u kojoj su utvrđene sve relevantne činjenice i odgovorne osobe identifikovane i kažnjene, isplata odgovarajuće naknade i priznavanje odgovornosti države za smrt bliskih srodnika podnosilaca predstavke mogu, u načelu, biti dovoljni da ih liše statusa žrtve.

Primeri:

U predmetu *López Ostra protiv Španije*, 1994, stav 42. (videti takođe *Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije*, 2020, stav 37) u kojem je osoba koja je živela u blizini postrojenja za preradu otpada podnela pritužbu zbog neprijatnih mirisa, buke i isparenja iz postrojenja, opština je snosila troškove njenog preseljenja, nakon čega se preselila u kuću koju je kupila njena porodica, dok je postrojenje za obradu otpada zatvoreno. Sud je smatrao da je ona zadržala status žrtve, ističući da ni preseljenje ni zatvaranje postrojenja nisu promenili činjenicu da su podnositeljka predstavke i njena porodica godinama živeli samo dvanaest metara od izvora neprijatnih mirisa, buke i isparenja. Sud je naglasio da, čak i ako bi se sada mogla vratiti u svoj bivši dom nakon zatvaranja postrojenja, to bi moglo biti uzeto u obzir pri proceni štete koju je pretrpela, ali ne bi značilo da je izgubila status žrtve.

U predmetu *Moe i drugi protiv Norveške* (odluka), 1999, podnosioci predstavke podneli su pritužbu na smetnje izazvane radom postrojenja za preradu otpada u blizini njihovog doma. Sud je primetio da je Vrhovni sud u Norveškoj presudio da su, pre nego što su podnosioci predstavke pokrenuli postupak pred domaćim sudovima, nivoi zagađenja premašili zakonske granice podnošljivih smetnji. Sud je zaključio da je Vrhovni sud suštinski priznao povredu njihovog prava na poštovanje privatnog života i doma. Takođe je primetio da, iako podnosioci predstavke nisu dobili novčanu naknadu, postupak je doveo do prilagođavanja rada postrojenja kako bi se smanjile smetnje. Sud je dalje primetio da, kako je utvrdio Vrhovni sud, nivo štetnih uticaja više nije prelazio zakonske granice nakon što su podnosioci predstavke pokrenuli postupak pred domaćim sudom, da mu nisu predložili dokaze koji bi osporili taj nalaz ili pokazali da se temeljio na standardima nespojivim s članom 8, te da je nivo zagađenja bio značajno niži od onog u predmetu *López Ostra protiv Španije*, 1994. Imajući u vidu kratak vremenski period između pokretanja postupka i sprovođenja korektivnih mera kojima je nivo štetnih uticaja doveden u zakonske okvire, Sud je zaključio da su podnosioci predstavke dobili odgovarajuće pravno zadovoljenje u vezi s navodnom povredom člana 8, te da stoga više ne mogu tvrditi da imaju status žrtve u smislu člana 34. Konvencije.

U predmetu *Öneryıldız protiv Turske* [VV], 2004, stav 137, podnosilac predstavke je, između ostalog, podneo pritužbu zbog uništenja njegove imovine tokom industrijske nesreće. Vlada je tvrdila da on više ne može da se smatra žrtvom jer mu je dodeljena značajna naknada za materijalnu štetu i jer je mogao da dobije subvencionisani smeštaj pod vrlo povoljnim uslovima. Sud je odbacio ovaj argument, smatrajući da, čak i pod pretpostavkom da su povoljni uslovi prodaje predmetnog stana do određene mere mogli da saniraju posledice utvrđenih propusta, oni ipak ne mogu da se smatraju odgovarajućom naknadom za štetu koju je podnosilac pretrpeo. Prema tome, bez obzira na bilo kakve povlastice koje su mu bile dodeljene, one nisu mogle da dovedu do gubitka njegovog statusa „žrtve”, posebno zato što u ugovoru o prodaji i drugim pratećim dokumentima u spisu predmeta nije bilo ničega što bi ukazivalo na priznanje od strane institucija da je došlo do povrede njegovog prava na mirno uživanje imovine. Sud je takođe primetio da je bilo dovoljno istaći da naknada dodeljena za materijalnu štetu još uvek nije bila isplaćena, iako je doneta pravosnažna presuda.

U predmetu *Ledyayeva i drugi protiv Rusije*, 2006, stav 106, u kojem su osobe koje su živele u blizini

železare podnele pritužbu zbog zagađenja kojem su bile izložene, jedna od podnositeljki je, dve godine nakon početka perioda koji je Sud razmatrao, bila preseljena od strane institucija izvan „sanitarne sigurnosne zone” fabrike. Sud je ipak zaključio da je ta podnositeljka zadržala status žrtve, jer, iako je njeno preseljenje moglo da reši pitanje njenog izlaganja zagađenju iz železare, ono nije ispravilo navodnu povredu njenih prava u prethodnom periodu, niti su institucije priznale tu navodnu povredu u skladu sa Konvencijom, bilo izričito ili suštinski.

U predmetu *Kolyadenko i drugi protiv Rusije*, 2012, stavovi 208–210, koji se odnosi na naglo masovno ispuštanje vode iz akumulacije kako bi se sprečilo izlivanje, podnosioci predstavke su primili vansudsku naknadu. Međutim, Sud je primetio da nije bilo ničega što bi ukazivalo na to da su institucije priznale povredu člana 8. Konvencije i člana 1. Protokola br. 1 zbog štete nanete njihovim domovima, stoga je zaključio da oni i dalje mogu da tvrde da su žrtve.

U predmetu *M. Özel i drugi protiv Turske*, 2015, stavovi 157–158, koji se odnosi na smrt članova porodica podnositelaca predstavke usled urušavanja zgrada tokom zemljotresa, Sud je zaključio da krivična osuda izvođača radova odgovornih za predmetne zgrade nije bila dovoljna da podnosioci liši statusa žrtve, „s obzirom na prirodu proceduralnih zahteva iz člana 2. i činjenicu da se osuda izvođača ne može smatrati bilo kakvom vrstom naknade”.

U predmetu *Otgon protiv Republike Moldavije*, 2016, stavovi 16–20, pojedinac se žalio na povredu člana 8. zbog toga što je dobio dizenteriju pijući vodu iz česme koju je isporučivalo javno komunalno preduzeće. Sud je odlučio da je podnositeljka zadržala status žrtve, iako je domaći sud suštinski priznao povredu, jer je iznos koji joj je dodeljen bio „znatno ispod” minimalnog iznosa koji Sud obično dodeljuje u predmetima u kojima je utvrđena povreda člana 8. u pogledu Republike Moldavije.

U predmetu *Durdaj i drugi protiv Albanije*, 2023, stavovi 248–279, eksplozija u 2008. godini u objektu za demontiranje oružja izazvala je smrt dvadeset šest osoba i povrede kod više od tri stotine drugih. Roditelji deteta koje je poginulo u ovoj nesreći i preživela žrtva pokrenuli su postupak za naknadu štete pred upravnim sudom, koji je suštinski priznao odgovornost države za smrt deteta podnositelaca i životnu ugroženost preživle žrtve, te im dodelio naknade čiji su iznosi bili slični onima koje Sud dodeljuje u sličnim predmetima. Sud je takođe primetio da je sprovedena adekvatna istraga, te je zaključio da su podnosioci predstavke izgubili status žrtve.

U predmetu *Besseau protiv Francuske* (odluka), 2023, stavovi 12–17, pojedinac se žalio na osnovu člana 8. Konvencije i člana 1. Protokola br. 1 na štetne uticaje uzrokovane bukom, vibracijama i prašinom koji su dolazili iz otvorenog kamenoloma mikrogranita u blizini njegove kuće. U kontekstu jednog drugog domaćeg sudskog postupka, koji se razlikovao od onog koji je doveo do podnošenja predstavke Sudu, građanski sud je utvrdio da su podnositelac predstavke i njegova supruga bili izloženi prekomernim smetnjama iz susedstva zbog pukotina nastalih na strukturi njihove kuće usled vibracija i naložio rukovodiocu kamenoloma da im plati naknadu za materijalnu štetu i gubitak užitivanja u imovini. Nasuprot tome, taj građanski sud je odbacio njihove zahteve u meri u kojoj su se odnosili na druge navodne smetnje iz susedstva. Sud je primetio da u postupku pred njim podnositelac predstavke nije pružio nikakvo objašnjenje o nivou smetnji koje je lično doživljavao i njihovom uticaju na njegov kvalitet života i mogućnost užitivanja u domu, niti je dostavio dokaze o gubitku tržišne vrednosti njegove kuće zbog njene blizine kamenolomu. Uzimajući u obzir opštu prirodu njegovog argumenta i u nedostatku dokaza koji bi mogli na individualan način razlikovati navodne povrede Konvencije, Sud je smatrao da, u okolnostima ovog slučaja, utvrđivanje od strane sudova redovne nadležnosti da je došlo do prekomernih smetnji u susedstvu koje su dovele i do materijalne štete i gubitka užitivanja, treba smatrati suštinskim priznanjem povrede odredbi na koje se poziva. Dalje je zaključio da su iznosi dodeljeni podnosiocu predstavljali odgovarajuće pravno zadovoljenje, te da on ne može tvrditi da je žrtva u smislu člana 34. Konvencije.

Član 35. (uslovi prihvatljivosti)

Član 35. Konvencije

„1. Sud može uzeti predmet u postupak tek kada se iscrpu svi unutrašnji pravni lekovi, u skladu sa opštepriznatim načelima međunarodnog prava, i u roku od četiri meseca od dana kada je povodom njega doneta pravosnažna odluka.

2. Sud ne postupa po pojedinačnoj predstavci podnetoj na osnovu člana 34. koja je

(a) anonimna, ili

(b) u suštini istovetna s predstavkom koju je Sud već razmatrao, ili koja je već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja, odnosno rešavanja a ne sadrži nove relevantne činjenice.

3. Sud proglašava neprihvatljivom svaku pojedinačnu predstavku podnetu na osnovu člana 34. ako:

(a) smatra da je predstavka nespojiva sa odredbama Konvencije ili protokola uz nju, očigledno neosnovana, ili predstavlja zloupotrebu prava na predstavku, ili

(b) smatra da podnosilac predstavke nije značajnije oštećen, osim ako poštovanje ljudskih prava ustanovljenih Konvencijom i protokolima uz nju ne zahteva ispitivanje suštine predstavke, s tim da se predstavka ne može odbaciti po ovom osnovu ukoliko slučaj nije prethodno s dužnom pažnjom razmotrio domaći sud.

4. Sud odbacuje svaku predstavku koju smatra neprihvatljivom u smislu ovog člana. On to može učiniti u svakoj fazi postupka.”

A. Iscrpljivanje domaćih pravnih lekova

241. Kada su u predmetima u vezi sa životnom sredinom domaće postupke pokrenula udruženja, činjenica da pojedinačni podnosilac predstavke pred Sudom nije lično bio stranka u tim postupcima ne znači nužno da njegovi domaći pravni lekovi nisu valjano iscrpljeni. Ono što je važno u vezi sa zahtevom za iscrpljivanje domaćih pravnih lekova je da su pritužbe koje podnosilac namerava da iznese pred Sudom u vezi s povredom njegovih prava iz Konvencije prethodno bile podnete domaćim sudovima. Sud je u tom kontekstu naglasio da je dužan da uzme u obzir prirodu savremenog civilnog društva, u kojem udruženja igraju značajnu ulogu, naročito u oblasti zaštite životne sredine. Jedna od uloga takvih udruženja jeste da pred sudovima i drugim domaćim institucijama zastupaju pojedinačne interese i prava svojih članova, kao i ciljeve od opšteg interesa. Sud je primetio da, posebno u pitanjima u vezi sa životnom sredinom, pojedinci mogu biti suočeni sa složenim pravnim i tehničkim problemima koje ne mogu sami rešiti, te može biti da je kolektivno zastupanje putem udruženja jedini način da delotvorno brane svoja prava (*Thibaut protiv Francuske* (odluka), 2022, stavovi 26–31).

242. U predmetu *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 107, koji se odnosi na krizu u upravljanju otpadom u regionu Kampanija, podnosioci su podneli pritužbu na osnovu člana 8. zbog višegodišnjih nedostataka u pogledu sakupljanja, prerade i odlaganja otpada, kao i zbog zagađenja izazvanog deponijom. Sud je odbacio prigovor Vlade da podnosioci nisu iscrpeli domaće pravne lekove, naročito pravne lekove za naknadu štete, ističući da bi takvi lekovi mogli dovesti do dodele naknade oštećenima, ali ne bi rezultirali uklanjanjem otpada sa javnih puteva niti sanacijom deponije. Sud je zaključio da bi takav pravni lek pružio samo delimično pravno zadovoljenje u odnosu na „štetu nanetu životnoj sredini” na koju su se podnosioci žalili.

B. Rok od šest meseci – trajna situacija zagađenja

243. Kontinuirano zagađenje životne sredine može predstavljati „trajnu situaciju”. Prema tome, u nedostatku domaćeg pravnog leka koji ispunjava zahteve iz člana 35. stava 1, početak roka od šest meseci za podnošenje pritužbe Sudu biće odložen do datuma kada takva situacija prestane (*Cordella i*

[drugi protiv Italije](#), 2019, stavovi 131–132). Rok za podnošenje predstavke može, dakle, teći tek od trenutka kada zagađenje koje je predmet žalbe po Konvenciji prestane.

C. *Ratione personae* – učešće u šteti nanetoj životnoj sredini od strane preduzeća regulisanih zakonima drugih država članica

244. U predmetu [Zeynep Ahunbay i drugi protiv Turske, Austrije i Nemačke](#) (odluka), 2016, osobe koje su se protivile planiranoj izgradnji brane Ilisu, čija bi izgradnja potopila arheološki i kulturni lokalitet Hasankeyf u Turskoj, podnale su predstavku pozivajući se, između ostalog, na povredu članova 8. i 10, žaleći se na katastrofalne posledice koje bi takva infrastruktura imala na životnu sredinu i na uništenje velikog dela kulturnog nasleđa. Sud je primetio da su nemačke i austrijske kompanije bile deo konzorcijuma zaduženog za sprovođenje projekta. Međutim, ustanovio je da su sve sporne mere preduzele institucije u Turskoj i da su svi sudski postupci vođeni prema turskom pravosudnom sistemu, pri čemu su sudske institucije u Turskoj imale isključivu jurisdikciju da odluče o pitanjima koja su podnosioci predstavke izneli. Pozivajući se na svoju praksu u vezi sa teritorijalnom i ekstrateritorijalnom jurisdikcijom država ugovornica, Sud je proglasio predstavku neprihvatljivom *ratione personae* u meri u kojoj je bila usmerena protiv Austrije i Nemačke.

D. *Ratione materiae* – nepostojanje univerzalnog individualnog prava na zaštitu određenog kulturnog nasleđa

245. U predmetu [Zeynep Ahunbay i drugi protiv Turske](#) (odluka), 2019, stavovi 21–26, Sud je izrazio spremnost da, u svetlu relevantnih međunarodnih instrumenata i zajedničkih imenilaca međunarodnih pravnih standarda, razmotri postojanje zajedničkog osnova u Evropi i na međunarodnom nivou o potrebi zaštite prava na pristup kulturnom nasleđu. Međutim, konstatovao je da se ovo načelno odnosi na pravo manjina da slobodno uživaju u sopstvenoj kulturi i pravo autohtonih naroda da očuvaju, kontrolišu i štite svoje kulturno nasleđe. Sud je dalje primetio da trenutno ne postoji evropski konsenzus, pa čak ni zajednička tendencija u državama članicama Saveta Evrope, u vezi s izvođenjem iz odredbi Konvencije univerzalnog pojedinačnog prava na zaštitu određenog kulturnog nasleđa. Stoga je Sud proglasio predstavku neprihvatljivom *ratione materiae* jer nije bila u skladu sa odredbama Konvencije.

E. Zloupotreba prava na podnošenje predstavke

246. Predstavka motivisana željom za publicitetom ili propagandom sama po sebi ne predstavlja zloupotrebu prava na podnošenje predstavke u smislu člana 35. stava 3 tačka (a) Konvencije (za primer koji se odnosi na predstavku podnetu u kontekstu ekološkog aktivizma, videti [Friedrich i drugi protiv Poljske](#), 2024).

F. Neznatna šteta – minimalni prag ozbiljnosti navodne povrede i uticaj sporne situacije na životnu sredinu i javno zdravlje

247. U predmetu [Cordella i drugi protiv Italije](#), 2019, stavovi 133–139, podnosioci predstavke, stanovnici pogođenog područja, žalili su se na neuspeh države da usvoji mere za zaštitu njihovog zdravlja i životne sredine od štetnih emisija iz železare. Vlada je tvrdila da su podnosioci predstavke samo uopšteno naveli zagađenje i njegov uticaj na njihovo zdravlje, bez pružanja konkretnih dokaza koji bi potkrepili njihove tvrdnje. Vlada je navela da takve tvrdnje nisu bile dovoljne da bi se navodna šteta smatrala „značajnom” u smislu člana 35. stav 3. tačka (b). Sud je naglasio da je za potrebe te odredbe morao da proceni da li je navodna povreda dostigla prag ozbiljnosti, uzimajući u obzir sledeće aspekte: prirodu prava koje je navodno povređeno, ozbiljnost uticaja navodne povrede na ostvarivanje tog prava i/ili moguće posledice povrede na ličnu situaciju podnosioca predstavke. Sud je zaključio da, s obzirom na prirodu pritužbi podnetih prema članu 8, uzetih zasebno i u vezi sa članom 13, kao i na brojne naučne izveštaje koji potvrđuju uticaj zagađenja iz železare na životnu sredinu i ljudsko zdravlje, kriterijum „nedostatka značajne štete” nije bio ispunjen. Stoga je Sud odbacio prigovor Vlade.

Član 46. (obaveznost i izvršenje presuda)

Član 46. Konvencije

- „1. Visoke strane ugovornice se obavezuju da se povinuju pravosnažnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke.
2. Pravosnažna presuda Suda se dostavlja Komitetu ministara koji nadgleda njeno izvršenje.
3. Ako Komitet ministara smatra da praćenje izvršenja pravosnažne presude remeti neki problem u vezi sa tumačenjem presude, može se obratiti Sudu radi donošenja odluke povodom pitanja tumačenja. Za odluku o obraćanju Sudu potrebna je dvotrećinska većina glasova predstavnika koji sede u Komitetu.
4. Ako Komitet ministara smatra da neka visoka strana ugovornica odbija da se povinuje pravosnažnoj presudi u predmetu u kojem je stranka, on može, nakon što zvanično obavesti tu visoku stranu ugovornicu, a na osnovu odluke usvojene dvotrećinskom većinom glasova predstavnika koji sede u Komitetu, da se Sudu obrati pitanjem da li je ta visoka strana ugovornica propustila da ispuni svoju obavezu iz stava 1.
5. Ako Sud utvrdi da postoji povreda stava 1, upućuje predmet Komitetu ministara radi razmatranja mera koje treba preduzeti. Ako Sud utvrdi da stav 1. nije prekršen, vratiće predmet Komitetu ministara koji zaključuje raspravu o predmetu.“

248. U predmetu [Cordella i drugi protiv Italije](#), 2019, stavovi 179–182, u kojem je, između ostalog, utvrđena povreda člana 8. Konvencije zbog izloženosti podnosilaca predstavke visokom nivou zagađenja iz železare, Sud je odlučio da ne pokrene postupak donošenja pilot presude. Ipak, naglasio je da će izvršenje presude zahtevati hitnu akciju čišćenja u železari i u području pogođenom predmetnim zagađenjem životne sredine. Dodao je da što pre treba sprovesti strategiju zaštite životne sredine (koja uključuje potrebne mere i radnje za zaštitu životne sredine i zdravlja stanovništva), koju su domaće institucije odobrile 2014. godine, ali čije je sprovođenje odloženo do 2023. godine (uporediti [Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske](#) [VV], 2024, stavovi 655–677).

- **Presude u kojima se pominje individualno pravo na životnu sredinu:**

- [Tătar protiv Rumunije](#), 2009, stav 107, i [Di Sarno i drugi protiv Italije](#), 2012, stav 110: „pravo na život u sigurnoj i zdravoj životnoj sredini“;
- [Băcilă protiv Rumunije](#), 2010, stav 71: „pravo na uživanje u uravnoteženoj životnoj sredini u kojoj se poštuje ljudsko zdravlje“.

- **Presude i odluke u kojima se pominje načelo predostrožnosti:**

- u okviru člana 6: [Folkman i drugi protiv Češke](#) (odluka), 2006;
- u okviru člana 8: [Asselbourg i drugi protiv Luksemburga](#) (odluka), 1999; [Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l'association Greenpeace-Luxembourg, protiv Luksemburga](#) (odluka), 1999; [Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke](#) (odluka), 2006; [Tătar protiv Rumunije](#), 2009, stav 120.

- **Presude i odluke koje se u obrazloženju pozivaju na Arhusku konvenciju o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine:**

- *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox protiv Francuske* (odluka), 2006;
- *Tătar protiv Rumunije*, 2009, stav 118;
- *Grimkovskaya protiv Ukrajine*, 2011, stavovi 69 i 72;
- *Di Sarno i drugi protiv Italije*, 2012, stav 107;
- *Locascia i drugi protiv Italije*, 2023, stav 125;
- *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske* [VV], 2024, stavovi 490–492, 501, 539, 609.

Spisak citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je doneo Sud i na odluke ili izveštaje Evropske komisije za ljudska prava („Komisija”).

Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference odnose se na presudu o meritumu koju je izreklo jedno od veća Suda. Skraćenica „(odl.)” ukazuje na to da je citat iz teksta odluke Suda, dok skraćenica „[VV]” označava da je o predmetu odlučivano pred Velikim većem.

Hiperlinkovi ka predmetima citiranim u elektronskoj verziji Vodiča upućuju na HUDOC bazu podataka (<http://hudoc.echr.coe.int>), koja omogućava pristup sudskoj praksi Suda (presude i odluke Velikog veća, veća i komiteta, predmeti za koje je dostavljeno obaveštenje, savetodavna mišljenja i pravni rezimei iz Informativne beleške) i Komisije (odluke i izveštaji), kao i rezolucijama Komiteta ministara.

Sud svoje presude i odluke donosi na engleskom i/ili francuskom jeziku, svojim zvaničnim jezicima. HUDOC sadrži i prevode mnogih važnih presuda na više od trideset neslužbenih jezika i linkove ka oko stotinu onlajn zbirki sudske prakse koje su sačinile treće strane.

—A—

A.S.P.A.S. i Lasgrezas protiv Francuske, br. 29953/08, 22. septembar 2011.

Mišljenje o razlici u postupanju između udruženja vlasnika zemljišta „koja su imala priznat status u trenutku osnivanja odobrenog opštinskog lovačkog udruženja” i udruženja vlasnika zemljišta osnovanih nakon tog datuma [VV], zahtev br. P16-2021-002, *Conseil d’État* u Francuskoj, 13. jul 2022.

Aktürk i drugi protiv Turske, br. 16757/21, 13. jun 2023.

Alatulkila i drugi protiv Finske, br. 33538/96, 28. jul 2005.

Almeida Azevedo protiv Portugala, br. 43924/02, 23. januar 2007.

Aly Bernard et 47 autres personnes physiques ainsi que l’association Greenpeace-Luxembourg, protiv Luksemburga (odluka), br. 29197/95, 29. jun 1999.

Animal Defenders International protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 48876/08, EKLJP 2013.

Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis protiv Grčke, br. 35332/05, 21. februar 2008

Ansay i drugi protiv Turske (odluka), br. 49908/99, 2. mart 2006.

Apanasewicz protiv Poljske, br. 6854/07, 3. maj 2011.

Aparicio Benito protiv Španije (odluka), br. 36150/03, 13. novembar 2006.

Artun i Güvener protiv Turske, br. 75510/01, 26. jun 2007.

Ashworth i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odluka), br. 39561/98, 20. januar 2004.

Asselbourg i drugi protiv Luksemburga (odluka), br. 29121/95, EKLJP 1999-VI

Association Burestop 55 i drugi protiv Francuske, br. 56176/18 i 5 drugih, 1. jul 2021.

Udruženja vlasnika šumskih parcela Porceni Plesa i Piciorul Batran Banciu protiv Rumunije, br. 46201/16, 28. novembar 2023.

Association des Résidents du Quartier Pont Royal, la commune de Lambersart i drugi protiv Francuske (odluka), br. 18523/91, 8. decembar 1992.

Udruženje Greenpeace Francuska protiv Francuske (odluka), br. 55243/10, 13. decembar 2011.

Atasagün protiv Turske (odluka), br. 24621/21, 9. januar 2024.

Athanasiou i drugi protiv Grčke, br. 2531/02, 9. februar 2006.

Athanassoglou i drugi protiv Švajcarske [VV], br. 27644/95, EKLJP 2000-IV

—B—

Băcilă protiv Rumunije, br. 19234/04, 30. mart 2010.

Bahia Nova S.A. protiv Španije (odluka), br. 50924/99, 12. decembar 2000.

Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske, 26. avgust 1997, *Izveštaji presuda i odluka* 1997-IV

Barcza i drugi protiv Mađarske, br. 50811/10, 11. oktobar 2016.
Baudinière i Vauzelle protiv Francuske (odluka), br. 25708/03 i 25719/03, 6. decembar 2007.
Beinarovič i drugi protiv Litvanije, br. 70520/10 i 2 drugih, 12. jun 2018.
Bērziņš i drugi protiv Letonije, br. 73105/12, 21. septembar 2021.
Besseau i drugi protiv Francuske (odluka), br. 58432/00, 7. februar 2006.
Besseau protiv Francuske (odluka), br. 22622/22, 14. decembar 2023.
Bil İnşaat Taahhüt Ticaret Limited Şirketi protiv Turske, br. 29825/03, 1. oktobar 2013.
Bistrović protiv Hrvatske, br. 25774/05, 31. maj 2007.
Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške [VV], br. 21980/93, EKLJP 1999-III
Bogdel protiv Litvanije, br. 41248/06, 26. novembar 2013.
Bölükbaş i drugi protiv Turske, br. 29799/02, 9. februar 2010.
Budayeva i drugi protiv Rusije, br. 15339/02 i 4 drugih, EKLJP 2008.
Botti protiv Italije (odluka), br. 77360/01, 2. decembar 2004.
Bor protiv Mađarske, br. 50474/08, 18. jun 2013.
Borysiewicz protiv Poljske, br. 71146/01, 1. jul 2008.
Brincat i drugi protiv Malte, br. 60908/11 i 4 drugih, 24. jul 2014.
Bryan i drugi protiv Rusije, br. 22515/14, 27. jun 2023.
Buckley protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 25. septembar 1996, Izveštaji presuda i odluka 1996-IV
Bumbeş protiv Rumunije, br. 18079/15, 3. maj 2022.
Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske, br. 25680/05, 19. jun 2018.
Brândușe protiv Rumunije, br. 6586/03, 7. april 2009.
Büttner i Krebs protiv Nemačke (odluka), br. 27547/18, 4. jun 2024.

—C—

Calancea i drugi protiv Moldavije (odluka), br. 23225/05, 6. februar 2018.
Cangı protiv Turske, br. 24973/15, 29. januar 2019.
Cangı i drugi protiv Turske, br. 48173/18, 14. novembar 2023.
Carême protiv Francuske (odluka) [VV], br. 7189/21, 9. april 2024.
Caron i drugi protiv Francuske (odluka), br. 48629/08, 29. jun 2010.
Chabauty protiv Francuske [VV], br. 57412/08, 4. oktobar 2012.
Chagnon i Fournier protiv Francuske, br. 44174/06 i 44190/06, 15. jul 2010.
Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 27238/95, EKLJP 2001-I
Chassagnou i drugi protiv Francuske [VV], nos. 25088/94 i 2 drugih, EKLJP 1999-III
Chernega i drugi protiv Ukrajine, br. 74768/10, 18. jun 2019.
Çiçek i drugi protiv Turske (odluka), br. 44837/07, 4. februar 2020.
Cin i drugi protiv Turske, br. 305/03, 10. novembar 2009.
Çöçelli i drugi protiv Turske, br. 81415/12, 11. oktobar 2022.
Cokarić i drugi protiv Hrvatske (odluka), br. 33212/02, 19. januar 2006.
Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox protiv Francuske (odluka), br. 75218/01, 28. mart 2006
Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox protiv Francuske, br. 75218/01, 12. jun 2007.
Consorts Richet i Le Ber protiv Francuske, br. 18990/07 i 23905/07, 18. novembar 2010.
Cordella i drugi protiv Italije, br. 54414/13 i 54264/15, 24. januar 2019.
Costel Popa protiv Rumunije, br. 47558/10, 26. april 2016.
Couturon protiv Francuske, br. 24756/10, 25. jun 2015.
Crash 2000 OOD i drugi protiv Bugarske (odluka), br. 49893/07, 17. decembar 2013.
Cuenca Zarzoso protiv Španije, br. 23383/12, 16. januar 2018.

—D—

Deés protiv Mađarske, br. 2345/06, 9. novembar 2010.
De Geouffre de la Pradelle protiv Francuske, 16. decembar 1992, Serija A br. 253-B
Depalle protiv Francuske [VV], br. 34044/02, EKLJP 2010
Desjardin protiv Francuske, br. 22567/03, 22. novembar 2007.
De Mortemart protiv Francuske (odluka), br. 67386/13, 23. maj 2017.

Dimitar Yordanov protiv Bugarske, br. 3401/09, 6. septembar 2018.
Dimopoulos protiv Turske, br. 37766/05, 2. april 2019.
Di Sarno i drugi protiv Italije, br. 30765/08, 10. januar 2012.
Drieman i drugi protiv Norveške (odluka), br. 33678/96, 4. maj 2000.
Duarte Aghostinho i drugi protiv Portugala i 32 drugih (odluka) [VV], br. 39371/20, 9. april 2024.
Dubetska i drugi protiv Ukrajine, br. 30499/03, 10. februar 2011.
Durdaj i drugi protiv Albanije, br. 63543/09 i 3 drugih, 7. novembar 2023.
Dzemyuk protiv Ukrajine, br. 42488/02, 4. septembar 2014.

—E—

Ecodefence i drugi protiv Rusije, br. 9988/13 i 60 drugih, 14. jun 2022.
Efgan Çetin i drugi protiv Turske, br. 14684/18, 3. oktobar 2023.
Ehrmann i SCI VHI protiv Francuske (odluka), br. 2777/10, 7. jun 2011.
Ekholm protiv Finske, br. 68050/01, 24. jul 2007.
Elefteriadis protiv Rumunije, br. 38427/05, 25. januar 2011.
Erdal Muhammet Arslan i drugi protiv Turske, br. 42749/19, 21. novembar 2023.
European Air Transport Leipzig GmbH protiv Belgije, br. 1269/13 i 4 drugih, 11. jul 2023.
Executief van de Moslims van België i drugi protiv Belgije, br. 16760/22 i 10 drugih, 13. februar 2024.

—F—

Fadeyeva protiv Rusije (odluka), br. 55723/00, 16. oktobar 2003.
Fadeyeva protiv Rusije, br. 55723/00, EKLJP 2005-IV
Fägerskiöld protiv Švedske (odluka), br. 37664/04, 26. februar 2008.
Fieroiu i drugi protiv Rumunije (odluka), br. 65175/10, 23. maj 2017.
Flamenbaum i drugi protiv Francuske, br. 3675/04 i 23264/04, 13. decembar 2012.
Florea protiv Rumunije, br. 37186/03, 14. septembar 2010.
Folkman i drugi protiv Češke Republike (odluka), br. 23673/03, 10. jul 2006.
Fotopoulou protiv Grčke, br. 66725/01, 18. novembar 2004.
Frankowski i drugi protiv Poljske (odluka), br. 25002/09, 20. septembar 2011.
Fredin protiv Švedske (br. 1), 18. februar 1991, Serija A br. 192
Friedrich i drugi protiv Poljske, br. 25344/20 i 17 drugih, 20. jun 2024.
Friend i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odluka), br. 16072/06 i 27809/08, 24. novembar 2009.
Furlepa protiv Poljske (odluka), br. 62101/00, 18. mart 2008.

—G—

G.I.E.M. S.R.L. i drugi protiv Italije [VV], br. 1828/06 i 2 drugih, 28. jun 2018.
Gaida protiv Nemačke (odluka), br. 32015/02, 3. jul 2007.
Galev i drugi protiv Bugarske (odluka), br. 18324/04, 29. septembar 2009.
Galtieri protiv Italije (odluka), br. 72864/01, 24. januar 2006.
Gavrilova i drugi protiv Rusije, br. 2625/17, 16. mart 2021.
Geffre protiv Francuske (odluka), br. 51307/99, EKLJP 2003-I
Genç i Demirgan protiv Turske, br. 34327/06 i 45165/06, 10. oktobar 2017.
Giacomelli protiv Italije, br. 59909/00, EKLJP 2006-XI
Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije, br. 62543/00, EKLJP 2004-III
Greenpeace E.V. i drugi protiv Nemačke (odluka), br. 18215/06, 12. maj 2009.
Grimkovskaya protiv Ukrajine, br. 38182/03, 21. jul 2011.
Gronuš protiv Poljske (odluka), br. 29695/96, 2. decembar 1999.
Guerra i drugi protiv Italije, 19. februar 1998, *Izveštaji presuda i odluka* 1998-I
Guseva protiv Bugarske, br. 6987/07, 17. februar 2015.

—H—

Hadzhiyska protiv Bugarske (odluka), br. 20701/09, 15. maj 2012.
Hamer protiv Belgije, br. 21861/03, EKLJP 2007-V
Hardy i Maile protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 31965/07, 14. februar 2012.
Hashman i Harrup protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 25594/94, EKLJP 1999-VIII

Hatton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 36022/97, EKLJP 2003-VIII

Herrmann protiv Nemačke [VV], br. 9300/07, 26. jun 2012.

Howald Moor i drugi protiv Švajcarske, br. 52067/10 i 41072/11, 11. mart 2014.

—I—

Iera Moni Profitou Iliou Thiras protiv Grčke, br. 32259/02, 22. decembar 2005.

Istanbullu i Ayden protiv Turske (odluka), br. 20793/07 i 29240/07, 29. septembar 2015.

Ivan Atanasov protiv Bugarske, br. 12853/03, 2. decembar 2010.

Ivanova i Cherkezev protiv Bugarske, br. 46577/15, 21. april 2016.

—J—

Jugheli i drugi protiv Gruzije, br. 38342/05, 13. jul 2017.

—K—

Kaminskas protiv Litvanije, br. 44817/18, 4. avgust 2020.

Kapsalis i drugi protiv Grčke (odluka), br. 20937/03, 23. septembar 2004.

Kapa i drugi protiv Poljske, br. 75031/13 i 3 drugih, 14. oktobar 2021.

Karin Andersson i drugi protiv Švedske, br. 29878/09, 25. septembar 2014.

Keçeli i Başpınar protiv Turske, br. 21426/03, 26. januar 2010.

Kılıçdaroğlu protiv Turske, br. 16558/18, 27. oktobar 2020.

Kök i drugi protiv Turske, br. 20868/04, 24. novembar 2009.

Köktepe protiv Turske, br. 35785/03, 22. jul 2008.

Kolyadenko i drugi protiv Rusije, br. 17423/05 i 5 drugih, 28. februar 2012.

Kožul i drugi protiv Bosne i Hercegovine, br. 38695/13, 22. oktobar 2019.

Kotov i drugi protiv Rusije, br. 6142/18 i 13 drugih, 11. oktobar 2022.

Kreyndlin i drugi protiv Rusije, br. 33470/18, 31. januar 2023.

Kristiana Ltd. protiv Litvanije, br. 36184/13, 6. februar 2018.

Kurşun protiv Turske, br. 22677/10, 30. oktobar 2018.

Kyrtatos protiv Grčke, br. 41666/98, EKLJP 2003-VI

Kyrtatou i Kyrtatos protiv Grčke (odluka), br. 41666/98, 13. septembar 2001.

—L—

L.C.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odluka), br. 23413/94, 9. jun 1998.

Lam i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odluka), br. 41671/98, 5. jul 2001.

Lambert i drugi protiv Francuske [VV], br. 46043/14, EKLJP 2015

Lazaridi protiv Grčke, br. 31282/04, 13. jul 2006.

Ledyayeva i drugi protiv Rusije (odluka), br. 53157/99 i 3 drugih, 16. septembar 2004.

Ledyayeva i drugi protiv Rusije, br. 53157/99 i 3 drugih, 26. oktobar 2006.

Lemke protiv Turske, br. 17381/02, 5. jun 2007.

Leon i Agnieszka Kania protiv Poljske, br. 12605/03, 21. jul 2009.

L'Erablière A.S.B.L. protiv Belgije, br. 49230/07, EKLJP 2009

Locascia i drugi protiv Italije, br. 35648/10, 19. oktobar 2023.

Longobardi i drugi protiv Italije (odluka), br. 7670/03, 26. jun 2007.

López Ostra protiv Španije, 9. decembar 1994, Serija A br. 303-C

Lorentzatou protiv Grčke (odluka), br. 2947/08, 25. februar 2010.

Luginbühl protiv Švajcarske (odluka), no. 42756/02, 17. januar 2006.

—M—

M. Özel i drugi protiv Turske, br. 14350/05 i 2 drugih, 17. novembar 2015.

Maatschap Smits i drugi protiv Holandije (odluka), br. 39032/97 i 5 drugih, 3. maj 2001.

Magomedov i drugi protiv Rusije, br. 33636/09 i 9 drugih, 28. mart 2017.

Magyar Helsinki Bizottság protiv Mađarske [VV], br. 18030/11, 8. novembar 2016.

Makhmoudov protiv Rusije, br. 35082/04, 26. jul 2007.

Malfatto i Mieille protiv Francuske, br. 40886/06 i 51946/07, 6. oktobar 2016.

Mamère protiv Francuske, br. 12697/03, EKLJP 2006-XIII
Marchiş i drugi protiv Rumunije (odluka), br. 38197/03, 28. jun 2011.
Margulev protiv Rusije, br. 15449/09, 8. oktobar 2019.
Mastelica i drugi protiv Srbije (odluka), br. 14901/15, 17. novembar 2020.
Matczyński protiv Poljske, br. 32794/07, 15. decembar 2015.
Matos e Silva, Lda., i drugi protiv Portugala, 16. septembar 1996, *Izveštaji presuda i odluka* 1996-IV
Martínez Martínez i Pino Manzano protiv Španije, br. 61654/08, 3. jul 2012.
McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 9. jun 1998, *Izveštaji presuda i odluka* 1998-III
Mileva i drugi protiv Bugarske, br. 43449/02 i 21475/04, 25. novembar 2010.
Moe i drugi protiv Norveške (odluka), br. 30966/96, 14. decembar 1999.
Moore protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odluka), br. 40425/98, 15. jun 1999.
Moreno Gómez protiv Španije, br. 4143/02, EKLJP 2004-X
Mučibabić protiv Srbije, br. 34661/07, 12. jul 2016.
Murillo-Saldias i drugi protiv Španije (odluka), br. 76973/01, 28. novembar 2006.

—N—

Nane i drugi protiv Turske, br. 41192/04, 24. novembar 2009.

—O—

Ocak protiv Turske, br. 33675/04, 19. januar 2010.
Öçkan i drugi protiv Turske, br. 46771/99, 28. mart 2006.
Orfanos i Orfanou protiv Grčke (odluka), br. 36188/03, 14. februar 2006.
Okyay i drugi protiv Turske, br. 36220/97, EKLJP 2005-VII
Oluić protiv Hrvatske, br. 61260/08, 20. maj 2010.
Öneryıldız protiv Turske [VV], br. 48939/99, EKLJP 2004-XII
Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung protiv Austrije, br. 39534/07, 28. novembar 2013.
O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd protiv Irske, br. 44460/16, 7. jun 2018.
Otgon protiv Moldavije, br. 22743/07, 25. oktobar 2016.
Ouzounoglou protiv Grčke, br. 32730/03, 24. novembar 2005.

—P—

Pavalache protiv Rumunije, br. 38746/03, 18. oktobar 2011.
Pavlov i drugi protiv Rusije, br. 31612/09, 11. oktobar 2022.
Płachta i drugi protiv Poljske (odluka), br. 25194/08, 25. novembar 2014.
Plathey protiv Francuske, br. 48337/09, 10. novembar 2011.
Peradze i drugi protiv Gruzije, br. 5631/16, 15. decembar 2022.
PETA Deutschland protiv Nemačke, br. 43481/09, 8. novembar 2012.
Petar Matas protiv Hrvatske, br. 40581/12, 4. oktobar 2016.
Perinelli i drugi protiv Italije (odluka), br. 7718/03, 26. jun 2007.
Pindstrup Mosebrug A/S protiv Danske (odluka), br. 34943/06, 3. jun 2008.
Pine Valley Developments Ltd i drugi protiv Irske, 29. novembar 1991, Serija A br. 222
Podelean protiv Rumunije (odluka), br. 19295/12, 26. februar 2019.
Posti i Rahko protiv Finske, br. 27824/95, EKLJP 2002-VII
Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21. februar 1990, Serija A br. 172

—R—

Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 32555/96, EKLJP 2005-X
Ruano Morcuende protiv Španije (odluka), br. 75287/01, 6. septembar 2005.

—S—

S.A. Bio d’Ardennes protiv Belgije, br. 44457/11, 12. novembar 2019.
S.C. Fiercolect Impex S.R.L. protiv Rumunije, br. 26429/07, 13. decembar 2016.

Saarenpään Loma ky protiv Finske (odluka), br. 54508/00, 9. maj 2006.
Šabanović protiv Crne Gore i Srbije br. 5995/06, 31. maj 2011.
Sakskoburggotski i Chrobok protiv Bugarske, br. 38948/10 i 8954/17, 7. septembar 2021.
Saliba protiv Malte, br. 4251/02, 8. novembar 2005.
Sapundzhiev protiv Bugarske, br. 30460/08, 6. septembar 2018.
SCEA Ferme de Fresnoy protiv Francuske (odluka), br. 61093/00, EKLJP 2005-XIII
Schneider protiv Luksemburga, br. 2113/04, 10. jul 2007.
Sciavilla protiv Italije (odluka), br. 36735/97, 14. novembar 2000.
Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke (odluka), br. 19101/03, 10. jul 2006.
Silahyürekli protiv Turske, br. 16150/06, 26. novembar 2013.
Smaltini protiv Italije (odluka), br. 43961/09, 24. mart 2015.
Solyanik protiv Rusije, br. 47987/15, 10. maj 2022.
Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 23. septembar 1998, *Izveštaji presuda i odluka* 1998-VII
Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 68416/01, EKLJP 2005-II
Stichting Landgoed Steenberg i drugi protiv Holandije, br. 19732/17, 16. februar 2021.
Sylla i Nollomont protiv Belgije, br. 37768/13 i 36467/14, 16. maj 2017.

—T—

Tănăsioaica protiv Rumunije, br. 3490/03, 19. jun 2012.
Tarim protiv Turske (odluka) br. 54948/07, 9. mart 2010.
Taşkın i drugi protiv Turske, br. 46117/99, EKLJP 2004-X
Taşkın i drugi protiv Turske (odluka), br. 46117/99, 29. januar 2004.
Tătar protiv Rumunije, br. 67021/01, 27. januar 2009.
Tebieti Mühafize Cemiyeti i Israfilov protiv Azerbejdžana, br. 37083/03, EKLJP 2009.
Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. protiv Turske, br. 45651/04, 10. mart 2009.
Thibaut protiv Francuske (odluka), br. 41892/19 i 41893/19, 14. jun 2022.
Tierbefreier e.V. protiv Nemačke, br. 45192/09, 16. januar 2014.
TMMOB i Karakuş Candan protiv Turske (odluka), br. 46514/15, 11. jun 2024.
Tőkés protiv Rumunije, br. 15976/16 i 50461/17, 27. april 2021.
Tolić i drugi protiv Hrvatske (odluka), br. 13482/15, 4. jun 2019.
Tumeliai protiv Litvanije, br. 25545/14, 9. januar 2018.
Turgut i drugi protiv Turske, br. 1411/03, 8. jul 2008.

—U—

Udovičić protiv Hrvatske, br. 27310/09, 24. april 2014.
Ünver protiv Turske (odluka), br. 36209/97, 26. septembar 2000.

—V—

Valico S.r.l. protiv Italije (odluka), br. 70074/01, 21. mart 2006.
Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. protiv Italije, br. 46154/11, 23. septembar 2014.
Vasilescu protiv Belgije, br. 64682/12, 25. novembar 2014.
Vecbaštika i drugi protiv Letonije (odluka), br. 52499/11, 19. novembar 2019.
Verein gegen Tierfabriken protiv Švajcarske (odluka), br. 48703/03, 20. septembar 2011.
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) protiv Švajcarske (br. 2) [VV], br. 32772/02, EKLJP 2009.
Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i drugi protiv Švajcarske [VV], br. 53600/20, 9. april 2024.
VgT Verein gegen Tierfabriken protiv Švajcarske, br. 24699/94, EKLJP 2001-VI
Vides Aizsardzības Klubs protiv Letonije, br. 57829/00, 27. maj 2004.
Vladimirov protiv Bugarske (odluka), br. 58043/10, 25. septembar 2018.

—W—

Wałkuska protiv Poljske (odluka), br. 6817/04, 29. april 2008.
Ward protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odluka), br. 31888/03, 9. novembar 2004.
Wells protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odluka), br. 63477/00, 16. januar 2007.
Winterstein i drugi protiv Francuske, br. 27013/07, 17. oktobar 2013.

—Y—

Yaşar protiv Rumunije, br. 64863/13, 26. novembar 2019.

Yevgeniy Dmitriyev protiv Rusije, br. 17840/06, 1. decembar 2020.

Yıldırım protiv Turske, br. 21482/03, 24. novembar 2009.

Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği protiv Turske (odluka), br. 37857/14, 7. decembar 2021.

—Z—

Z.A.N.T.E. – Marathonisi A.E. protiv Grčke, br. 14216/03, 6. decembar 2007.

Zammit Maempel protiv Malte, br. 24202/10, 22. novembar 2011.

Zander protiv Švedske, 25. novembar 1993, Serija A br. 279-B

Zapletal protiv Češke (odluka), br. 12720/06, 30. novembar 2010.

Zeynep Ahunbay i drugi protiv Turske, Austrije i Nemačke (odluka), br. 6080/06, 21. jun 2016.

Zeynep Ahunbay i drugi protiv Turske (odluka), br. 6080/06, 29. januar 2019.